

YENİDEN-ÜRETİM

LOUIS ALTHÜSSER

ÜZERİNE

Louis Althusser

Louis Althusser, Birmandreis'de (Cezayir) 16 Ekim 1918'de doğdu. Jean Guilton'un, Jean Lacroix ve Joseph Hours'un öğrencisi olduğu Lyon Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 1939 Temmuz'unda Yüksek Öğretmen Okulu'nun [*Ecole normale supérieure* (Ulm Sokağı), ENS] giriş sınavından geçti. Aynı yılın eylül ayında askere alındı, bozguna esir düştü ve Almanya'daki bir esir kampında beş yıl geçirdi.

Esirlikten geri dönüşünden sonra, 1945-1948 arasında ENS'deki felsefe öğrenimine devam etti ve Gaston Bachelard'ın yönetiminde, "Hegel Felsefesinin İçerik Nosyonu" üzerine yazdığı teziyle diplomasını aldı ve doçentlik sınavından geçti. Ve 1948 yılında Fransız Komünist Partisi'ne katıldı. Aynı yıl, ENS'de felsefe yardımcı doçenti olarak atandı (daha sonra asistan, başasistan ve doçent olacaktır). 1980'e kadar bu mevkide aralıksız görev yaptı. 1950'den itibaren, ayrıca Lettres de l'Ecole bölümünde sekreter olarak çalıştı.

Élisabeth Roudinesco'ya göre, Althusser 1965 yılında Dr. René Diatkine'le psikanalitik tedaviye başlar. Dr. René 1987 yılına kadar onunla ilgilenecektir. 1987 yılında, yemek borusu tıkanması sonucu acilen ameliyata alınır, yeni bir depresyon geçirerek Soisy'ye kaldırılır, oradan da La Verrière'deki (Yvelines) MGEN'in Psikiyatri Enstitüsü'ne nakledilir. Fiziksel ve moral durumu sürekli olarak kötüye gitmektedir. Yazın geçirdiği bir zatürree sonucu 22 Ekim 1990'da kalp krizinden ölür.

Yapıtlarından çok *etkisiyle* yirminci yüzyıla damgasını vuran Althusser, Marksizmin en özgün ve yaratıcı filozoflarından biri, belki de en önemlisidir.

Yayımlanan kitapları:

Marx İçin, Felsefe Ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi, Ideoloji Ve Devletin Ideolojik Aygıtları, Güncel Müdahaleler, John Lewis'e Cevap, Sanat Üzerine Yazılar.

Ithaki Yayınları - 338
Tarih-Toplum-Kuram - 40
ISBN 975-8725-41-6

Sur la reproduction / Yeniden-Üretim Üzerine
Louis Althusser

Fransızcadan çeviren: A. Işık Ergüden
Redaksiyon: Alp Tümertekin
Yayına Hazırlayan: Ahmet Öz

© *Ithaki*, 2005
© *Presses Universitaires de France*, 1995

1. Baskı İstanbul, 2005
Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Yayın Koordinatörü: Füsun Taş
Kapak Tasarımı: İbrahim Çeşmecioğlu
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Cemile Öz
Kapak ve İç Baskı: İdil Matbaacılık
Cilt: Yıldız Mücellit

Ithaki Yayınları
Mühürdar Cad. İlder Ertüzün Sok. 4/6 81300 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
www.ithaki.com.tr
ithaki@ithaki.com.tr
Dağıtım:
Çatalçeşme Sok. Yavuz Han No: 26 Çağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 512 76 00 Faks: (0212) 519 56 56

Yeniden-Üretim Üzerine

Louis Althusser

Çeviren:

A. Işık Ergüden

İÇİNDEKİLER

Türkçe Yayımlayanın Notu	7
Okura Uyarı	11
I. Felsefe Nedir?	25
II. Üretim Tarzı Nedir	39
III. Hukuk	77
IV. Fransız Kapitalist Toplumsal Formasyonunda Siyasal Ve Sendikal DİA'lar Üzerine Kısa Saptamalar	97
V. Üretim İlişkilerinin Yeniden-Üretimi Ve Devrim .	109
VI. Ek: Üretim İlişkilerinin Üretici Güçler Karşısında Önceliğine Dair	133

Türkçe Yayınlayanın Notu

I.

Elinizdeki metin, *Sur la reproduction* (Yeniden-Üretim Üzerine) Jacques Bidet tarafından gerçekleştirilen editoryal çalışmanın ardından, Fransa'da 1995 yılında yayınlanmıştır. Yani Althusser'in ölümünden beş yıl sonra... "İdeoloji" ve "yeniden-üretim" kavramlarının enine boyuna irdelendiği makalelerden oluşan bu kitap, Althusser'in sıkça belirttiği gibi iki cilt olarak tasarlanmasına karşın yazık ki tamamlanamamıştır. "Tamamlanamamışlık" salt tarihsel bir olgu olmaktan çok, Althusser söz konusu olduğunda karakteristiktir de adeta, o başlangıçların filozofudur... Başlattığı tartışmalar halen güncelliğini ve önceliğini korumakta.

Ecrits philosophiques et politiques'e yazdığı önsözde Matheron şunları söylüyor: "Louis Althusser'e özgü anlayışın ölçüye gelmezliği her şeyden önce, başlangıçtan başka hiçbir yerde bulunmak istemeyen bir düşüncenin ölçüye gelmezliğidir: Machiaveli'nin yazılarında çok erken bir tarihte saptadığı ve özdeşleştiği yalnızlık da bundan kaynaklanır. Ancak bu yalnızlık, hep kendi karşıtını kendi içinde taşımış gibi olur hemen. Gerçekten de, Althusser kendi düşüncesini son derece boğucu zorlamalar ağına hapsetmişti; üstelik bu ağı kendi kendisine zorla kabul ettiren de gene kendisiydi. Dolayısıyla, boşluk düşüncesi fazla-do-

lu ile tartışır hep, başlangıç ise sonu gelmez cançekişmeyle; Althusser'in yapıtının tümü de paradoks burcunda yer alır.”

II.

Sur la reproduction'ün (Yeniden-Üretim Üzerine), çoğu ilk taslaklardan oluşan elyazmalarını yayıma hazırlayan Bidet, 95 baskısına hazırladığı önsözde şunları söylüyor “Yazarın, metnin bütününde son düzeltme yapmadığı bellidir. Doğrusu oldukça çok sayıda olan gerekli düzeltmeler (bariz dilbilgisi hataları, eksik sözcükler, belirtilmemiş metin referansları) dışında metne kesinlikle bağlı kaldık, tamamlanmamışlığından kaynaklanan eksiklerini ve yazım özelliklerini koruduk, genellikle terimlerin teknik anlamda ele alınması gerektiğini vurgulayan çok sayıda büyük harf kullanımına da sadık kaldık.” Kitaptaki biçimsel kusurlar, standartsız yazımlar, ikircikli terim kullanımları vb. durumlar bu olgunun ışığında değerlendirilmeli.

III.

Bidet'nin de belirttiği gibi, biçimsel sayılabilecek kusurlar dışında, son derece aktüel temalar –ideoloji, yeniden-üretim, hegemonya, birey ve özne– etrafında gezinen *Sur la reproduction* (Yeniden-Üretim Üzerine), Althusser'in felsefi dünyasının temel kavramlarını ilk haliyle okuma olanağı sunuyor.

IV.

Türkçe baskının yayımında, metnin “ideoloji” temalı VIII, XI ve XII. Bölümleriyle “Note Sur Les AIE”, “Ideologie Et Appareils

Ideologiques D'Etat" makalelerini "İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları" ismiyle yayımlama yolunu tercih etmiştik, hali hazırda bu adla yayımladığımız metne, *Sur la reproduction*'u (Yeniden-Üretim Üzerine) okurken pek çok atıf yapıldığını göreceksiniz. Paralel bir okumanın daha verimli olacağı ortada.

Köşeli parantezle verilen notlar. J. Bidet'ye, (ç.n.) ile verilenler çevirmene ve (y.h.n.) ile verilenler de metni yayına hazırlayana aittir.

Okura Uyarı

I

Okurun dikkatini, kendisini birçok açıdan şaşırtabilecek ve hayalkırıklığına uğratabilecek bu eserin bazı yanlarına çekmek istiyorum.

1. Bu küçük kitap, iki ciltten oluşması gereken bir bütünün birinci cildir.

Birinci cilt, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini ele alır. İkinci cilt kapitalist toplumsal formasyonlarda sınıf mücadelesini ele alacaktır.

Bu birinci cildi bekletmeden yayımlamaya karar verdim; çünkü bu cilt (felsefe üzerine “konudışı bölüm”ünü bir yana bırakırsak), herkes için aşıkâr olan acil teorik ve siyasal gerekçelerle, bir anlamda, kendi içinde bir bütün oluşturmaktadır. Bu birinci cildin esasî doğaçlama yazılmış olmasa da, metnin hızla yayımlanabilmesi için bu iki yüz sayfayı son derece kısa bir sürede yazmak zorunda kaldım.

Kapitalist sömürü, baskı ve ideolojileştirmenin doğası üzerine Marksist-Leninist teorinin temel ilkelerini hatırlatmanın yararlı olacağını düşündüm. Kapitalist üretim koşullarının yeniden-üretimini sağlayan sistemin ne olduğunu apaçık göstermenin özellikle zarurî olduğu kanısındaydım; çünkü bu sistem, ka-

pitalist sömürünün aracından başka bir şey değildir, çünkü kapitalist rejimde kullanım mallarının üretimi yalnızca kâr yasasına, yani sömürüye itaat etmektedir.

Dolayısıyla; 1) Üretici Güçlerin yeniden-üretimini ve 2) üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini ele almak gerekti.

Marx, *Kapital*'in I. Kitabında (ücret teorisi: emek-gücünün yeniden-üretimi) ve II. Kitabında (üretim araçlarının yeniden-üretimi teorisi) Üretici Güçlerin yeniden-üretimini uzun uzadıya ele aldığından bu sorun üzerinde kısaca durdum. Buna karşılık, Marx'ın bize önemli bilgiler bıraktığı ama sistematikleştirmediği *üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi* üzerinde uzunca durdum.

Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlayan sistem, devlet aygıtları sistemidir: Baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlar.

Birinci cildin adı buradan kaynaklanır: "*Kapitalist Üretim İlişkilerinin Yeniden-üretimi*" (sömürü, baskı, ideoloji).

Görüleceği gibi, iki noktada, Marksist-Leninist İşçi Hareketi'nin teorisine ve pratiğine tamamen uygun olmakla birlikte, sistematik bir teori biçiminde henüz dile getirilmemiş olan tezler ileri sürerek çok büyük risk aldım. Ayrıca, *Devletin Ideolojik Aygıtları* diye adlandırdığım şeyin ve *genel olarak ideolojinin işleyişine* dair bir teoriyi de ana hatlarıyla sundum.

Bu birinci cildin çözümlenmeleri –bazı durumlarda– ancak ikinci ciltte geliştirilecek ilkelere dayanacağından, bana bir tür teorik ve siyasal "kredi" açılmasını rica ediyorum; bu kredinin karşılığını ikinci ciltte ödemeye çalışacağım.

İkinci ciltte, *Kapitalist Toplumsal Formasyonlarda Sınıf Mücadelesi* sorunlarını ele almaya çalışacağım.

2. Bu birinci cilt şaşırtıcı gelebilecek bir bölümle başlıyor: Felsefenin "doğası" üzerine. Birkaç temel mihenk taşı belirttikten sonra, felsefi sorunu yarım bırakıp kapitalist üretim ilişkile-

rinin Yeniden-Üretimi sorununun işleneceği çok uzun ve dolambaçlı bir yola sapacağım için bu daha da şaşırtabilir.

Üretim tarzını ele alan II. Bölüm'den doğrudan doğruya başlayabilecekken felsefe üzerine bu ilk bölümden niçin başlıyoruz? Marksist-Leninist felsefe¹ nedir, bu felsefeyi özgün kılan nedir ve niçin bir `devrim silahıdır sorularına cevap verecek duruma geleceğimiz ikinci cildin sonunda ortaya çıkacak teorik ve siyasal bakımdan çok önemli gerekçelerle böyle yapmaktayız.

Kapitalist üretim ilişkilerinin Yeniden-üretimi üzerine bu sunumun, felsefenin himayesi altına konmuş olması basit sunum nedenlerinden kaynaklanmıyor.

Gerçekten de, birinci cildin (üretim ilişkilerinin Yeniden-Üretimi) ve ikinci cildin (Sınıf Mücadelesi) büyük dolambaçlarında yol almadan, *Marksist-Leninist felsefeyi oluşturan nedir* sorusuna cevap veremeyiz.

İyi ama, Marksist-Leninist felsefe sorusunu ve –madem ki önce bu inceleniyor– kısaca felsefe sorusunu niçin bu şekilde ele alıyoruz? (bkz. Bölüm I).

Böyle davranmamın nedeni, akademik dilde konuşursak, ben felsefeci olduğum için, yani, hem biraz bildiği şeyden söz etmek, hem de “malını övmek” gibi uzman gerekçeleri değildir. Bir komünist olarak, teorik ve siyasal gerekçelerle böyle davrandım.

Bu nedenleri kısaca belirteyim.

Marx'ın kurduğu bilimden kaynaklanan her şey (özellikle, bu birinci ciltte, üretim ilişkilerinin yeniden-üretim teorisi) devrimci bir bilime dayanır, bu bilim de Marx tarafından, Marksist gelenekte diyalektik maddeci felsefe diye adlandırılan şeyin *temeli*

1) [Karalanmış not: “Marksist-Leninist felsefe’ deyimini şimdilik kasıtlı olarak kullanıyorum. Bu denemenin sonunda daha doğru başka bir ifade önereceğim.”]

üzerinde kurulabilir ancak; felsefi bir proleter sınıf tavrı temelinde göstereceğimiz ve kanıtlayacağımız gibi, çok kesin olarak böyledir. Dolayısıyla, teori alanında proleter sınıf tavrılarına bağlı kalınmazsa, Marksist teoriyi sınırlı bir noktada bile olsa anlamak ya da açıklamak mümkün olamaz, hele geliştirmek asla mümkün olamaz –ve Lenin bunu hayranlık verici biçimde anlamış ve göstermiştir. Her felsefenin özü, verili bir sınıf tavrını, teorinin içinde sunmaktır. Marksist-Leninist felsefenin özü ise, proleter sınıf tavrını teorinin içinde sunmaktır.

Marksist teorinin açıklanma ve geliştirilmesine yönelik her çabada diyalektik maddeci felsefenin, yani felsefenin içindeki proleter sınıf bakış açısının temel önemi buradan kaynaklanır. Marksist-Leninist felsefenin rolünün yalnızca Marksist bilimin gelişimi için ve yalnızca Marksist bilimin mümkün kıldığı “somut durumların somut tahlili” (Lenin) için değil, sınıf mücadelesinin siyasal pratiği için de kaçınılmaz olduğunu ikinci ciltte göstereceğiz.

Durum böyleyse, birinci cildimizin, felsefe nedir? sorusunu sorarak başlaması ve ikinci cildimizin de Marksist-Leninist felsefeyi kavrayışımızın ve bilimsel pratikteki ve siyasal pratikteki rolünün devrimci nitelikteki bir tanımıyla sona ermesi şaşırtmacaktır. Felsefenin nasıl ve niçin gerçekten bir devrim silahı olduğu böylece anlaşılacaktır.

II

Bilimsel pratik içinde (öncelikle Marx'ın kurduğu Tarih teorisi içinde; ama aynı zamanda diğer bilimlerde de) ve sınıf mücadelesinin komünist pratiği içinde Marksist-Leninist felsefenin önemi üzerine belirttiklerim konusunda en azından ko-

münist yoldaşlarımla hemen hemfikir olsam da, Marksist açıdan bile bana bir itirazda bulunulabileceği açıktır.

Klasik gelenekte diyalektik maddecilik denen Marksist-Leninist felsefenin özüne dair uzun süredir çok şey söylenmiş ve yazılmış olduğu itirazında bulunulabilir. Gerçekten de, Marx'ın ve ardıllarının kurmuş olduğu felsefeyi ele alan, bilinen çok sayıda metnin var olduğu herkesçe bilinmektedir.

Örneğin Marx'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'i (1845) ve *Kapital*'inin Almanca ikinci baskısına sonsözü; örneğin Engels'in *Anti-Dühring*'inin birinci bölümü (1877) ve *Ludwig Feuerbach*'i (1888); örneğin Lenin'in *Materyalizm Ve Ampiriokritisizm*'i (1908) ve *Diyalektik Üzerine Defterler*'i (1914-1915); örneğin Stalin'in *Diyalektik Ve Tarihsel Materyalizm* makalesi (1938); örneğin Mao'nun *Pratik Üzerine ve Çelişki Üzerine* (1937) ve *Doğru Fikirler Nereden Gelir*'i.

Bu koşullarda, Marksist-Leninist felsefe sorusunu niçin yeniden ortaya atmalı?

1. Şunu söyleyelim: Durum saptaması yapmak için, ve aynı zamanda da önem taşıyan bazı zorunlu saptamalarda bulunmak ve felsefe alanındaki sınıf pratiğimizin siyasal-teorik karakterini daha iyi vurgulamak için.

2. Ama henüz spekülative nitelikteki bu sunumun bakış açısıyla sınırlı kalamayız. Önemli olan şey, yalnızca felsefemizin özgülüğünü ve yeniliğini "göstermek ve anlatmak" değildir. Artık bu felsefeyi pratik olarak uygulamaya koymak, kısacası bilimsel sorunlarla ilgili olarak onu "işletmek" söz konusudur.

Bir üretim tarzını oluşturan birliği (Üretici Güçler / Üretim İlişkileri birliği) basitçe analiz ettiğimizde –ve devamında–, felsefemizin doğrudan müdahalesi olmadan bu bilimsel sorular içinde açık seçik yol alamayacağımızı ve dolayısıyla, bilgilerimi-

zi geliştiremeyeceğimizi göreceğiz.

Bu nedenle, Marksist-Leninist felsefe üzerinde durmak, onun devrimci karakterini göstermek, bazı yanlarına vurgu yapmak ve bazıları doğrudan doğruya sınıf mücadelesini ilgilendiren bilimsel sorunlar üzerinde bu felsefeyi bizzat bugün beklemeden “işletmek” için en azından bizim ülkemizde vaktin geldiğini ve tam zamanı olduğunu söylüyoruz –yukarda belirtilen tüm tarihsel, teorik ve pratik nedenlerle bunu söylüyoruz.

1) *Vakit geldi*, çünkü Marksist-Leninist felsefenin üzerinde durmamız gerek ve üzerinde duracak durumdayız

Marx ve Engels'ten bu yana, hatta Lenin'in *Materyalizm Ve Ampiriokritisizm*'inden bu yana birçok yeni şey öğrendik.

Bugün, Sovyet ve Çin Devriminin olağanüstü deneyimlerine; sosyalizmin inşasının farklı biçimlerinden ve çeşitli sonuçlarından çıkan derslere; kapitalist burjuvaziye karşı yürütülen tüm işçi ve halk mücadelelerinin (faşizme karşı mücadele, “Üçüncü Dünya” ülkelerinin kurtuluş hareketleri, Vietnam halkının Fransız emperyalizmine ardından Amerikan emperyalizmine karşı muzaffer mücadelesi, öğrenci isyanları, vs.) bilgisine sahibiz.

Yalnızca işçi Hareketinin büyük zaferlerinin deneyimine değil, yenilgilerinin ve bunalımlarının deneyimine de sahibiz.² Lenin bize defalarca söyledi: Ders çıkarmak için nedenlerini analiz edecek kadar temellerine inmeyi bildiğimizde bir yenilgi her zaman için bir zaferden daha zengin bilgilerle doludur, çünkü sonuçlar, bizi şeylerin özüne inmeye zorlar. Ciddi bir kriz bunu haydi haydi yapar.

2) Bugünkü bunalım iki temel olayın egemenliğindedir: 1. 30'lu yıllardan beri Stalin siyasetinin bir bölümünü tartışma konusu eden XX. Kongre ve ardından; 2. XX. Kongre'den kaynaklanan siyasal çizgiyi tartışma konusu eden Uluslararası Komünist Hareketin bölünmesi.

Marx'ın Komün dönemindeki halk kitlelerinin inisiyatiflerinden ve Komün'ün yenilgisinin analizinden çıkardığı şeyler düşünüldüğünde, Lenin'in 1905 devrimi koşullarında halk kitlelerinin Sovyetler'i keşfinden ve bu "genel provanın" yaşadığı yenilgiden çıkardığı sonuçlar düşünüldüğünde bizim de şunu söylememiz gerekir: *Ya biz, eşi benzeri olmayan tüm bu deneyimlerden, artık "bizim kullanımımızda" olan bozgun, yenilgi ve zaferlerden, ve içinde yaşadığımız krizden ne dersler çıkarabiliriz?*

Bu görkemli deneyim karşısında felsefe ilgisiz kalabilir mi? Tersine, bu felsefe Marksist işçi Hareketinin aktardığı devrimci felsefeyi aydınlatmak, beslemek ve zenginleştirmek zorunda değil midir?

2) Marksist-Leninist felsefe üzerinde durmanın *tam zamanı* olduğuna da inanıyoruz

Tam zamanıdır çünkü Markist-Leninist felsefenin ideolojik ve siyasal *devrim silahı* işlevini yerine getirebilecek durumda olması için –içinde yaşadığımız bunalım durumunda da bunu yapabilmesi için– bizim aramızdaki tüm devrimci gücünü ona acilen vermemiz ya da iade etmemiz şarttır. Çünkü yaşadığımız bunalım, çok daha fazla önemli olan bir diğer bunalımı maskeleyememelidir.

Yanılmayalım: Kendi çelişkilerinin ve kurbanlarının köşeye sıkıştırdığı ve halkların saldırısına uğrayan emperyalizmin içine girdiği eşi benzeri görülmemiş bunalımın bilincine varmak, emperyalizmin hayatta kalamayacağı sonucunu çıkarmak için yeterlidir. Tüm dünyada sosyalizmin zaferinin görüleceği bir çağa girmektediriz. Kısa ya da uzun vadede ve Uluslararası Komünist Hareket'in çok ciddi bunalımı da dahil olmak üzere olası tüm

engebelerden geçerek, *devrimin bundan böyle gündemde olduğu* sonucunu çıkarmak için halk mücadelelerinin karşı konulmaz akışını gözlemek yeterlidir. *Yüz yıl içinde*, hatta belki de elli yıl içinde, dünyanın çehresi değişmiş olacaktır: Devrim yeryüzünde galebe çalacaktır.

Bu nedenle, giderek daha kalabalık saflar halinde komünizme katılan herkese, özellikle fabrikalardan, tarlalardan ve okullardan gelenlere, Marksist-Leninist teoriyle ve sınıf mücadelesinin deneyimiyle silahlanmanın imkanlarını sunmak acil önemdedir. Marksizmin-Leninizmin felsefesi bu imkanlardan biridir, çünkü devrimci bir felsefedir: *Tek devrimci felsefedir.*

Marksist-Leninist felsefe üzerinde durmak yalnızca şu anlama gelir: Bu felsefenin ne anlama geldiğini, nasıl hareket ettiğini ve Marx'ın formülüne göre, "dünyayı yorumlamaya" değil, "dönüştürmeye" hizmet etmesi için nasıl kullanılması gerektiğini açıkça ve mümkün olduğunca derinlemesine anlamak.

Marksist-Leninist felsefe üzerinde durmak, aynı zamanda, onu açıklamak ve anlamak için, Marx'ın kurduğu yeni bilimin, yani *yokluğunda Marksist-Leninist felsefenin var olamayacağı* Tarihsel Materyalizmin temel kazanımlarını hatırlamaktır. Bu aynı zamanda, Marx eğer felsefede proleter sınıf tavrını (diyalektik maddecilik) benimsememiş olsaydı, tarihsel materyalizmin var olmayacağını da hatırlamaktır. Sonuç olarak, güncel somut durumu daha açık analiz edebilmek için, Marksist bilimdeki bilgilerimizi belirlemek ve geliştirebilmek için bu felsefeyi "işletebilmeliyiz".

Sunumun açık seçik olması için, izlenecek planı belirtiyoruz. Marksist-Leninist felsefenin niçin devrimci olduğunu bilmek için, önceki felsefelerle arasındaki ayrımı bilmek gerekir.

Bu ayrımı yapabilmek için, genel olarak felsefenin ne olduğu-

nu bilmek gerekir.

Bir dizi soru da buradan kaynaklanır:

Birinci soru: Felsefe nedir?

İkinci soru: Marksist-Leninist felsefe nedir?

İlk bakışta anlaşıldığı gibi, bu iki soruyu belirtilen düzen içinde sormak zorunludur.

Yine de, bu iki soru bizim incelememizin *planını* tarif etmez.

Niçin?

Çünkü, *çok büyük bir daire çizmeden*, yani genel teoriyi tarihsel maddecilik olan tarihin Marksist biliminin temel sonuçlarının sergilenmesinden geçmeden, ikinci soru olan Marksist-Leninist felsefe nedir? sorusuna cevap vermenin olanaksızlığını hemen fark ederiz.

Gerçekten de, ve birçok Marksist filozof da dahil tüm filozofların kendiliğinden düşündüğünün tersine, felsefe nedir? sorusu, *Marksist-Leninist felsefe bile olsa, felsefeden kaynaklanmaz*. Eğer felsefeden kaynaklanıyorsa, bu demektir ki, felsefenin tanımını vermek felsefeye düşer.

Felsefenin tüm geçmiş tarihinde, *birkaç ender istisna hariç*, sürekli olarak düşündüğü ve yaptığı buydu. Ve tam da bu noktada temelde *idealistti*, çünkü *kendini tanımlama* görevi ve hakkı son çözümlerde felsefeye ve yalnızca felsefeye düşüyorsa, bu, *kendini tanıyabileceğini*, Kendinin Bilgisi olduğunu, yani Mutlak Bilgi olduğunu varsaymaktır, yani ya bu terimi –Mutlak Bilgi– (Hegel’in yaptığı gibi) açıkça kullanır, ya da (Hegel’den önceki tüm felsefenin, birkaç istisnaya, yapmış olduğu gibi) adını anmadan, utangaçça uygular.

Demek ki, felsefenin basit, öznel, yani idealist, yani bilimsel olmayan “kendinin bilinci”ni tekrarlamayan, ama nesnel, yani bilimsel bir felsefe bilgisi olan bir felsefe tanımını önermek isti-

yorsak, *felsefenin kendisinden başka bir şeye* başvurmak zorunda kalmamıza şaşırılmamalıyız: Bizim aradığımız şey, genel olarak felsefenin bilimsel bilgisini bize sağlayabilecek bilimin ya da bilimlerin teorik ilkeleridir. Göreceğimiz gibi, bu ilkelerin bazılarını belirtmek, ve imkanlar ölçüsünde, bazı bilgiler ileri sürmek zorunda kalacağız.

Görüleceği gibi bu bilim ve bundan kaynaklanan bilimlerin *hepsi* Marx'ın bilimsel bilgiye yeni bir "Kıta" –Tarih-Kıtası– açtığı eşi benzeri olmayan keşfine bağlıdır. Bu bilimsel keşfin genel teorisinin adı *Tarihsel Maddecilik*'tir.

Bu nedenle, Tarihsel Maddecilik'ten kaynaklanan bilimsel sonuçlarla hedefimize –*bilimsel* bir felsefe tanımı– erişmek için ihtiyaç duyduğumuz büyük bir dolambacı çizerek ilerlemek zorunda kalacağız.

Burada, bölüm başlıklarını diziliş sırası içinde verdiğim incelememizin Plan özelliğini açıklayacak olan şey, son çözümlemede, bu büyük dolambaktır:

Bölüm I: Felsefe nedir?

Bölüm II: Üretim tarzı nedir?

Bölüm III: Üretim koşullarının yeniden-üretimi üzerine.

Bölüm IV: Altyapı ve Üstyapı.

Bölüm V: Hukuk.

Bölüm VI: Devlet ve aygıtları.

Bölüm VII: Devletin siyasal ve sendikal ideolojik aygıtları.

Bölüm VIII: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi.

Bölüm IX: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi ve Devrim.

Bölüm X: Devletin ideolojik aygıtı olarak hukuk.

Bölüm XI: İdeoloji Üzerine.

Okuru hemen uyardıyım görev biliyorum, her türlü küçüm-

* Bkz. Türkçe yayımlayanın notu, s. 7.

semeyi, yanlışlanlamayı ve temelsiz tüm itirazları engelleyebilmek amacıyla bir anlamda *büyük bir ciddilikle* uyardım gerekiyor ki, benimsediğim sunuş düzeninin ciddi bir kusuru vardır ve hiçbir farklı sunuş düzeni bunu ortadan kaldıramaz.

Gerçekten de bu I. cilt, her şeyden önce, Üstyapı'nın (Devlet, Devlet aygıtları) işleyiş tarzını, üretim ilişkilerinin Yeniden-Üretimi olarak ele almayı varsayar. Oysa, sınıf mücadelesini devreye sokmadan Devlet'ten, Hukuk'tan ve İdeoloji'den söz etmek olanaksızdır. Doğru bir mantıkla, ters bir sunuş tasarlamak ve Devlet'ten, Hukuk'tan ve İdeoloji'den söz etmeden önce sınıf mücadelesinden söz etmek daha doğru gibi gelmektedir. Ne var ki bu ikinci sunuş düzeni de aynı güçlüğe tersinden çarpar: Gerçekten de, öncelikle Devlet'ten, Hukuk ve İdeoloji'den söz etmeden sınıf mücadelesinden söz etmek imkansızdır. Demek ki bir fasit daire söz konusu, çünkü *aynı anda her şeyden söz etmek* gerekiyor. Hem de çok basit bir nedenle: Çünkü ele almak istediğimiz şeyler gerçeklikte birlikte işlemektedir, çok belirgin biçimde de olsa hepsi birbirine bağlıdır, ve karmaşık işleyişleri, onları anlamak için yapmamız gereken ayrımlar ve –daha da önemlisi– açıklayabilmek için benimsediğimiz *sunuş düzeni* onları hiç ilgilendirmemektedir.

Söylemek zorunda olduğumuz şeylerin özü, saptama olarak, Üstyapıya dair sınırlı, henüz söylenmemiş bazı noktalar içerdiğinden, teorik ve pedagojik bakımdan azami avantaj sağlayan sunum düzenini seçmemiz –sonuçta seçmekten kaçamayız– doğru olur. Çünkü, bizim seçtiğimiz sunuş tarzının yerinde olduğuna ilkesel sorunlarla da ikna olmak mümkündür.

Demek ki *sınıf mücadelesi* belli bir andan itibaren sürekli olarak işin içindedir, ve nesnelere *dışındaki* gerçekliği ve varlığı dışında kavranılamayan bir dizi etki nedeniyle bizim analizimi-

ze erkenden dahil olur, aynı zamanda analiz ettiğimiz nesnelere de dahil olur. Yine de –ve haklı olarak!– sınıf mücadelesi teorisinden önce sunamayacağımızdan, nedenlerin özünü sergilemeden önce sonuçları devreye sokmak zorunda kaldık.

Sınıf mücadelesi, *kendi gerçekliği içinde, bu birinci ciltte analiz edilmiş nesnelere içinde karşılaşacağımız sınıf mücadelesinin etkilerini son derece aştığından* bu saptama daha da önem kazanır. Sunuş düzeninin kaçınılmaz tekyanlılığından kaynaklanabilecek itirazların yöneltmesini engellemek için bu ilkeyi açıkça ve önceden belirtiyoruz. Diğer sunum düzenini (Devletten söz etmeden önce sınıf mücadelesinden söz etmek) seçmiş olsaydık yine bize bu kadar eleştiri yöneltilirdi, ama bu kez tersi yönde. Bu noktada, sonuç olarak okurdan hoşgörüsünü değil, yalnızca anlayışını talep ediyoruz: Eğer sunumun biraz düzen içinde ve açık seçik olması isteniyorsa, maddi olarak her şey aynı anda ele alınamaz.

Son iki saptama.

Mümkün olduğunca açık olmak için çabalayacağız.

Yine de, konumuza ihanet etmemek için kimi zaman karmaşık ve özenli bir dikkat gerektiren açıklamalara girmek zorunda olacağımız konusunda okurları uyarırız. Bu bizden kaynaklanmamaktadır. Açıklamalarımızdaki güçlükler felsefenin doğasındaki, Hukuktaki, devlet aygıtlarındaki ve ideolojideki nesnel karmaşaya bağlıdır.

Nihayet, bu kitabı olduğu gibi kabul etmelerini, (bizim için) imkansız olan şeyi kitaptan beklememelerini okurdan rica ediyoruz: Bu basit bir denemedir, bir araştırma başlangıcıdır, dolayısıyla, doğaçlama değil, üzerinde düşünülerek yazılmış olsa da, yetersizlik, yaklaşıklık ve tahmin risklerinden ve tabii ki her araştırmanın içerdiği hatalardan elbette kaçamaz. Bu riskleri

alan kişi karşılığında belli bir hoşgörü talep etmekteyiz, ama aynı zamanda en ciddi eleştiriyi de talep etmekteyiz, ama bunun elbette *gerçek eleştiri* olması koşuluyla, yani ciddi olarak argümanlandırılmış ve kanıtlayıcı olmalıdır, yoksa gerekçelendirilmemiş basit bir yargı değil.

İzin verirseniz, son “uyarı”: İleri sürülen şeylerin hiçbiri, hangi sıfatla olursa olsun “İncil kelamı” olarak alınmamalıdır. Marx okurlarından “kendi başlarına düşünmeleri”ni istiyordu. Bu kural, önlerine konulan metnin niteliği ne olursa olsun, tüm okurlar için geçerlidir.

I

Felsefe Nedir?

I. Sıradan Anlamıyla Felsefe İle Felsefe

Herkes doğallığında felsefenin ne olduğunu bildiğine inanır, ama bir yandan da felsefe sıradan fanilerin erişemeyeceği, esrarengiz ve güç bir faaliyet olarak görülür. Bu çelişkiyi nasıl açıklamalı?

Felsefenin terimlerini biraz daha yakından inceleyelim.

Herkesin doğallığında felsefenin ne olduğunu bildiğine inanması, şu inançtan kaynaklanır: Farkında olmasa bile herkes az çok *filozoftur* (tıpkı farkında olmadan nesir yazan Jourdain gibi).

Büyük İtalyan Marksist teorisyen Gramsci'nin savunduğu tez budur: "*Her insan filozoftur.*" Ve Gramsci ilginç ayrıntılar verir. Halk dilindeki, "olaylara felsefeyle yaklaşmak" deyiminin kendi içinde, *rasyonel gereklilik* fikrine bağlı belli bir felsefi bakış taşıyan bir tavrı belirttiğini saptar. Acılı bir olay karşısında "olaylara felsefeyle yaklaşan kişi" ilk tepkisine hakim olan ve rasyonel biçimde davranan kişidir: Kendisine zararı dokunan olayın *gerekliliğini* anlayan ve kabul eden kişidir.

Elbette, der Gramsci, bu tavırda belli bir edilgenlik de olabilir ("filozof olmak", "kendi bahçesini ekmek"tir, "kendi işine bakmak"tır, "herkes kendi bakış açısıyla dünyaya bakar" demektir: Kısacası, çoğu zaman zorunluluğa *boyun eğmektir* ve bu boyun eğmenin dışına çıkmamaktır: "Olayların iyice yatışmasını"

beklerken, kendi özel yaşamına, iç yaşamına, küçük işlerine kapanmaktadır.) Gramsci bunu inkar etmez: Ama bu pasifliğin, paradoksal olarak, olayların zorunlu, kavranabilir belli bir düzeninin bilinmesini içerdiğini ısrarla belirtir.

Ama yine de, halkın temsil ediş tarzında (Eflatun da bunu belirtmiştir) bir başka felsefe fikri de bulunur; başı bulutlarda ya da soyutlamalarda yaşayan ve gözleri ayağını bastığı toprağa değil, fikirlerin dolaştığı gökyüzüne dikili olduğundan “kuyuya düşen” (Yunan’da bizde olduğu gibi kuyu bilezikleri yoktur) filozofun kişiliğinde cisimleşmiş bir filozof tipi de vardır. “Halkı” filozoflara güldüren bu karikatürün kendisi de anlaşılmazdır. Bir yandan, filozofun ironik bir eleştirisini sunar: Felsefeyle sevgi dolu ya da acı bir hesaplaşma. Ama diğer yandan, bir tür gerçekliğin kabulünü içerir: Filozoflar, sıradan insanların, basit halk adamlarının ulaşamayacağı ve aynı zamanda da ciddi riskler içeren bir disiplinin uygulayıcılarıdır.

Gramsci çelişkinin yalnızca ilk ögesini dikkate alır, ikincisini değil.

Bize uygun olanı almak için şeyleri ikiye bölmek iyi bir yöntem değildir. Felsefenin popüler temsilindeki *tüm* öğeleri dikkate almamız gerekir.

O zaman, “olaylara felsefeyle yaklaşmak” halk deyiminde göze çarpan şeyin, öncelikle kaçınılmaz olduğu düşünülen zorunluluğa *boyun eğiş* olduğu ortaya çıkar (“olayların yatışması beklenir” ya da ölümün gerçekleşmesi: “Felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir” –Eflatun–). “Rasyonel zorunluluk”un kabulü böylece ikinci plana geçer. Zaten bu dosdoğru bir zorunluluk da olabilir (*nedenleri bilinmeyen şey rasyonel değildir*), yani bir yazgı olabilir (“başka türlü davranılamaz”). Genellikle durum budur. Bu saptama temel önemdedir.

Öncelikle, *felsefe yapmak* = *boyun eğmek* fikrine vurgu yaptığı için önemlidir. Ve bu özdeşliğin, aslında, –ve sanki kendine rağmen– *eleştirel* değer taşıyan bir felsefe fikri içerdiğini söylemek mümkün değildir. Gerçekten de, göreceğimiz gibi, felsefelerin büyük çoğunluğu *boyun eğme biçimleridir*, ya da daha kesin ifade edersek, “egemen sınıfın fikirleri”ne (Marx), yani sınıf egemenliğine *boyun eğmenin* biçimleridir.

Ardından, aslında *felsefenin* tamamen farklı iki türü arasında ayırım yaptığından önemlidir. Bir yanda, kendi “bahçesini ekerrek” ve “olayların yatışmasını bekleyerek” “olaylara felsefi yaklaşan” kişinin edilgen ve boyun eğmiş “felsefe”si vardır (bu “felsefe”yi *sıradan anlamda felsefe, sağduyu felsefesi* diye adlandıracağız). Ama diğer yandan Akıl yoluyla bildiği için dünyanın düzenine –tanımak ya da dönüştürmek için– boyun eğen kişinin *etkin* felsefesi vardır (bu felsefeyi kısaca *Felsefe* diye –büyük harfle yazarak– adlandırıyoruz). Örneğin Stoacı bir filozof: Dünyanın düzenine etkin olarak uyum sağladığı ölçüde “filozof”tur, ve bu rasyonel düzen, filozof Aklını kullanarak tanıdığı için rasyoneldir. Örneğin komünist filozof: Sosyalizmin gelişini hızlandırdığı ölçüde, yani tarihsel zorunluluğu (bilimsel akıl yoluyla) tanıdığı ölçüde “filozof”tur. Diyebiliriz ki, Stoacılığın tüm müritleri ve tüm komünist militanlar, bu durumda, sözcüğün ikinci anlamıyla, güçlü anlamda *filozofturlar*. Onların “olaylara felsefi yaklaştıkları” söylenebilir: Ama onların durumunda, bu deyim Dünyanın akışındaki ya da Tarihin gelişimindeki rasyonel zorunluluğun bilinmesiyle ilişkidir. Elbette, Stoacıların müridi ile komünist militan arasında büyük farklılık vardır, ama bu farklılık şu an için bizi ilgilendirmemektedir. Vakti geldiğinde bundan söz edeceğiz.

Işın özü, halk deyiminde sözü edilen sıradan anlamdaki felsefeyi terimin güçlü anlamındaki *Felsefeyle*, yani halk kitleleri

arasında ister yayılsın isterse de yayılmasın, daha doğrusu yayılan *filozofların* (Eflatun... Stoacılar, vs., Marx, Lenin) “hazırladığı” felsefeyle karıştırmamak gerekir. Geniş kitlelerin popüler temsil biçimlerinde bugün felsefi öğelerle karşılaşıldığında, bu yayılmayı dikkate almak gerekir; bunun yokluğunda, Marksist teori ile işçi Hareketinin birleşmesi yoluyla kitlelere “aşılanmış” (Lenin, Mao), güçlü anlamdaki Felsefi öğeleri *kendiliğinden* halk bilinci sanmak mümkün olabilir.

A. – Felsefenin sıradan anlamdaki “felsefe”den tamamen farklı bir şey olduğu, Felsefe’nin halk içindeki temsili bize felsefeyi ironik olarak başı “bulutlarda” gösterdiğinde zaten açıkça kabul edilir. Yeryüzü sorunlarıyla ilgilenemeyen *spekülatif Felsefe*’yle hoşgörülü –alaycı ya da ciddi– bir hesaplama olan bu ironi, aynı zamanda bir “hakikat tohumu” (Lenin) içerir, yani hakiki felsefe, halkın kendiliğinden bilinç dünyasından “başka bir dünya”da “hareket eder” (şimdilik “İdealar” dünyası diyelim). “Filozof”, sıradan insanların bilmedikleri bazı şeyleri “bilir” ve söyler, tüm insanlara *dolaysız olarak* verilmiş olmayan bu yüksek “bilgi”ye erişmek için soyutlamanın güç yollarını kat eder. Bu anlamda, her insanın doğallığında filozof olduğunu söylemek, ancak Gramsci’nin yaptığı gibi “filozof” sözcüğünün anlamı üzerinde oynamakla, sıradan anlamdaki felsefe ile (kısaca) Felsefe karıştırılmakla mümkündür.

Dolayısıyla, *Felsefe nedir?* sorumuza geri dönüyoruz. Ama aynı zamanda ilk sorumuzun ikinci bir soruya –*sıradan anlamdaki* felsefe nedir?– gebe kaldığını da fark ediyoruz.

Bu ikili soruya cevap vermek için bazı gerçekleri bize açıklayacak olan bir miktar Tez’i düzenli olarak açıklayacağız. Sorularımıza, ancak bu gerçeklikleri yerli yerine yerleştirdikten sonra cevap bulabilmek için geri dönebiliriz.

II. Felsefe Her Zaman Yoktu

Şu basit gözlemle başlayalım: Sıradan anlamdaki felsefe, görüldüğü kadarıyla, her zaman var olmuşsa da, Felsefe her zaman var olmamıştır.

Lenin'in Devlet ve Devrim üzerine ünlü eserine nasıl başladığı bilinmektedir. Lenin şunu saptar: Devlet her zaman yoktu. Ve ekler: Yalnızca toplumsal sınıfların var olduğu toplumlarda devletin varlığı gözlenir.

Biz de aynı türden bir saptama yapacağız, ama biraz daha karmaşık olacak.

Şunu söyleyelim: Felsefe her zaman var olmadı. Ancak şu toplumlarda Felsefe'nin varlığı görülür:

1. toplumsal sınıfların (dolayısıyla Devlet'in) varlığı;
2. bilimlerin (ya da bir bilimin) varlığı.

Belirtelim: Bilimden anladığımız şey, ampirik bir bilgiler listesi değildir (böyle bir liste çok uzun olabilir: Örneğin Kaldeliler ve Mısırlılar önemli miktarda teknik reçete ve matematik sonucu bilmekteydi), soyutlama ve kanıtlama yoluyla hareket eden soyut ve ideal (daha doğrusu *idea*'yla ilgili) bir disiplindir: Thales'in kurduğu Yunan matematiği ya da kuşkusuz mitik bu bu adın belirttikleri gibi.

Eğer gözlemimizi akılda tutarsak, olguların gerçekten de bize hak verdiği görülür. Bunu hem geçmişte hem de şimdiki zamanda saptayabiliriz.

Bizim bildiğimiz anlamda Felsefe'nin bizim için *Eflatun*'la birlikte, İ.Ö. 5. yüzyılda başlamış olduğu bir gerçektir. Oysa, Yunan toplumunda toplumsal sınıfların bulunduğu (birinci koşul), ve dünyada bilinen ilk bilimin, yani matematiğin beşinci yüzyıl arifesinde *bilim* olarak var olmaya başladığını (ikinci koşul) gözlem-

liyoruz. Bu iki gerçeklik –toplumsal sınıflar ve (kanıtlayıcı) matematik bilimi– Eflatun’un Felsefesi’ne dahil olmuş ve onun içinde birleşmiştir. Eflatun Felsefe öğrettiği Okul’un kapısına şunu yazmıştı: “Geometrici olmayan burdan içeri girmesin!” Ve, insanlar arasında kendi gerici aristokrat inançlarına uygun sınıf ilişkileri kurmak için (orantısal eşitlik, yani eşitsizlik fikrini kuran) “geometrik oran”dan yararlanıyordu (bazı insanlar çalışmak için, diğerleri emretmek için yaratılmıştır, başkaları ise köleler ve zanaatkarlar üzerinde egemen sınıf düzeninin hüküm sürmesi için...).

Ama çok hızlı gitmeyelim.

Gerçekten de bir başka olguyu saptarız. Beşinci yüzyıl Yunan’ından çok önce de başka sınıflı toplumlar vardı: Ama kanıtlayıcı bir bilim fikri onlarda yoktu ve fiilen, Felsefe fikri de onlarda yoktu. Örnek olarak: beşinci yüzyıl öncesi Yunan, Ortadoğu’daki büyük krallıklar, Mısır, vs... Görülmektedir ki, Felsefe’nin var olması için, belirttiğimiz iki koşulun yerine gelmesi gerekir; zorunlu koşul (sınıfların varlığı) ve yeterli koşul (bir bilimin varlığı).

Bize şu itiraz yapılacaktır: Fakat Eflatun’dan önce de kendilerine “filozof” diyen insanlar vardı, örneğin Yedi Bilgeler, “lyon filozofları”, vs. Bu itiraza biraz sonra cevap vereceğiz.

Tanımladığımız koşullara geri dönelim ve gözlemlerimizi sürdürelim.

Felsefe denen ve Eflatun’un kurduğu *öncesi olmayan* bu disiplin, Eflatun’un ölümüyle bitmedi. Disiplin olarak varlığını sürdürdü ve sanki Felsefe’nin var olması için, hem de yalnızca var olması için değil, ama kendine özgü bir biçimde varlığını sürdürmesi için, sanki dönüşürken bile temel bir şeyi *tekrarlıyormuş* gibi sürmesi için bir neden varmış gibi bu felsefeyi uygulayacak insanlar da her zaman bulundu:

İyi ama Felsefe hangi gerekçelerle devam etti ve varlığını sürdürürken dönüştü?

Bu sürekliliğin ve bu gelişmenin (kapitalizme kadar dünyanın diğer bölümlerinden nisbeten tecrit durumdaki) “Batı dünyası” diye adlandırdığımız yerde, sınıfların ve Devlet’in var olmaya devam ettiği ve bilimlerin büyük gelişmeler gösterdiği, ama sınıf mücadelesinin de büyük dönüşümler yaşadığı bir dünyada meydana geldiğini gözlemlemekteyiz.

Ya Felsefe, onun başına ne geldi?

Şimdi bunu inceleyelim.

III. Siyasal-Bilimsel İttifaklar Ve Felsefeler

Felsefe'nin de önemli dönüşümler geçirdiğini gözlemlemekteyiz. Aristoteles Eflatun'dan farklıdır, Stoacılık Aristoteles'ten farklıdır, Descartes Saint-Thomas'dan farklıdır, Kant Descartes'tan farklıdır, vs. Bu değişimler nedensiz mi meydana gelmiştir, değişimlerin tek nedeni bu büyük yazarların esinleniş tarzı mıdır? Ya da, sorunu başka türlü formüle etmemiz gerekiyorsa, bu yazarlar niçin büyük yazarlardı da yığınla kitap yazmış başka filozoflar kitlesi deyim yerindeyse gölgede kaldı, tarihsel rol oynamadı?

Bunu da inceleyelim.

Felsefedeki tüm büyük dönüşümlerin tarihte ya sınıf ilişkilerinde ve devlette kayda değer dönüşümler meydana geldiğinde, ya da bilim tarihinde büyük olaylar meydana geldiğinde yaşandığını belki de şaşırarak saptamaktayız: Bu saptamayla birlikte, sınıf mücadelesinin kayda değer dönüşümlerinin ve bilim tarihinin büyük olaylarının çoğu zaman Felsefe'de göze çarpan buluşmalardan güç kazandıkları görülür.

Siyasal olaylar	Bilimsel olaylar	Yazarlar
Makedonya İmparatorluğu'nun kuruluşu (Site'nin sonu)	Biyolojik bilim fikri ³	Aristoteles
Kölecî Roma İmparatorluğu'nun Kuruluşu Roma Hukuku	Yeni bir fizik fikri	Stoacılar
Feodalite + Roma Hukuku'nun yeniden canlanmasının ilk işaretleri	Arapların bilimsel keşiflerinin ortaya serilmesi	Saint-Thomas
Mutlak Monarşi koşullarında hukuksal ilişkilerin gelişimi	Galileo'nun matematik fiziği kurması	Descartes
Burjuvazinin yükselişi Fransız Devrimi	Newton'un fiziği elden geçirmesi	Kant
Fransız devriminin çelişkileri ("Dördüncü Katman" tehdidinin Thermidor ve Napoléon tarafından bertaraf edilmesi) Medeni Hukuk,	Bir tarih teorisinin ilk hazırlıkları	Hegel
İşçi Hareketi'nin doğuşu, büyümesi ve ilk mücadeleleri, yenilgiler ve zaferler	Marx'ın kurduğu tarih bilimi	Marx-Lenin (diyalektik materyalizm)
Emperyalizm ("küçük burjuvazi"nin yükselişi)	Matematikte aksiyomlaşma Mantık Matematik	Husserl
Emperyalizmin bunalımı	Teknolojinin gelişimi	Heidegger
Vs...		

3) Bir bilimin (matematik) var olduğu andan itibaren, ondan ödünç alınan bilim fikri'nin, ampirik verilere uygulanan, henüz bilimsel olmayan teorik yapımlara *sıfat* olarak hizmet edebileceği kabul edilebilir. Aristoteles'in Felsefesi'nin izin verdiği biyolojik bir "bilim" "fikri" buradan kaynaklanır.

Şu ana kadar ileri sürdüğümüz ham verilere bakıldığında, *son derece şematik* biçimde sunmak zorunda olduğumuz birkaç örnek verelim. Bu biçimi daha sonra, başka analiz ilkelerine sahip olduğumuzda değiştireceğiz.

Önceki konjonktürün önemli ölçüde değiştiğini gösteren *siyasal ve bilimsel* olayların bağlaştığını, Felsefe'nin büyük "yazarlar"ının çoğunun düşünüp yazdıkları konjonktür içinde gerçekten de gözlemleyebiliriz.

Bu şematik tablonun öğelerini "canlı" kılma işini okura bırakıyoruz. Yine son derece şematik olan tek bir örnek üzerinde, Descartes örneği üzerinde basit saptamalar yaparak okuru bu yola sokmakla yetineceğiz.

Örneğin, şema şöyle okunabilir: Felsefe tarihinde önemli bir anı belirleyen, çünkü "modern Felsefe" diye adlandırabileceğimiz şeyi başlatan Descartes'ın Felsefesi, bir yandan sınıf ve devlet ilişkilerinde ve diğer yandan bilimlerin tarihinde önemli değişimlerin *ittifak* koşullarında meydana gelir.

Sınıf ilişkilerinde: burjuva hukukunun gelişimine imada bulunmaktayız; mutlak monarşi *koşullarında* manüfaktür döneminin ticari ilişkilerinin gelişimini onaylayarak, feodal devlet ile kapitalist Devlet arasında bir geçiş devleti biçimini temsil eden yeni Devleti kurmuştur.

Bilim tarihinde: Galileo'nun fizik bilimini kuruşu; bu gelişme, önemi bakımından yalnızca Modern Zamanlar'ın büyük bilimsel olayı olan ve bildiğimiz diğer iki büyük keşifle, beşinci yüzyılda Matematik'in icadı ve ondokuzuncu yüzyıl ortasında Marx'ın bir Tarih Bilimi'nin temellerini atacak olan keşifle karşılaştırılabilir.

Şunun iyi anlaşılması gerekir ki, iktisadi-siyasal ve bilimsel

bakımdan önem taşıyan bu iki olayın ittifakından Descartes'ın felsefesinin *çıkarsanabileceğini* ileri sürmüyoruz. Söylediğimiz şey, Descartes'ın düşündüğü *konjonktürün*, onu önceki konjonktürden, yani Rönesansın İtalyan Filozoflarının içinde düşündükleri konjonktürden kökten ayıran bu *ittifakın egemenliğinde* olduğudur yalnızca.

Şu an için Descartes'ın Felsefesi'ni bu konjonktürle (ve bağlaşmayla) ilişkiye sokmakla yetiniyoruz. Bu konjonktürde bizi ilgilendiren şey, görüldüğü kadarıyla, Felsefe'nin ne olabileceğini fark etmeye başlamak için dile getirdiğimiz ikili koşulu doğrulayan bu *bağlaşmadır*. Şu an için daha fazlasını söylemiyoruz.⁴

Tablomuzdaki diğer örnekler de bu şekilde *okunursa*, Felsefe'nin dönüşümleri, görüldüğü kadarıyla, bir yanda sınıf ilişkilerindeki dönüşümler ve etkileri ile diğer yanda bilim tarihinin büyük olayları arasındaki *karmaşık* ama tartışmasız *oyunla* ilişkilidirler. Tanımladığımız Felsefe'nin varlık koşullarının *olasılık dahilinde* olduğunun kabul görmesi için bundan başkasını istemiyoruz. Geçmişin durumu işte budur.

Ya şimdiki zaman?

Tanımımızı daha da olasılık dahilinde kılmak için şimdiki zamana başvuruyoruz. Çünkü yalnızca Felsefe'nin varolduğu toplumların şimdiki zamanına değil, Felsefesiz toplumların şimdiki zamanına da imada bulunmaktayız.

Çünkü yine yaşadığımız dünyada, bildiğimiz anlamdaki Felsefenin asla ortaya çıkamadığı toplumlar ya da insan gruplaşmaları vardır. Örneğin, izleri hâlâ varlığını sürdüren "ilkel" denen toplumlar. Bunlarda ne toplumsal sınıf vardır, ne bilim: Felsefe'yi bilmezler. Örneğin, kendilerine dışardan getirilmiş olanı hâlâ *tecrit edebileceğimiz* ve deyim yerindeyse bu ithalattan (bilimlerin ve

4) İncelememizin sonunda, vakti geldiğinde, çok daha ileriye gideceğiz.

Felsefe'nin ithali) önce içinde buldukları durumda ele alabileceğimiz büyük topluluklar. Örneğin Hint'i ya da ondokuzuncu yüzyıl Çin'ini düşünebiliriz: ve toplumsal sınıfların bulunduğu (Hindistan'da olduğu gibi kast biçiminde gizlenmiş olsalar da) fakat (bildiğimiz kadarıyla, bizim bir hata payımız saklı kalmak kaydıyla) bilimin olmadığı bu toplumların dar anlamda felsefeler diye adlandırdığımız şeyi tanıyıp tanımadıkları sorulabilir.

Elbette Hindu ve Çin Felsefesi'nden söz edilmektedir. Muhemeldir ki burada, yalnızca görünümü Felsefe olan ve başka türlü adlandırmanın kuşkusuz daha iyi olacağı teorik disiplinler söz konusudur. Sonuçta, bizde bile, teorik bir disiplin –teoloji– vardır ki, teorik olmasına rağmen, *ilke olarak*, Felsefe değildir. Hindu ya da Çin sözde-felsefesinin doğasının ne olduğu sorusunun Eflatun öncesi Yunan “filozofları” sorusuyla aynı düzeyde olduğunu geçici olarak ileri sürebiliriz. Buna bir cevap bulmayı daha sonra deneyeceğiz.

Özetlersek, *felsefenin her zaman var olmadığı* tesbitinden hareketle şunu “bulmuş” olduk: Felsefenin varoluşunun ve geçirdiği dönüşümlerin bir yandan sınıf ve devlet ilişkilerinin diğer yandan bilim tarihindeki önemli olayların *birbirine bağlanmasıyla* sıkı ilişki içindeymiş gibi gözüktüğünü (ampirik olarak) bulduk.

Söylemediğimiz şeyi kimse bize söyletmesin. Vardığımız noktada, biz yalnızca bu koşullar ile felsefe arasında bir *ilişki'nin* varlığını saptadık. *Ama bu ilişkinin doğası hakkında henüz hiçbir şey bilmemekteyiz.* Bu ilişkiyi açıkça görmek için, engebeli ve dolambaçlı yollardan geçerek yeni tezler ileri sürmek zorunda kalacağız. Bu dolambaç, belirttiğim gibi, bilimsel bir felsefe tarifi ortaya koymak için ihtiyaç duyduğumuz tarihsel materyalizmin bilimsel sonuçlarının sunumundan geçmektedir. Ve öncelikle de şu sorudan: “Toplum” nedir?

II

Üretim Tarzı Nedir?

Marx, yaptığı keşifle, “Tarih-kıta”yı bilimsel bilgiye açtı. “Tarih-kıta”dan kaynaklanan konuları işleyen tüm bilimlerin, yalnızca tarih, toplumbilim, insan coğrafyası, iktisat, demografi denemelerin değil, psikolojinin, “psikososyoloji”nin ve genel olarak “Toplumsal Bilimler”in ve daha da genel olarak “İnsan Bilimleri”nin dayanağını oluşturan bir teorinin temellerini attı. Bu Toplumsal ve İnsani bilimlerin, gerçek bilimsel varlıklarının temellerini Marx’ın teorisinde görmemeleri, bunları yarım-bilim, sahte bilim ya da toplumsal uyumun basit teknikleri yapan ideolojik nosyonlarda direnmeleri, hakiki teorilerinin kurucusunun Marx olduğunu kabul etmelerini engelleyen burjuva ideolojisinin baskın etkisinden kaynaklanır. Bunu bir yana bırakalım.

Burada bizim için önemli olan, Marx’ın, yaptığı keşifle, ilk kez, “insan bilimleri”nin ve tarihlerinin ne olduğunun kavranmasını, yani yapılarının, tözlerinin, gelişimlerinin, durgunluklarının, yozlaşmalarının –ve zemini oldukları dönüşümlerinin– kavranmasını sağlayacak bilimsel kavramları vermesidir.

Marx’tan önce de “insan toplumları”nın doğası üzerine önemli şeyler elbette söylenmiştir: Örneğin Spinoza, Hobbes, Rousseau gibi “filozoflar”; sınıf mücadelesinin gerçekliğini keşfetmiş olan (feodal ya da burjuva) tarihçiler; Smith ve Ricardo gibi iktisatçılar... Ama onların tüm denemeleri, en olumlu yanlarında bile ideolojik nosyonların egemenliği altındaydı ve kah

açıkça, kah zımni olarak daima bir “Tarih felsefesi”ne bağlıydı –yoksa hakiki bir bilimsel tarih teorisine değil.

Insan “toplumları”.

Hemen belirtelim ki Marx, “toplum” nosyonunu bilimsel değil diye erkenden (1847’de *Felsefenin Sefaleti*’nde Proudhon’la polemiginden beri) reddetti. Gerçekten de bu terim ahlaki, dini, hukuki yankılarla aşırı ölçüde doludur, kısacası bu ideolojik bir nosyondur ve yerine bilimsel bir kavram konması gerekir: *Toplumsal formasyon* kavramı (Marx, Lenin).

Bu, basit anlamda bir sözcüğün yerine bir başkasının konması değildir. Toplumsal formasyon kavramı, idealist “toplum” nosyonunun gönderme yaptığı ideolojik nosyonlar sistemine tamamen yabancı, *teorik* bir kavramlar sisteminin parçası olduğundan, bilimsel bir kavramdır. Üretim tarzı kavramının merkezi rol oynadığı bu kavramlar sistemini şimdilik geliştiremeyiz.

Yalnızca herkes tarafından anlaşılır olmak için şunu söyleyelim ki, bir toplumsal formasyon, tarihsel olarak mevcut ve *bireyselleşmiş*, yani egemen üretim tarzıyla çağdaşlarından ve kendi geçmişinden ayrılan her “somut toplum”u belirtir. Örneğin “ilkel” denen toplumsal formasyonlardan söz edilebilir,⁵ köleci Roma toplumsal formasyonundan, serf emeğine dayalı (“feodal”) Fransız toplumsal formasyonundan, kapitalist Fransız toplumsal formasyonundan, (sosyalizme doğru geçiş yolundaki) herhangi bir “sosyalist” toplumsal formasyondan, vs. söz edilebilir.

Verili bir toplumsal formasyonun nasıl işlediğini ve burada neler olup bittiğini (bu toplumsal formasyonu bir üretim tarzından bir diğerine geçiren devrimci dönüşümler de dahil) anlamak için merkezi bir kavram olarak *üretim tarzı* kavramına başvurmak gerektiğini bize Marx gösterdi.

5) Krş. E. Terray, *Le marxisme devant les sociétés “primitives”*, Maspéro, Paris, 1968.

I. Dört Klasik Tez

Merkezi kavram olan bu üretim tarzı kavramının Marksist teoriye nasıl "müdahale ettiğini" göstermek için burada dört Klasik Tezi hatırlatıyorum.

1- Bütün somut toplumsal formasyonlar *egemen* bir üretim tarzından kaynaklanır. Bu da, aynı zamanda, her toplumsal formasyonda birden fazla üretim tarzının varlığını içerir: En azından iki, kimi zaman daha fazla.⁶ Bu üretim tarzlarının bütünü arasında içlerinden birine *egemen* denir ve diğerleri ona tabidir. Tabii üretim tarzları ya eski toplumsal formasyonun geçmişinden kaynaklanan ve varlığını sürdüren ya da toplumsal formasyonun bugününde doğmakta *olmaktadır*. Her toplumsal formasyonda üretim tarzlarının bu çoğulluğu, bir üretim tarzının sönme ya da oluşum yolundaki üretim tarzları üzerinde fiili egemenliği, bütün somut toplumsal formasyonlarda gözlemlenebilen ampirik verilerin çelişik karmaşıklığını ve bu formasyon içinde çatışan ve formasyonun tarihinde (ekonomi, siyaset ve ideoloji içinde gözlemlenebilen gerçek dönüşümlerinde) ifade bulan çelişik eğilimleri anlamayı sağlar.

2- Üretim tarzını oluşturan nedir? Marx'ın, bir yandan Üretici Güçler diye adlandırdığı şey ile diğer yandan Üretim İlişkileri dediği şey arasındaki *birlik*. Her üretim tarzı, ister egemen olsun ister tali, demek ki, kendi birliği içinde, Üretici Güçlerini ve Üretim İlişkilerini içerir.

Bu birlik nedir? Marx, Üretici Güçler ile Üretim İlişkileri arasındaki "uygunluk"tan söz etti. Bu, betimleyici bir terimdir. Belirli bir üretim tarzının Üretici Güçleri ile üretim İlişkileri arasındaki *birliğin* çok özel "doğası"nın teorisi henüz yapılmamıştır.

6) Lenin, 19. yüzyıl Rus toplumsal formasyon analizinde dört tane saptar!

Bu birinci teori, çoğu zaman birincisiyle karıştırılan çok başka bir sorunun teorisine hükmetmektedir: Verili bir toplumsal formasyonda var olan egemen üretim tarzı ile tali üretim tarz(lar) arasında, tamamen farklı –çünkü ister istemez “çelişik”– bir başka “birlik” teorisi. Örneğin, Üretim İlişkilerinin Üretici Güçlere artık “denk düşmediği” ve bu çelişkinin her toplumsal devrimin motoru olduğu söylendiğinde,⁷ yalnızca bir verili üretim tarzının Üretici Güçleri ile Üretim İlişkileri arasındaki denk düşme söz konusu olmakla kalmaz, aynı zamanda –ve kuşkusuz çoğunlukla– ele alınan toplumsal formasyonda, bir yandan, toplumsal formasyonda var olan *üretim tarzları toplamının* Üretici Güçleri ile, diğer yandan, *o sırada egemen olan üretim tarzıyla* Üretim İlişkileri arasındaki çelişki de söz konusu edilir. Bu ayırım temel önemdedir, bunun yokluğunda, “denk düşme” ve “denk-düşme”den yerli yersiz söz edilir ve çok farklı iki birlik türü karıştırılır: Bir yandan, bir üretim tarzının üretici Güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki iç birlik, ve diğer yandan, tali üretim tarzları ile egemen üretim tarzı arasındaki (her zaman çelişik) “birlik”.

3. Eğer bir üretim tarzı, onu oluşturan Üretici Güçler / Üretim İlişkileri birliği içinde ele alınırsa, bu birliğin maddi bir temeli vardır: Üretici Güçler. Fakat bu üretici güçler, işleyecek durumda değilse hiç işe yaramazlar. Oysa, ancak kendi Üretim İlişkileri içinde ve koşullarında işleyebilirler. Bu da, mevcut Üretici Güçlerin sınırları içinde ve temelinde, *belirleyici rolü oynayanın Üretim İlişkileri olduğu*’nu söylememize yol açar. Marksistlerin her zaman kabul etmedikleri bu Tez, *Kapital*’in tümünde, Lenin’in ve Mao’nun tüm eserinde yorumlanmaktadır. Bu önemli Tez üzerinde *mevcut cildin ek* bölümünde durulacaktır.

4. Üretici Güçler / üretim ilişkileri birliği içinde, yani iktisadi

7) Bkz. *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*’nın ünlü önsözü, K. Marx.

“altyapı” ya da “temel”de belirleyici ögeyle ilgili bu sonuncu Tezi, çok karmaşık bir başka birlikte, Üstyapıyı (Hukuk, Devlet, İdeolojiler) Altyapıya bağlayan birlikte “son çözümlemede belirleyici” olanın iktisadi Altyapı olduğunu ileri süren bir başka klasik Tezle karıştırmamak gerekir.

Demek ki, gösterdiğim üçüncü Tez, mevcut teze dahil olur. Üçüncü Tez bu durumda şöyle ifade edilebilir: Üstyapıda olup biten her şeyi son çözümlemede belirleyen Altyapıda, yani Üretici Güçler / Üretim İlişkileri birliğinde, mevcut Üretici Güçlerin madde sınırları ve temeli içerisinde belirleyici olan, Üretim İlişkileridir.

Burada, dikkat!

Üretim tarzını, uygulamada, Üretici Güçler / Üretim İlişkileri birliğiyle özdeşleştirdiğimizi, dolayısıyla üretim tarzını Altyapının yanına yerleştirdiğimizi görmek için bu dört Tezi kendi aralarında karşılaştırmak yeter. Henüz kapanmamış teorik tartışmaların⁸ konusu olan bir soruya imada bulunursak, bir üretim tarzını “dar anlamda” (*burada yaptığımız gibi*: yalnızca Üretici Güçlerini ve Üretim İlişkilerini işin içine sokarak) kesin olarak nitelenebilir mi, yoksa, tersine, her üretim tarzının zorunlu olarak kendi Üstyapısını da içerdiğini ya da “buna yol açtığı”ni ileri sürmek mi gerekir sorusunu geçici olarak bir yana bıraktığımızı söyleyebiliriz.

Bir süre için, bu son varsayımına yöneldik. *Geçici olarak*, üretim tarzı kavramının “dar” anlamını korumayı tercih ediyoruz (Üretici Güçler ile buna denk düşen Üretim İlişkilerinin birliği); yine geçici olarak, Üstyapı sorununun, daha ziyade, bir üretim tarzının egemenliği koşullarında, en azından iki üretim tarzının kaynaştığı somut *toplumsal formasyonun* doğasından kaynaklandığını kabul ediyoruz. Sahip olduğumuz bilgiler düzeyinde,

8) Bunun izi Poulantzas'da ve Terray'da bulunur.

mevcut varsayımı korumak –gerekli olduğu ortaya çıktığında değiştirmek koşuluyla– bize tercih edilir gelmektedir.

III. Üretici Güçler

Aşağıdaki bölümde, yalnızca *bir* üretim tarzında olup biteni ele alıyoruz.

Adından da anlaşıldığı gibi üretim tarzı üretmenin bir türü, bir biçimdir (kipidir)... neyi? Verili bir toplumsal formasyonda yaşayan erkeklerin, kadınların ve çocukların maddi yaşamı için zaruri maddi malları.

Bir “üretim” şekli, “doğaya saldırı”nın bir şeklidir, çünkü her toplumsal formasyon, eğer o dönemin havasıyla ya da tanrı kelamıyla yaşamıyorsa, geçinmesi (beslenme, barınma, giyinme, vs.), durgunluğu ya da “gelişmesi” için gerekli maddi ürünleri doğadan ve yalnızca doğadan elde eder.

Doğadan geçim araçlarını *söküp almak* (toplayıcılık, avcılık, balıkçılık, maden çıkarımı, vs.) ya da onları doğaya *ürettirmek* (hayvancılık, tarım) için doğaya saldırma tarzı, zihinsel bir yeti, bir davranış biçimi ya da bir ruh hali değildir; *emek süreçlerinin* toplamıdır, ve bu sistem de söz konusu üretim tarzının üretim sürecini oluşturur.

Bir emek süreci,⁹ *bir çalışma nesnesiyle* (işlenmemiş madde, hammadde, evcil hayvanlar, toprak, vs.) çalışan, bu amaçla *çalışma araçlarını* (az çok gelişmiş aletler, daha sonra makineler, vs.) kullanarak çalışma nesnesini bir yanıyla doğrudan insani ihtiyaçları tatmin etmeye özgü *ürünlere* (besin, giysi, konut, vs.) ve diğer yandan emek sürecinin sonradan devamını sağlamaya yönelik *ça-*

9) Emek sürecinin analizi için bkz. *Kapital*, Kitap I, cilt I, s. 180-188, Sol Yayınları, (y.h.n.).

alışma aygıtlarına “dönüştüren” emek süreci *eyleycilerinin* sistematik olarak kurula bağladığı, gerçekleştirdiği bir dizi işlemdir.

Emek sürecinin bütününde sürecin eyleycilerinin “kalifiye” olmaları gerekir, yani çalışma araçlarını kendine özgü teknik kurallara uygun olarak doğru kullanabilecek durumda olmalıdırlar. Dolayısıyla, teknik deneyimleri olmalıdır; ve bu deneyim kesin olarak *tanımlanmıştır*, *çünkü* mevcut çalışma araçlarının gerektirdiği bir deneyimdir, yoksa bu araçlar kötü kullanılmış olur ya da kullanılmadan kalır.

Her insan kuşağının önünde mevcut çalışma araçları vardır: Bunları geliştirip geliştirmemek onun elindedir. Bu geliştirmelerin (ya da yeniliklerin) sınırları söz konusu kuşağın kendisi yaratmamış olsa da miras aldığı mevcut araçların durumuna bağlıdır. Bir emek süreci eyleycilerinin teknik düzeyi, demek ki, çalışma araçlarının ve daha genel olarak da (bkz. daha ilerde) mevcut *üretim araçlarının* doğasıyla *belirlenir* her zaman. Aşağıdaki önemli Marksist Tez buradan kaynaklanır: İnsanların üretim sürecinin eyleycileri olarak gördükleri Üretici Güçlerin *belirleyici ögesi* insanlar değil, *üretim araçlarıdır*. Marx'ın görüşü bu noktada daima kesindi.

Ancak son iki yüz yıldan beri, kapitalist üretim tarzının etkisi altında, üretim araçlarında sürekli bir devrim gözlenmektedir; bu devrim teknolojik gelişmenin etkisi altında olup, bu gelişme de doğa bilimlerindeki gelişmeye bağlıdır. Fakat binlerce yıl boyunca üretim araçları neredeyse hiç değişmedi, değişim hissedilmez düzeydeydi. Kapitalist üretim tarzının özelliği olan sürekli teknolojik yenilenmeler,¹⁰ son otuz yılda gözlemlediğimiz olağa-

10) Marx, kapitalist üretim tarzının temel özelliklerinden birinin, onu önceki üretim tarzlarından ayıran şeyin mevcut üretim araçlarında *hiç durmadan* “devrim yapmak” olduğunu defalarca hatırlattı. Dolayısıyla, şu anda olup biten Marx'ın klasik bir tezine denk düşmektedir.

nüstü gelişmeler de dahil (öncelikle atom enerjisi ve elektronik) Marx'ın Tezinde hiçbir şey değiştirmez.¹¹

Üretim sürecinin tümünde, üretim süreci eyleyicileri, ya işbirliğine gitmeden (tek başına balık tutanlar ya da av avlayanlar, "bağımsız" üreticiler) ya da işbirliği içinde çalışırlar. İşbirliğinin ve özellikle *farklı biçimlerinin* devreye girmesi, son çözümlemede, mevcut üretim araçlarının durumuna bağlıdır. İnsan tek başına, bir olta ya da ağla balık tutabilir. Ama etki gücü daha büyük sürtmeye ağlar ve devasa ağlar kullanıldığında balıkçılık kesin işbirliğini gerektirir.

Mevcut egemen üretim ilişkileri ve bunlara denk düşen siyaset, işbirliği biçimlerini ya dayatabilir ya da bunlara imkan tanıyabilir; bu işbirliği biçimleri de, eski üretim ilişkilerinin ve eski siyasetin *aynı üretici güçlerle* imkansız kıldığı sonuçları sağlar. Örneğin, (Beyazların büyük plantasyonlarında, ya da yol yapımı veya diğer büyük işlerde) sömürgeci "zorunlu çalışma"nın işbirliği, sömürgeleştirilmiş "toplumsal formasyonlar" için önceden imkansız olan sonuçları öncekiyle aynı üretim araçlarıyla ya da neredeyse aynı kaba sabalıkta yeni araçlarla sağladı. Örneğin, Çin'de Devrimden sonra, özellikle halk komünlerinde (tek bir örnek alırsak) büyük toprak barajlarının inşası için, mevcut üretim araçlarını hiç değiştirmeden (dengede taşınan küçük sepetler, çapa ve kürekler), eski ailevi işbirliği biçimlerinde (bireysel köylüler) ya da tek bir köye dayalı işbirliği biçiminde çok büyük ölçekte uygulanan işbirliği akıl almaz ve imkansız sonuçlar sağladı.

11) Marksizm "hümanist" yorum dalgası ile bazı Marksistlere "bilimlerin ve tekniklerin azgın gelişimi"ni esinleyen dizginsiz teknokratik lirizmin *bağdaşmasının*, "insan"ın üretim araçları üzerinde önceliğini ileri süren tezler ortaya atmaya yönelttiği bir dönemde, Marx'ın bu Tezinin saldırılamaz güncelliğini belirtiyorum. Bu tezler, "üretimdeki kolektif emekçi üyeler olarak entelektüellerin giderek belirginleşen rolü" şeklinde, ya da -revizyonist tezde- "*bilim doğrudan bir üretici güç haline geldi*" şeklinde bulanık bir formül altında güncelleşmiştir. "Teorik" görünümü bu sorunlar hakkındaki görüşümüzü rahat rahat açıklayacağız.

Yalnızca şunu belirtelim: Bir üretim tarzındaki her üretim süreci *birçok* emek sürecini içerir, o zaman, işlere göre (mevsimlik olup olmamasına göre) gereken el emeğinin aynı üretim tarzının gerektirdiği tüm emek sürecini sağlamaya yeterli olacak şekilde bunlar titizlikle karıştırılır. Yalnızca bu gereklilik, kaba saba biçimlerde bile *bir işbölümünü* ister istemez içerir.

Son derece basit bir örnek alırsak: Afrika'da hâlâ varlığını sürdüren "ilkel" denen toplumsal formasyonlarda, farklı çalışma süreçleri arasında işbölümü gözlemlenir: Erkekler kurala dayalı işbirliği biçimleri içinde avlanır ve kulübeler inşa ederken, kadınlar ise "yenebilir bitki" yetiştirir ve kümes hayvanları besler, tohum döver, vs. Ayrıca farklı çalışma süreçleri arasında yer değiştirme görüngüleri de gözlenir: Aynı insanlar mevsimlere göre bir süreçten diğerine geçerler.

Bu basit örnek, "ilkel" bir toplumsal formasyonun üretim sürecinde zaten egemen olan aşırı karmaşıklık hakkında bir fikir verir. Bu karmaşıklığın bizim son derece sanayileşmiş "modern toplumlar"ımızda iyice büyümesinden endişe edilir.

Burada duralım ve temel kavramlarımıza geri dönelim.

Bir üretim tarzındaki Üretici Güçlerin karmaşık ve kurallı bir oyunun *birliğinden* oluştuğunu söyleyeceğiz; bu oyun şunları sahneye koyar: - *çalışma nesnesi*, doğa, farklı biçimlerde (ister basit rüzgar olsun isterse de akarsu, her zaman için her biçimde "ele geçirmek" ya da kullanmak –yerçekimi– gereken "doğal enerji" dahil), ama öncelikle, edilgen (mineral) ya da etkin (hayvanlar, toprak) haldeki hammadde;¹²

12) Hayvan yetiştiriciliğinin ve toprağın durumu ikilidir, bunlar hem çalışma nesnelere (hayvanı "yetiştirmek" ve "toprağı işlemek" gerekir), aynı zamanda da sağlanan bir "çalışma nesnesi" üzerinde çalışan bir tür "makine"dirler: Hayvanların otlatılması ya da ot yedirilmesi, toprağın tohumlanması. Hayvancılığın ve toprağın ikili yanı, tarımsal çalışma süreçlerinin çok özel doğasını anlamada çok önemlidir – ve toprak rantı teorisinde de toprakların diferansiyel "verimlilik" kavramı için içine girer (krş. *Kapital*, Kitap III, c. VIII [Ed. Sociales]).

- üretim aletleri;
- üretim eyleyicileri (ya da emek-gücü).

Marx tümüne birden *Üretim Araçları* der: Çalışma nesnesi + çalışma (ya da üretim) aletleri. Marx, emek sürecindeki tüm eyleyicilerin, yani işbirliği içinde olan ya da olmayan biçimlerin gerekli kıldığı mevcut *Üretim Araçlarını* teknik olarak kullanabilen kişilerin (fiziksel ya da başka türlü) faaliyetlerinin çeşitli harcama biçimleri toplamına *Emek-Gücü* der.

Bu terimleri kullanarak şu ünlü denklemi elde ederiz: *Üretici Güçler* = (*Birim*) *Üretim Araçları* + *Emek-Gücü*.

Tüm bunlar verili *bir* üretim tarzı içindir.

Bu denklemin teorik avantajı, *Üretim Araçları* bütünüünü açıklaması, bunları *Emek-Gücü* bütünüünden ayırmasıdır; her “sınıflı toplum”da, örneğin *Üretim Araçları*’nın *Emek-Gücü* sahiplerinin değil, emek sürecinin dışındaki kişilerin –kapitalist sömürücülerin– elinde olduğu kapitalist bir toplumsal formasyonda olup bitenin kavranması için bu temel önemdedir.

Daha öteye gitmeden önce, önereceği aydınlatıcı bilgiler olan okurlar da dahil olmak üzere, okura büyük kapsamlı bir teorik güçlüğü belirteceğim.

Bir yandan, tanımlı *bir* üretim tarzına özgü *Üretici Güçler* ile diğer yandan, bir üretim tarzının hakimiyeti altında, birçok üretim tarzının “bir arada var olduğu” somut bir toplumsal formasyonda var olan *Üretici Güçler bütünüünü* ayırmanın son derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu sonuncu *Üretici Güçler bütünüünü*, bu toplumsal formasyonda, bir üretim tarzının hakimiyeti altında, bir arada var olan farklı üretim tarzlarının *Üretici Güçlerinin bütünüdür*. Bu durumda, çoğul “*Üretici Güçler*” üretim tarzlarının çoğulluğuyla doğrulanmış gözükmektedir, oysa ki bu *Üretici Güçlerin bütünüünü* muhakkak ki basit bir toplama, basit

bir toplama olamaz, çelişkileri içinde bile bir tür birliğe sahip olmalıdır: Diğerleri üzerinde baskın olan üretim tarzının hakimiyetinin sağladığı birlik. Bu bile bir sorundur, buna yönelik henüz hakiki bir teorimiz yoktur.

Ama asıl güçlük, verili *bir* üretim tarzına ait olan “Üretici Güçler”in çoğuluyla ilgilidir. Kısacası, Üretici Güçleri bir sıralama ve toplama biçiminde tarif ettik ve birliklerini belirttik: Çalışma nesnesi + üretim araçları + emek- gücü.¹³ Hegel bir toplanmanın, yalnızca bir toplama olduğu konusunda bizi uyarıyordu, yani çok ciddi olmak gerekirse, Spinoza’nın bir başka konuda söylediği gibi bir “cehalet sığınağı” değilse de, kavram yokluğudur. Daha az ciddi olmak için şöyle diyeceğiz: Doldurulması gereken geçici bir boşluğun işareti.

Çünkü *bir* üretim tarzının emek sürecinin farklı süreçlerinde işleyen Üretici Güçlerin basit olarak ya da rastgele *toplama* yapılmış olmadığını “hissediyoruz”. Toplama, “hesap yapan” bir gözlem saptamasıdır, kuşkusuz bundan yola çıkmak gerekir, ama bunun içinde kalınmaz. Bir toplama olarak tarif ettiğimiz şeyin tesadüfi bir toplama değil, her üretim tarzı için *özel bir birliğe* sahip *özel bir bileşim* olduğundan kuşku duyarız, tam da *toplamasını yaptığımız* öğelerin ayrışması biçiminde ampirik olarak kavradığımız bu bileşimin, bu *ittifakın* maddi olasılığını oluşturan bir bileşim. Demek ki, her üretim tarzının kendi Üretici Güçlerini *özel biçimlerde* düzenleyen tipik birlik sorununu, aydınlatılması önem taşıyan teorik sorunlar arasına dahil etmemiz gerekir.¹⁴

Bu sonuncu güçlük ne olursa olsun, Üretici Güçler kavramı-

13) Bu sıralayıcı biçim Stalin’in *Diyalektik Ve Tarihi Materyalizm*’inde bulunur.

14) Maspéro’nun küçük dizisinin ikinci cildi olan *Kapital’i Okumak*’ta E. Balibar manüfaktür üretimden büyük sanayiye geçişle ilgili olarak bu incelemeye kal kıstı. Bunu okumuş ya da okuyacak olanlara şunu belirtiyorum ki, Balibar’ın getirdiği şey, *Kapital*’in ruhuna uygun olsa da, *Kapital*’de yoktur:

nı dahil ederek, üretim tarzının bu iki ögesinden birinin içinde biraz daha açık seçik görmeye başlıyoruz. Sonuçta, bunlar, keşif için olmasa da biraz gözlem ruhu ve yöntem sayesinde herkesin en azından kabul edeceği olgulardır. Bu konuda pek ciddi olmayan bir tartışmayı Marx'ta aramaya gerek yok. "Uzmanlar"ın ("İktisatçılar"ın) büyük çoğunluğu, tüm bunların doğal olduğunu söylemek pahasına onaylayacaklar ve hatta ekleyeceklerdir: "Bir üretim tarzının ne olduğunu anladık. Emek sürecinde uzmanlaşmış eyleyicilerin uygulamaya koydukları üretici güçlerdir bu."

Bir çoğu şu sonuçları çıkaracaktır: 1. Marx yeni bir şey keşfetmedi, çünkü tüm bunlar açıkça ortada (tüm bunların Marx'tan beri açıkça ortada olduğunu düşünmezler); ama özellikle, 2. Tüm bunlarda karşımıza çıkan tek şey yalnızca *tekniktir*, maddi teknik (aletler, makineler); el emeğinin teknik oluşumu; emek sürecinin teknik örgütlenmesi. Ve onlar, teknikçi ya da teknokrat, "kendiliğinden" teknikleri içinde kendilerini iyi hissedeceklerdir. Ve ne yazık ki bu konuda bazı Marksistler de onlara katıldığından, onlar dünyaların en iyisinde (burjuva) her şeyin yolunda olduğunu düşüneceklerdir.

Aslında, onlara açıkça karşı çıkmak gerekir: Üretici Güçler bir üretim tarzını açıklamaya yetmez, çünkü bunlar üretim tarzının *bir* ögesidir, diğer öge Üretim İlişkileri'nce temsil edilir.

Marx, gerçekten de, *Kapital*'de (ve Lenin de tüm eserlerinde) bize, Üretici Güçlerin (Üretim Araçları + Emek-Gücü) uygulamaya konmasının eğer belirli Üretim İlişkileri koşullarında meydana geldiği anlaşılmazsa kavranılamayacağını; bu Üretim İlişki-

Orijinal ve verimli bir "katkı"dır. *Araştırma* çabasına girerek, kendilerini riske atanlarla "kendi başlarına düşünmek"ten kurtulmak adına başkalarına borçlu oldukları şeyi *tekrarlamakla* yetinenler arasında ayrım yapmak için bunu hatırlamak yararsız olmaz.

lerinin de Üretici Güçler / Üretim İlişkileri birliğinde belirleyici rol oynadığını gösterdi.

III. Üretim İlişkileri

Üretim ilişkileri nedir?

Bunlar, bir toplumsal formasyonun tüm üyeleri üretim eyleyicileri olduğunda (sınıfsız toplumlar) üretim eyleyicileri arasında ya da (sınıflı toplumlar) bir yandan üretim eyleyicileri ile diğer yandan *üretim eyleyicisi olmayan* ama yine de üretime müdahale eden başka kişiler arasında var olan çok özel türde ilişkilere dir.

Bu kişiler üretim araçlarına *sahiptir* ve üretim eyleyicilerinin çalışmalarının ürününün bir bölümünü –fazla-çalışmanın bir bölümü– “karşılıksız” *sahiplenirler*. Dolayısıyla, *deyim yerindeyse*, üretim sürecinin iki “ucu” arasında dururlar, çünkü üretim sürecinden *önce* üretim araçlarının mülkiyetine *sahiptirler* ve çünkü bu süreçten sonra, ürününe de sahip çıkarlar, bunun yalnızca *bir bölümünü* üretim eyleyicilerine yaşayabilsinler ve yeniden üreyebilsinler diye bırakırlar. Geri kalanını (kapitalist rejimde bu artı-değerdir) kendilerine ayırırlar.

Elbette bu kalanın hepsini şölen ve şenliklerde, ya da kişisel zevklerde “tüketmezler”. Bu kalanın (=fazla-çalışmanın) *bir bölümünü* belli bir oranda üretim araçlarının yenilenmesine ayırmak zorundadırlar, çünkü üretim araçları (örneğin maden) tükenir ya da yıpranır (aletler, makineler).¹⁵ Ve, üretim araçlarına sahip olanlar onları yenilemeye önem vermezlerse, günün birinde ellerinde hiç üretim aracı kalmayabilir ve bedenlerini değilse de

15) Makineler yalnızca “maddi olarak” yıpranmaz, teknolojik ilerlemelerin ürettiği daha mükemmel yeni makineler onları aştığında “tarihsel” olarak da yıpranır.

kol güçlerinden başka satacak şeyleri olmayan kişiler düzeyine düşmeye mecbur kalabilirler. (Balzac ve Zola'da, babalarının servetini "yiyen" ve sonunda kendi fabrikalarında ücretli işçi olan ya da kendilerini bataкта bulan oğulların hikayeleri vardır).

Demek ki, geldiğimiz noktada, Sınıflı Toplumlardaki üretim ilişkilerini üretim araçlarının bir yanda bunlara sahip olanlar ile diğer yanda sahip olmayanlar arasında tekyanlı *dağılımı* olarak tarif edebiliriz; üretim araçlarının bu dağılımı ürünlerin dağılımını da belirler.

Ama burada çok dikkat etmemiz gerekir.

Gerçekten de şöyle düşünmeye yönelebiliriz: Demek ki, üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar vardır. "Mülkiyet" sorunu. Ya sonra? Örneğin çelik üretiminde ve genel olarak üretici güçlerin işlenme tarzında, bu, emek sürecinde neyi değiştirir? Üretim araçlarına sahip olan ve fazla-çalışmayı gaspeden bu kişilerin "deyim yerindeyse" sürecin iki yanında: önünde ve arkasında oldukları bize açıklandı. Ama üretim süreci olduğu gibi kalır: üretici güçlerin uygulanmaya konulması, hepsi bu. Bizim "İktisatçılar" bir kez daha şu sonucu çıkaracaklardır: Üretim Süreci = *Tekniğin Egemenliği*; falancanın ya da filancanın "mülkiyet işleri"nin ikinci planda olduğunu tekrarlayacaklardır.

Çok doğru: Bu kişilerin "deyim yerindeyse" üretim sürecinin iki ucunda olduğunu yazdık. Şeyleri katıksız görünüşleri içinde ele alırsak, bizim "İktisatçılar" (hatta "Marksistler") haklıdır: Üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamak yalnızca *hukuki* bir hükümdür, "mülkiyet" sorunudur. "Ben," der kapitalist, "üretim araçlarının mülkiyetini elimde tutuyorum ve hukuki sonuç olarak (Medeni Kanuna bakın), ürünlerin mülkiyeti de bende, -bunun bir bölümünü ücret biçiminde "çalışmaları" karşılığında işçilerime bırakmakta özgürüm, bu da zaten "normal"dir. Ama

biz, “deyim yerindeyse,” diye yazdık. Doğru olmadığını hissettirme tarzı. Niçin böyle olduğunu şimdi gösterebiliriz.

Kapitalist üretim ilişkileri kapitalist sömürü ilişkileridir

Bunu göstermek için, şu andan itibaren, kapitalist üretim ilişkisi dünyasında, özellikle kapitalist üretim tarzının egemenliğindeki çağdaş Fransa gibi (1969 yılındayız) bir toplumsal formasyonda olup bitenin analiziyle kendimizi sınırlandıracacağız.

Burada kapitalist üretim tarzının egemen olması Fransa’da hâlâ önceki üretim tarzlarından bir ya da birkaçının var olduğu anlamına gelir, bu durumda, “serf” ya da feodal üretim tarzının çözülme öğelerinin varlığını sürdürdüğü “sektörler”den söz edebiliriz: İlk olarak büyük toprak mülkiyeti (toprak rantının temeli),¹⁶ sonra “bağımsız küçük üreticiler”, şehir ya da kır zanaatkarları (küçük aile işletmeleri denen şey), vs.

Ama kapitalist üretim tarzı bu arkaik biçimlere, yalnızca “doğal” toprak rantının kapitalist toprak rantına dönüşmesi yoluyla değil, kapitalist pazarın, varlığını sürdüren “bağımsız küçük üreticiler” üzerinde neredeyse tamamen egemenliğiyle de egemendir.

Alım satım ya da üretim (bunlar enderdir) kooperatiflerine gelince, bunlar tam anlamıyla kapitalist üretim tarzına aittir, ve yalnızca geç kalmış birkaç sosyalistin ya da birkaç oportünistin kafasında bunlar sosyalist üretim tarzının doğrudan “öngörüsü”dürler.

1969 Fransa’sının kapitalist üretim tarzının egemenliğinde

16) Bu “kalıntı”nın (= topraktaki büyük mülk sahipleri “sınıfı”) bir etkisinin kapitalist üretim tarzından kaynaklanmadığını hatırlatıyorum.

Lenin’in, “katıksız” (“feodal” üretim tarzının kalıntılarının olmadığı) bir kapitalist formasyonda toprağın “ulusallaştırılabileceğini”, hatta böyle olmasının gerektiğini, yani toprağı işletmecilerden –kapitalist çiftçiler– kiralayan (tamamen kapitalist bir “rant”la, yani mutlak ranttan kurtulmuş diferansiyel bir rantla) devletin mülkiyetinde olması gerektiği yönündeki (“hayali” ama teorik olarak ilginç) tezi desteklediği bilinmektedir.

bir toplumsal formasyon olması, *üretim*in (toplumsal olarak yararlı mallar, ya da meta olarak pazara fırlatılan kullanım değerleri, ya da değişim değerleri, yani gerçek toplumsal yararı olan nesnelere fiili ve gerçek üretimi) kapitalist üretim ilişkileri altında gerçekleştiği anlamına gelir.

Oysa bu kapitalist üretim ilişkileri aynı zamanda kapitalist sömürü ilişkileridir. Daha öteye gitmek gerektiğini birazdan göreceğiz.

Burada, dikkat. Sapla samanı karıştırmamak gerekir; kapitalist üretimin aynı zamanda kapitalist sömürü olduğu anlaşıldığında yalnızca sömürüyü ele almak için üretimi hasır altı etmek gerekir.

Kapitalist üretim tarzının sonucu, başka şeylerin yanısıra, ya "kişisel olarak" ya da "toplumsal olarak"¹⁷ tüketilen (ekmek, şeker, otomobil, radyo, uçaklar, ve de... silahlar) veyahut "üretici anlamda" tüketilen (üretim araçları) toplumsal yarar taşıyan nesnelere gerçekten *üretmektir*. Toplumsal sınıflar olsun ya da olmasın, her toplumsal formasyondaki her üretim tarzı –başka şeylerin yanısıra– bu temel maddi etkiye sahiptir. Ve, bu ilişki altında, günümüzde uluslararası olan mevcut teknolojiye bağlı olarak,¹⁸ "Sovyet" ya da Çin buğdayı da adamakıllı *buğday*'dir, "kapitalist" buğdaya özdeştir, "Sovyet" ya da Çin otomobili de "kapitalist" bir otomobile tıpatıp benzemektedir; çünkü toplumsal ve siyasal kategoriler (sosyalist, kapitalist) toplumsal yararlılığı olan nesnelere uygulanmadıkları gibi, Üretim Araçlarına da uygulanmaz Elbette, toplumsal rejimler arasındaki her farklılığı ortadan kaldırmak isteyenler, kendi "sanayi toplumu" –ya da diğer

17) *Kapital*'in ne üretim birliği teorisi, ne de tüketim birliği teorisi içerdiğini hatırlatıyorum. Bunların oluşturulması gerekmektedir.

18) Her zaman böyle değildi. Gerçekten de kapitalist üretim tarzının formasyon tarihine denk gelen "*dünya pazarı*" ya da "evrensel tarih" olduğundan itibaren uluslararası olmuştur.

saçma- teorilerini kurmak için toplumsal yararlılık ve teknoloji ürünlerinin (büyük çoğunluğunun) uluslararası karakterine (çünkü fizikseldir) başvururlar.

Hatta, fiilen, tüm özdeş çalışma süreçlerinin, hatta hangi üretim tarzı koşullarında ya da hangi “rejim”de meydana gelirse gelirse genel olarak tüm emek süreçlerinin, kendi değişmez öğelerini –çalışma nesnesi, çalışma aracı, emek-gücü- ortaya çıkardığını söyleyerek onlara karşılıksız olarak ve açıkça ek bir argüman bile verebiliriz. Bu konuda, yeni-kapitalizm savunucusu ya da reformist ütopyacılarımızın hayalgücü harekete geçer ve bize otomasyon genelleştiğinde olmayacak vaatlerde bulunurlar (yani sınıfların sonu, komünizm!)... çünkü “deyim yerindeyse” *Emek-gücü* artık işin içine katılmayacaktır... dolayısıyla sömürsü de ortadan kalkacaktır!

Ciddi olalım. Eğer kapitalist üretim tarzı gerçekten de toplumsal yararlılığı olan nesnelere ürettiyorsa, bunları ancak çok özel üretim ilişkileri koşullarında üretmektedir (bunların, çok geçici bir biçim altında neler olduğunu kısaca gördük), *sömürü* ilişkilerini de bunlar yaratmaktadır. Bu, tüm sınıflı toplumlar için doğrudur, ama bu sömürü ilişkileri kapitalist toplumsal formasyonlarda özel bir biçim alır.

İşte bu nedenle kapitalist üretim ilişkileri kapitalist sömürü ilişkileridir. Bu, genelde şu şekilde çok somut olarak ifade edilir.

Üretim Araçları: Bir fabrikada işlenen hammadde, fabrika binaları, üretim aletleri (makineler), vs. özellikle kapitalist mülk sahibine (ya da anonim şirkete; bir şey değişmez) aittir. Kapitalist mülk sahibinin “mülk sahibi” olarak (Marx) kendi işletmesindeki üretim sürecini bizzat yönetiyor olması ya da bu görevi bir müdüre devretmesi durumu hiç değiştirmez.

Buna karşılık, *Emek-gücü*, her bir parçasında, çok sayıda kişiye aittir; bunlar hiçbir üretim aracına sahip değildir, yalnızca kendi kişisel “emek-gücü”nün sahibidirler ve az çok kalifiye bu emek-gücünün kullanım hakkını belirli bir süre için Üretim Araçları sahibine satarlar. Bu kişiler, günlük, haftalık, bazı durumlarda da aylık olarak işe alınırlar, karşılığında da onlara bir ücret verilir. Ücretliler, Marx’ın gösterdiği gibi, günün, haftanın ya da ayın *sonunda* ücret aldıklarından, kendi iş güçlerini *önceden* kullanmış olurlar. Ücretliler arasında farklı “personel” kategorileri vardır: En alta, vasıfsız işçiler, uzmanlaşmış işçiler, sonra da profesyonel işçiler, sonra teknisyenler, daha üst düzeyde de, çeşitli dereceden kadrolar, sonra da üretim mühendisleri ve çeşitli müdürler. Dahası, bir büro personeli (daktilolar, muhasebeciler, vs.).¹⁹

Herkesin bildiği gibi, gerçek “üretim” ancak (tek başlarına “çalışmayan”) Üretim Araçları Emek-gücüyle, yani *ücretli* emekçilerle ilişkiye girdiğinde –ve onlar tarafından işlendiğinde– gerçekleşebilir. Ama ücretli işçiler ile –onlara değil kapitalist mülk sahiplerine ait olan– Üretim Araçlarının tam da bu şekilde ilişkiye sokulmasıyla, maddi üretimin meydana gelmesine imkan tanınmış olur, bu temas kapitalist rejimde cereyan eder ve *ancak* bir yandan Üretim Araçlarına sahip olma ve diğer yandan aynı üretim araçlarına sahip olmama ilişkileri altında gerçekleşebilir (Üretim Araçlarına sahip olmayanlar ancak kendi kişisel iş güç-

19) Günümüzde “gündemde” olan –haklı olarak elbette!– iki sorunu bir kenara bırakıyorum: Üretici olan ve olmayan emekçi ile “kolektif emekçi” arasındaki farklılık. Bu “kolektif emekçi” kavramı üzerinde günümüzde öyle çok yazılıp çizilmektedir ki, durum “ümit vericidir”. Kolektif emekçi kavramını uygun bir teorik bakış açısıyla harekete geçirebilmek için, onu iştirilmedik bir kavramla birleştirmek gerekir; bu da, “kolektif emekçi” meraklılarının düşünceleri için önerdiğim “kolektif sömürücü” kavramıdır... Marx’ta bunun bildik bir adı vardır: *sermayeyi ellerinde tutanlar ve dolaylı ve dolaysız eyleyici ya da yardımcıları*.

lerine sahiptirler); *bu da kapitalist üretim ilişkilerini ipso facto* * sömürü ilişkilerine dönüştürür.

Bu sömürünün nerede bulunduğunu gördük (Marx'ın büyük keşfi de budur): Kapitalistin, emek-gücünün kullanımını satın alma karşılığında “özgür” emekçiye bıraktığı değerdedir. Kapitalist (sözleşme karşılığında) kendi ücretlisine yalnızca ücretini bırakır, yani ücretlinin emeğinin ürettiği değer *yalnızca bir bölümünü*. Kapitalist, hukuki olarak tüm ürünlerin sahibidir, bu ürünlerin değeri, 1/ emekçinin sağladığı üretimde, hammadde, makinelerin aşınması, vs. gibi harcanan makinelerin değerini ve 2/ bir üst-ürünü temsil eder; bu üst-ürün de iki parçaya (eşitsiz olarak) bölünür, bir yandan emekçiye bırakılan ücret, ve diğer yandan emekçiden zorla koparılan “artı-değer”, kapitalist bunu başka bir işlem biçimi olmaksızın tahsil eder. Ve “herkes mutlu” der kapitalist, çünkü o kendi sermayesini “riske etmiştir”, ve kendi... “risk”inden ödediği bir “kâr” tahsil etmesi elbette gerekir, ve işçinin emeği de “kendi değerinden” ödenmiştir.

Marx'ın un ufak ettiği bu “akıl yürütme”nin bahtsızlığı şudur ki, 1/ hiçbir hukuki ya da başka türlü kategori, sermayeye sahip olma şansına sahip olana, uğradığı, hatta genelde hiç uğramadığı “risk... karşılığında” kâr verme “gerekliliği”ni kaydetmiş olamaz, ve 2/ ücret biçiminde bireysel emekçiye bırakılan değer “emeğinin değeri”ni asla temsil etmez, bu sadece kişisel emek-gücünün yeniden üretimi için gereken değerdir, “emeğin değeri”yle hiç alakası yoktur, “emeğin değeri” zaten her türlü teorik anlamdan yoksundur.²⁰

İşte bu nedenle kullanım değerlerinin (ya da toplumsal ya-

* Ipso facto (Lat.): Doğası gereği, (ç.n.).

20) “Miktarı” ürünlerin değerini ölçmeye-karşılaştırmaya yarayan emek, tanımı gereği “değere sahip” olamaz. (Marx) [sarı logaritma]. [Gönderme için bkz., Kapital, cilt 3, s. 719, Sol Yayınları, 1997, y.h.n.].

rarlılığı olan ürünlerin) gerçek üretimini sağlayan kapitalist üretim ilişkileri, aynı zamanda, gözünün yaşına bakmadan, Sermaye tarafından Emek-gücünün sömürsünü de sağlar. İşte bu nedenle kapitalist üretim ilişkileri aynı zamanda kapitalist sömürü ilişkileridir.

Kapitalist rejimin özüne ait bir belirlemeyi de buna eklemek gerekir.

Gerçekten de, sunulan analizin gerçekliğini kabul edecek bir miktar okur olabilir. Ama onlar da şunu ekleyecektir: Pekala, kapitalist üretim tarzı adamakıllı bir üretim tarzıdır, toplumsal yararlılığı olan nesnelere üretiyor, ama bu üretim vesilesiyle kapitalist, emekçilerden artı-değeri alacak şekilde düzenliyor. Kısacası, “insanlar”ın ihtiyaçlarının gerektirdiği toplumsal bakımdan yararlı nesnelere gerçek üretimi üzerinden “zenginleşecek” kadar kurnaz biri olur kapitalist.

Durum hiç de böyle değildir. Marx, bu açıklamanın belki de geçerli olabildiği önceki üretim tarzlarının çoğunun tersine kapitalizmin, birinci hedefi toplumsal bakımdan yararlı nesnelere üretmek değil, artı-değer üretimi ve sermaye üretimi olan bir üretim tarzı olduğunu gösterdi. “Kapitalist rejimin motoru ‘kâr arayışı’dır” şeklindeki yaygın deyim ifade ettiği budur. Daha kesin olarak şunu söylemek gerekir: Kapitalizmin motoru, toplumsal yararlılığı olan nesnelere üretimi *aracılığıyla* artı-değer üretimidir, üretim *aracılığıyla* sömürünün *kesintisiz, dolayısıyla genişlemiş*²¹ olarak büyümesidir.

Kapitalist üretim tarzında, toplumsal yararlılığı olan nesnelere üretimi artı-değer “üretimi”ne tümüyle, yani Marx’ın “değerin değerlendirilmesi” olarak adlandırdığı sermayenin genişlemiş

21) “Genişleme” kavramı kapitalist üretim tarzı teorisinde çok önemli bir rol oynar. Bunu saptama olanağımız olacaktır.

üretimine tabidir. Toplumsal yararlılığı olan malları (“kullanım değerleri”), kapitalist üretim tarzı elbette üretir, ama onları bu görünüşte ilksel amaca –toplumsal ihtiyaçları karşılamak– yönelik, toplumsal yararlılığı olan nesnelere olarak üretmez. Bunları, emek-gücü denen bu metanın satın alınmasıyla üretilmiş meta olarak yalnızca, tek ve biricik bir amaçla üretir: İki değer arasındaki –aşırıüretim değeri ve ücret değeri– eşitsiz oyunla işçilerden artı-değer söküp almak.

Hem yeni-kapitalizmin ideologlarının hem de yeni-anarşistlerin sömürüyü gözardı ettikleri, birincilerin artık kapitalist ekonominin değil “hizmet ekonomisi”nin olduğunu savundukları, ikincilerin ise, sömürünün özünün baskı olduğunu ilan ettikleri bir dönemde, Marx’ın gün ışığına çıkardığı bu hakikati hatırlamak gerekir. Kapitalist bir toplumsal formasyonda olup biten her şey, buna eşlik eden devletin baskı biçimleri de dahil (bunların neler olduğunu ve niçinini göreceğiz) *kapitalist sömürü ilişkileri olan kapitalist üretim ilişkilerinin maddi temelinde ve üretimin kendisinin sömürüye tabi olduğu, dolayısıyla sermayenin genişletilmiş üretime tabi olduğu bir sömürü sistemi içinde kök salmışlardır.*

Ama devlet baskısının bu pek meşhur biçimlerine gelmeden önce, sınırlı birkaç örnek üzerinden bile olsa, kapitalist üretim ilişkilerinin bu önceliğinin, kapitalist üretimin teknik biçimleri de dahil, bu baskı biçimleri içinde nasıl ifade bulup uygulandığını görmek gerek.

IV. Emegın Toplumsal Bölünmesi, “Teknik” İşbölümünün Gerçeğidir: Üretim, Sömürü Ve Üretim İçinde Sınıf Mücadelesi

Savunacağımız tez tamamen klasiktir, ve bunun temelleri

Marx'ın *Kapital*'inin her yerinde ve Lenin'in ve takipçilerinin eserinde bulunabilir. Şudur bu tez:

1/ Üretim ilişkileri işbölümünün ve işin örgütlenmesinin görünüşte "teknik" tüm ilişkilerini kökten belirler.

2/ Buna bağlı olarak, üretim ilişkileri kapitalist sömürü ilişkileri olduğundan, kapitalist sömürü ilişkileri, maddi üretime dahil olan "teknik" görünümlü tüm ilişkileri –genel olarak ve ayımsız değil– özgül biçimler altında kökten belirler.

Başka deyişle, sömürü ilişkileri, –ücretin ve pazar ekonomisinin tüm etkilerinin kutsadığı– artı-değerin zorla alınmasıyla ifade edilmez yalnızca. Sömürünün bir numaralı etkisi ücret içinde görülür, ama üretim pratiğinde de –işbölümü türleri altında– özgül başka etkilerde bulunur.

Bu etkilerden bazılarını ortaya çıkarmak için, Marx'ın kullandığından farklı bir anlamda, teknik işbölümüne karşıt olarak *emeğin toplumsal bölünmesi* kavramını daha önce²² ortaya atmıştık. Marx gerçekten de *Kapital*'de, bizim *toplumsal işbölümü* diye adlandırabileceğimiz şeyi belirtmek için "emeğin toplumsal bölünmesi" terimini kullanır; yani toplumsal üretimin, tarım ve sanayi, ardından sanayinin farklı dallara bölünmesidir bu. Bize çok "canlı" gelen terimin kullanışlılığı açısından, bizim getirdiğimiz terminolojik yeniliği kullanmayı öneriyoruz; dolayısıyla üretim sürecinin bağrında sömürü ilişkileri olarak üretim ilişkilerinin etkisini emeğin *toplumsal bölünmesiyle* belirteceğiz. "Düşman"ımız yine aynıdır: "Ekonomist" olarak adlandırarak belirtebileceğimiz teknisist-teknokratik ideoloji. Her üretim tarzının, tanımlanmış bazı işlemlerin kalifiye eyleyiciler tarafından, kesin olarak tanımlı bir düzen

22) "Nouvelle Critique" dergisinde yayınlanan "Öğrenci Sorunları" (Problèmes étudiants) başlıklı bir makalede, Bkz. "Nouvelle Critique", Problèmes étudiants, no. 152, janvier 1964. Bu makalede yeralan bazı açıklamalara damgasını vurmuş olan "teknisist" ve "teorisist" eğilimi burada düzeltiyoruz.

ve kesin olarak tanımlı biçimler içinde gerçekleştirilmesini gerektiren emek sürecinin bir bileşimini uygulamaya koyduğunu gördük. Bu da, her emek süreci için, tanımlı farklı *mevkilerde* teknik bir bölünmeyi ve bir örgütlenmeyi, yani tanımlı işbölümü örgütlenmesinin yönetimini içerir. Her emek süreci için geçerlidir bu: Bir üretim süreci, çok sayıda emek sürecini içerdiğinde ise –ki durum her zaman budur– bu haydi haydi geçerlidir.

Bizim “iyi” ekonomistlerimiz bundan anında en basit sonucu çıkarırlar, yani üretim sürecinde yalnızca *tamamen teknik* görüngülerin söz konusu olduğu sonucunu çıkarırlar: Emegın tamamen teknik bölünmesi, emegın tamamen teknik örgütlenmesi, ve emegın tamamen teknik yönetimi. Üretimin gereklerini de belirterek, üretimin sağlanması için, emegın bölünmesinin, örgütlenme ve yönetiminin olması gerektiğini söyleyeceklerdir; sonuç olarak, “kol emekçileri” ile “kafa emekçileri” vardır, bir yanda farklı kalifikasyonlara sahip işçi ve teknisyenler, ve diğer yanda müdürlerin, idarecilerin, mühendislerin, üst düzey teknisyen ve kadroların, vs. tüm hiyerarşisi vardır. Bunlar “kör gözüm parmağına gerçekler”dir. Marx da bunları belirtmemiş midir? İşbölümünü örgütlemek ve bu örgütlenmeyi yönetmek için atölye şefleri ve bir “orkestra şefi” gerekir. Bizim iyi “iktisatçılarımız” buna, işletme içinde bir yandan kadrolar, mühendisler, müdürler ile diğer yandan işçiler arasındaki ilişkilerin “insanileştirilmesinin” yeterliliğini eklerler. “Ekonomist” ideoloji ile “hümanist” ideolojinin tek ve aynı ideolojinin iki yüzü olduğunun gündelik kanıtı; Louis Armand’ı ya da Bloch-Laîné’yi okumak yeterlidir.

Oysa, Marx’ın tüm eseri bunun yorumudur, ve tüm pratik deneyim, emegın “teknik” bölünmesine ve örgütlenmesine ege-men olan ve bunu düzenleyen gerçek ilişkilerden işçilerin çıkardıkları çetin ve acımasız gündelik deneyim bunun kanıtıdır;

emeğin tamamen teknik bölünmesinin, örgütlenmesinin ve yönetiminin bu “gerçeklikleri” tamamen bir yanılsamadır, daha kötüsü, özünde, işçileri sömürülen konumlarında tutmak için kapitalist sınıf mücadelesinin işçi sınıfının mücadelesine karşı kullandığı doğrudan bir ikiyüzlülüktür.²³

Gerçekten de, sömürenlerle sömürülenler arasındaki acımasız sınıf mücadelesi üretime kök salmıştır, çünkü her an burada mevcuttur.

Kapitalist sınıf mücadelesinin bir numaralı argümanı, bu düzeyde, emeğin bölünmesi, örgütlenmesi ve yönetiminin doğasının “tamamen teknik” olduğu şeklindeki ideolojik ikiyüzlülüktedir. Oysa biz, Marx’la birlikte, bu gizemleştirmenin tersini savunuyoruz, ve işbölümünün sözümona “teknik” işlevlerinin işlediği tüm biçimlerin, egemen üretim ilişkilerinin –bizde kapitalist üretim ilişkilerinin– doğrudan ve dolaylı etkileri olduklarını söylüyoruz. Buna bağlı olarak, emeğin her türlü teknik işbölümünün gerçekte *emeğin toplumsal işbölümü* olduğunu ileri sürüyoruz. Tamamen teknik olan işbölümünün güncel biçimlerinin her argüman ya da sunumunun, kapitalist sınıf mücadelesinin basit argümanları olarak reddedilmesi ve geçersiz ilan edilmesi gerektiğini Marksistler olarak kabul etmeliyiz.

Bunu kanıtlamak için, üç noktayı açıklamakla yetineceğim.

1/ Her üretim süreci, birçok emek sürecinin varlığını, üretim sürecinin örgütlenmesi, koordinasyonu ve yönetimi için gerekli

23) Genç bile olsalar, üniversite öğrenimlerini yüksek dozda “ekonomist-hümanist” aşılama ile tamamlamış mühendislerin, kendi koşullarını ve çalışmalarını *tamamen teknik* olarak –tam bir “iyilik yapma” istenci de dahil– (kendileri için) gerçekten “yaşıyor” olmaları bu durumu hiç değiştirmez. İstihdam edildikleri işyerinde hüküm süren ideolojiyle okullarında şans eseri eğitildiklerine göre (durum her zaman bu değildir, koşullar –örneğin Mayıs 68– yardım ettiğinde “sürtüşmeler” daha öteye gidebilir), kendi ideolojilerini “eşyanın tabiatı gereği” diye kabul ederek yaşamamaları mümkün müdür? Onları yanılgıdan kurtarmak için, bu durumdan çıkarları yoksa olmasa da, arzuları olduğunu varsayarsak, kutsal deneyimler gerekir.

düzeyler de dahil olmak üzere, tanımlı bir miktar kalifiye emek görevinin varlığını içerir. Son çözümlemede, bu görevlerin tanımına hükmeden şey, üretim araçlarının durumu, öncelikle çalışma nesnesi – çalışma aletleri²⁴ arasındaki teknolojik birliklerdir.

Oysa bizim kapitalist sınıflı toplumumuzda, bu görevler amansız ve baş edilemez bir sınıf bölünmesi temelinde yerleşmişlerdir. İşçilerin “kol emeği”ne dayalı görevleri ve bazı teknisyen ve küçük kadro (ustabaşı, ve gerektiğinde atölye şefleri) görevleri, işçi sınıfı üyelerince *ömür boyu işgal edilmiştir*. Diğer mevkiler, biraz daha yüksek örgütlenmeler, ve emek sürecinin kısmen “kavranması” ve idaresi, mühendisler ve teknisyenler, orta ve yüksek kadrolar gibi başka toplumsal tabaka üyelerinin tekelindedir; nihayet, en önemli mevkiler kapitalistlerin kendilerinin ya da doğrudan temsilcilerinin tekelindedir.

Toplumsal sınıflara bölünme, demek ki, üretim sürecinin bölünmesinde, örgütlenmesinde ve yönetiminde kendini gösterir; mevkiler buraları işgal eden bireylerin *sınıf aidiyetine* (ve buna denk düşen az ya da çok “kısa” eğitim “formasyon”larına) *bağlı olarak dağıtılır*.

Bu kişilerin çoğunluğunun –mühendisler, yüksek kadrolar ve hatta Müdürler– giderek sıradan ücretliler halini alması²⁵ durumu hiç değiştirmez. Ücretliler arasında sınıf farklılıkları vardır, çünkü sınıf aidiyetini belirleyen şey gelirin kaynağı değildir.²⁶ Sınıf bölünmelerinin bu amansız etkilerinin işbölümünde uygulanıyor olması, yalnızca *çok az sayıda işçinin birkaç basamak tırmanma-*

24) Bkz. Balibar'ın kanıtlaması, *Lire Le Capital*, cilt II, Petite Collection Maspéro.

25) “Sıradan ücretliler”. Bu ilişki altında bile, durumu daha yakından görmek gerekir. Bir mühendisin geliri, örneğin, tek bir şey belirtirsek, borsaya “tasarruflarını yatırmasını” sağlar. Bu durumda, gelir bakımından “sıradan ücretli” değildir, artı-değer üzerine spekülasyonun yeniden dağılımı yoluyla kapitalist sömürüye katılır.

26) *Kapital*'in, ne yazık ki yarıda kalan son satırları bunu kanıtlamaktadır.

yı başarısında, çok çetin çabalar sayesinde biraz daha kalifiye olmayı başarısında kendini gayet iyi gösterir, –ama mühendis olan işçi (hele ki müdür olan), bizim toplumumuzda imkansız olanın “olanaklı” olduğuna inandırmak için, toplumsal sınıfların var olmadığına inandırmak için ve işçinin “kendi sınıfının üzerine yükselebilineceğine” inandırmak için sergilenen müzeli bir parçadır. Basit ve çıplak gerçeklik bu rezilce teşhirlere karşı çıkar.

İşçilerin büyük çoğunluğu yaşam boyu işçidir. Tersine de doğrudur: Bir mühendis ya da yüksek kadrolu biri asla işçinin koşullarına “düşmez”, yalnızca (yine ender olarak!) felakete yol açan iktisadi bunalım durumları hariç. Sınıflar arasındaki acımasız bir sınıır çizgisi, iki insan kategorisini kesin olarak birbirinden ayırır: Emegın “teknik” bölünmesi, yalnızca bazılarının işçi olarak “park etme”sinin maskesidir, ve başkaları için de ya hemen verilen yüksek mevkilerin, ya da yeterince veyahut (çok) geniş olarak açık “kariyer” imkanları.²⁷

27) Teorik ve siyasal açıdan son derece inatçı ve zarar verebilir bir yanlısamayı burada belirtiyorum. Bir işletmede olup biten (madem ki burada bunu örnek alıyoruz), bütün olarak ele almanın kapitalist sistemde olup bitenin bir sonucu’ndan başka bir şey değildir, dolayısıyla, belli durumlarda, tek bir işletme düzeyinde tam anlamıyla *deşifre edilemeyen* bir sonuç ortaya çıkar. Burada ortaya koyduğumuz “park etme dağılımı”nın durumu da budur. Herhangi bir mühendis size diyecektir ki: “Ya sonra? Bir frezeciye ihtiyacım var diye ilan veriyorum. Karşıma bir frezeci çıkıyor. İşe alıyorum. O yalnızca frezeciye suç bendemi?” Sözcüğü sözcüğüne ve bu sınırlar içinde, “yanlış” değildir. Ama tam olarak “kapasiteler”, yani kalifiye olmak ya da olmamak, tek başına ele alındığında, *işletmenin işi değildir*, işletmenin dışındaki bir sistemin, bireylerin kökensele ortamlarına bağlı olarak, inceleyeceğimiz mekanizmalarla herhangi bir bireyi az çok “oluşturan” ve işyerlerine giren bireylerin, sınıf temeline bağlı olarak *önceden paylaştıkları* pratik, iktisadi ve ideolojik (“kültürel”: Bunlar Bourdieu-Passeron tarafından incelenmiştir) çıkarları artırarak okul sisteminin işidir. Bu açıdan, işletme sahibinin akıl yürütmesi “yanlış” değildir: Yalnızca işverenin olaylar tarafından “aşıldığı” kanıtlar. Ama, “işvereni aşan” bu olaylar, “park etme dağılımı”yla hayranlık verici biçimde, sanki tesadüf gibi *önceden uyum sağlar*; tam da işçinin sömürülmesi için gerekli olan bu dağılımın *düzenegi* iş yerinde önceden hazır ve her zaman mevcuttur. Çünkü ulusal planda “park etme dağılımı” için hazır bir ön-yatkınlık sağlayan okul sistemi, kapitalist sınıfın sömürü sistemine denk düşen kapitalist okul sistemidir, *başkası değil*: Kapitalist sömürünün temelleri, yani kapitalist üretim ilişkileri yerinde kaldıkça, bazı hayalcilerin hoşuna gitmese de, başka türlü olmasına imkan yoktur.

2/ Bu sınır çizgisi tam olarak bir başkasını, birincisini “doğrulayan” bir çizgiyi kapsar. Gerçekten de bazı içerik ve bilgilerin, dolayısıyla “beceri” biçimlerinin *tekeline* sahip olanlar vardır (mühendisler, kadrolar ve yüksek teknisyenler, Müdürler ve tüm yardımcıları); ötekiler ise (vasıfsız işçiler, geçici işlerde çalışanlar, vs.) *başka* içerik ve beceri biçimlerine *demir atmışlardır*. Üretim hızının tükettiği işçilerin büyük çoğunluğu için, ve hayal edilebilecek tüm “akşam dersleri” mitine rağmen, birincilerin tekelini dengeleyen karşıtlık, *pratikteki bir yasaktır*: Sömürünün onlara demir attığı “bilgi” içerik ve biçimlerinin dışına “çıkma” yasağı.

Her üretim sürecinin içindeki bu ayırım, emeğin sözümona teknik her bölünmesinin “toplumsal” karakterini derinden belirler. Bunun her zaman, mühendisler ve diğer teknisyenlerden oluşan sözümona “bilimadamların”dan yana olduğu söylenebilir. İşçilerin pratikleri içinde ya da kişisel çabalarıyla öğrendikleri bir yığın şeyi onlar bilmez, işçiler de bunun farkındadır, bazı mühendisleri çok rahatsız eden “sorunları” çoğu zaman işçiler “çözer” ve sonuç olarak da bu mühendisleri değerlendirmiş olurlar. Bu durum da, “park etme” deneyimine bağlı olarak, işçilerin sınıf bilincine ve sınıf savaşına katkıda bulunur.

Ama bazı bilgilerin resmi tekeli ile aynı “bilgiler”in işçiler için pratikte yasak olması, *kütlesel etkilere bakımından*, tamamen teknik olarak ilan edilen “işbölümü” ilişkileri içinde, birincilerin ikinciler üzerindeki *otoritesi sayesinde*, üretim ilişkilerinin toplumsal bölünmesini tüm gücüyle sürdürür. Oysa, otorite her zaman aynı taraftadır, ve bunu uygulayanlar daima aynı kişiler olduğu gibi bu otoriteye *pratik olarak yaşam boyu* maruz kalanlar da hep aynılarıdır.

3/ Kanıt: Bu sınıf egemenliğinin *cezalandırıcı* uygulaması ol-

madan, polise hiçbir şey borçlu olmayan bir *baskı* olmadan, –çünkü bu baskı işbölümünün içinde ve kendi eyleyicileri tarafından uygulanmaktadır– hiçbir fabrikada emek süreci örgütlenemez. İşyerinin “*human-relations*” alanında “psikososyoloji”nin sözde-bilimsel teknikleriyle yetmiş “ultramodern” bir personele sahip olmadığını varsaysak bile, emeğin örgütlenmesiyle görevli eyleyicilerin –kadrolar, mühendisler, vs.– tekelinde –ya da değil– gözetim ve baskı işlevleri vardır. Para cezaları, görev değişiklikleri, prim verilmesi ya da kaldırılması, işten çıkarma gibi uygulamalar işçilerin her gün karşılaştıkları şeydir. Bu düzeyde, gizliden gizliye bir sınıf mücadelesi işin içindedir. Sonuçta bu, işe almada polisiye değilse de, az çok “siyasal” bir denetimdir, ve sendika delegelerinin ya da militanlarının “gözetimi” her zaman için tehlikedir ve suistimal ederek bile işten çıkarılırlar. Birçok patron gerçekten de “arzu edilmeyen bir unsur”un varlığına “hoşgörü göstermek”tense, uyuşmazlık yargıçları karşısında para cezasına mahkum olmayı tercih ederler; bu cezayı “genel masraflar”ı arasına katacaklardır. İşçilerin eyleminin sonuçta onlara mahkumiyetten daha pahalıyla mal olacağını haklı olarak düşünürler. Çalışma müfettişlerinin çoğunun, bu suistimallerin suç ortağı değilse eğer, bunlar karşısında güçsüz kaldıklarını herkes bilir.

Her zaman bir sınıf yönetimi olan ve işyerinde bir sömürü ve aşırı-sömürü siyaseti uygulayan idarenin emrindeki *ücretlilerin* ücretliler üzerinde *uyguladığı* iç baskı, sonunda, emeğin “teknik” bölünmesinin çok başka bir bölünmenin, sınıf bölünmesinin etkisi olan *toplumsal bölünmenin* maskesinden başka bir şey olmadığını pratikte kanıtlar. İşçilerin mühendis için “patronun parçası” demeleri haksız değildir. Bazı mühendislerin belli bir evrim yaşıyor olması kütesel olarak sorunun özünü hiç değiştirmez.

Bu nedenle, Marx’ın *Alman İdeolojisi*’nde belirttiği, “kol emeği”

ile “kafa emeği” arasındaki sınıf ayrımı, formülün ham ve kaba karakterine rağmen,²⁸ adamakıllı bir gerçekliktir. Tüm sınıflı toplumların gerçeğidir bu, ve modern kapitalist sınıflı toplumun ise her zamanki gerçeğidir ve “bilimin ve tekniğin göz kamaştırıcı gelişmeleri”ne ve “kafa emekçileri”nin yeni kategorilerinden –örneğin yeri geldiğinde sözünü edeceğimiz “araştırmacılar”– çalışan sayısındaki artışa rağmen giderek daha fazla bu toplumun gerçeği olmaktadır. Bu nedenle, Marx sosyalizmin “kol emeği ile kafa emeği arasındaki ayrımı ortadan kaldıracığı”nı söylediğinde, doğru bir noktaya temas ediyordu. Bu nedenle, Lenin’in *gerçek üretim içinde kol emeği* ile kafa emeğini birleştiren yeni bir eğitim oluşumunu –*politeknik*– yerleştirmedeki (ne yazık ki çok sınırlı bir başarıyla) ümitsiz ısrarı böyle bir önem taşıyordu ve hâlâ da taşıyor.²⁹

Bu nedenle, bazı Kültür Devrimi deneyimlerinden çıkartabileceğimiz şeylerden bize ulaşan bilgiler (doğrudan üretim içinde her düzeyden “entelektüel” için zorunlu stajlar, üreticilerin farklı kafa ve kol işlerine dağılımının “kurala bağlı olarak” bozulması, icraya dayalı görevlerin daha büyük yetenek ve sorumluluk isteyen görevler olarak yükseltilmesi), “emeğin toplumsal bölünmesi”nin “emeğin teknik bölünmesi”ni belirlediği şeklindeki bizde mevcut kökten belirlemeye karşı sınıf mücadelesiyle iliş-

28) Bu “kol emeği” ile “kafa emeği” karşıtlığı, önemli bir teorik derinleştirmeyi açıkça gerektirir, çünkü tartışmasız bir gerçeği belirten *ilk* ifadedir yalnızca. Marx bunu formüle ettiğinde, aklında elbette çok “klasik” referanslar vardı; (servetlerinden yararlanmak dışında) hiçbir şey yapmayanlar ya da sömürülenlere emredenlerin hepsi kendi zekalarıyla “çalıştıkları”na inanıyor gibi görünüyorlardı, aşağı sınıfların, zekadan yoksun oldukları için ancak yalnızca “elleriyle” çalışabileceklerini hissettirmek için bunu yapıyorlardı (Eflatun). Ayrıca Marx yine büyük sanayiye düşünüyordu, burada emekçi, makinenin dolaysız bir ekinden (otomatik) başka bir şey değildir. Gerçeklik daha karmaşıktır: Asgari bir zeka “çalışması” olmadan hiçbir kol emeği mümkün değildir. Ama, *ilke olarak, belirgin biçim ve etkilerini aramamız gereken gerçek bir sınıf ayrımına işaret etmesi* anlamında bu ayrım tamamen doğrulanmış kalır.

29) Yakında çıkacak olan *Ecoles*'de bu konu üzerine Krupskaya'nın hiçbir muğlaklığa yer vermeyen uzun bir metnini yayımlayacağız: Bu metinde Lenin'in kısmen ümitsiz teşebbüsleri ve öğrenim siyasetinin kısmi yenilgisi anılmaktadır.

kiliymiş gibi gelir bize.

Tüm bunlarda sınıf mücadelesinin varlığı, ve bu sınıf mücadelesinin doğrudan doğruya üretim sürecinin içindeki üretim ilişkilerinin etkilerinde kök salıyor olması, sanıyorum yeniden kanıtlamayı gerektirmez.

Analizimizin sonuçlarını özetlersek şöyle diyebiliriz.

1/ Kapitalist üretim ilişkileri kapitalist sömürü ilişkileridir. Bu sömürü, ücret sınırları içinde benimsenmiş olan artı-değere el konulmasıyla uygulanır. Ücret ise, buna karşılık, üretim işletmelerinde gerçekleşen bir çalışmaya verilir.

2/ Bu üretimin içindeki üretim ilişkileri, sınıf ve sınıf mücadelelerinin etkilerini keserek ve artırarak, şu kütleli sonuca varan etkide ifade bulur: Emegın sözümona “tamamen teknik” bölünmesi üzerinde toplumsal işbölümünün ortadan kaldırılamaz ege-menliğı. Bireylerin sınıflar halinde paylaşırılmasının sonucu olan bu toplumsal işbölümü, işletme içinde, “personel”in bir bölümüne ayrılmış (bazı “bilgiler”e bağılı) bazı işlerin tekeli ile “personel”in diğeri bölümü olan işçilerin *ast* (ve “bilgi”nin yasak olduğı) işlerde “*park etme*”si arasındaki ikili ve birbirine bağılı sınıra varır.

3/ Bu durumda bir işletmedeki toplam personel üç büyük kategoriye ayrılır:

a- Yalnızca *üretim işlevlerini* yerine getiren kategoriler: Tüm işçiler, vasıfsız çalışanlar, geçici işçiler ve (durum gerektirdiğinde) birkaç teknisyen: Terimin dar anlamıyla proleterler.

b- *Sömürü işlevini* sağlayan kategoriler, bu işlevler aynı zamanda üretim işlevleridir (mühendisler, üst teknisyenler, üretim müdürleri, vs.).

c- *Baskı işlevi* gören kategoriler, bu işlevler sömürü işlevleriyle iç içe girebildiğı gibi (ustabaşından bazı mühendislere kadar kadrolar), girmeyebilir de (sendika-karşıtı aşağılık mücade-

lenin tüm polisiye dümenleri ve ispiyonculuk için birçok fabrikada bu amaçla işe alınan acımasız bekçiler).

Tüm bu personelin ücretli olduğu, dolayısıyla şu ya da bu sıfatla “sömürüldüğü” bilindiğinde; diğer yandan, çeşitli ücretler ile farklı çalışma koşulları (işçiler mahvedici çalışma ritimlerine tabiyken mühendisler çok başka koşullarda çalışır) arasında büyük farklılıklar olduğu da bilindiğinde; bir yandan katıksız üretim işlevleri ile diğer yandan sömürü, üretim ve baskı işlevlerinin çok çeşitli bileşimi arasındaki temel farklılıklardan söz etmese bile, üretim sürecinde hüküm süren sınıf mücadelesinin bilinçli ve bilinçsiz biçimlerinin aşırı karmaşıklığına emin olunabilir.

4/ Analiz ettiğimiz tüm öğelerin (üç işlev de dahil) özellikle temel olarak amacının ücretli emekçilerin, öncelikle de “en çok sömürülenler”in, daima en sert biçimde sömürülenlerin, üretimin katıksız eyleycilerinin, *proleterlerin sömürülmesi* olduğunu, her koşulda iyi görmek gerekir.

Tüm tekel ve “park etme” sisteminin, (sisteme için öğelerle bir olan) baskı işlevleri dahil, tüm işlev farklılıklarının yalnızca bu sömürü ve aşırı-sömürü için birbirleriyle yarıştuklarını iyi görmek gerekir.

“Üretimin baskıyla işlediği”ni ileri sürmek, dolayısıyla üretim-sömürü sürecinin ön planına öğelerden birini, üstelik tali olanı –baskıyı– koymak anarşist bir hatadır.

Üretim-sömürü nasıl “işler”?

Öncelikle ve her şeyden önce, *hiçbir üretim aracına sahip olmayan* proleterler ve diğer ücretliler, yalnızca yaşamak için, kendilerini sömüren üretimde çalışmak zorunda oldukları için işler. Bu nedenle, iş bulma bürosuna “tek başına” giderler ve bir kez işe alındıklarında da, gece gündüz işe “tek başlarına” gitmeye devam ederler. Bu kesinlikle belirleyici nedendir, ama tek neden

de bu değildir.

Üretim-sömürü aynı zamanda *Üretim Araçlarının fiili düzenlenişiyle*, emekçileri kapan ve kendi ritmini onlara acımasızca dayatan “zincir”le de “işler”. Marx bunu zaten büyük ölçüde fark etmişti: İşçiler, “el emeği” olmaktan çıkıp makinenin basit otomatik ekleri haline dönüşmüşlerdir.

Üretim-sömürü, *burjuva “çalışma” ideolojisiyle* de işler, bunun etkilerine ilk önce işçiler maruz kalır, çünkü bu kapitalist sınıf mücadelesinin bir ideolojisidir. “İşçileri çalıştıran” bu ideoloji, esas olarak, hem yanılısma hem de düzenbazlık anlamına gelen, ama işçi sınıfı tarafından mücadelesi verilmediği sürece “başarılı olan” şu öğeleri içerir: 1/ “Emeğin değeri ödenir” şeklindeki burjuva hukuku yanılısması; 2/ çalışma “sözleşmesine uyma” ve dolayısıyla işletme içi düzenin kurallarına uyma gereğine denk düşen hukuki-ahlaki ideoloji; ve 3/ “işbölümünde farklı görevlerin olması” ve buralarda görev yapacak kişiler olması gerektiğini ileri süren ekonomist-teknisist ideoloji. Bu ideoloji, işçileri “çalıştırma”ya baskıdan daha fazla katkıda bulunur.

Üretim-sömürü, *nihayetinde*, bazıları kendiliğinden işleyen, bazıları ise (“savaşçı patronlar: acımasız bekçiler + işveren sendikası” tarafından, krş. Simca ve Citroën) iyice düşünülüp taşınarak uygulanan bazı baskı önlemlerinin yardımıyla yürür.

Bu koşullarda, üretim alanındaki işçi sınıfı mücadelesinin tek başına ilerlemediği anlaşılır. Sömürü *deneyiminin* son derece sert gündelik gerçeklikleri içinde; “vasıfsız”larla vasıfsız-olmayanlar arasındaki mevcut sınıf sınırında; herhangi bir mühendis ya da teknisyenin (çoğu zaman basit bir “himayeci” maskesi altında) “liberal”, hatta “ilerici” tavrının ortadan kaldıramadığı sınırda; kadroların, mühendislerin ve baskı görevlilerinin tavırlarında kök salmıştır ve buralarda oluşmaktadır. Ama bu aynı sınıf mü-

cadelesi karşısında kapitalist sınıf mücadelesinin korkunç silahlarını da bulur; bunlar silah olarak görünür olmadıkları ölçüde daha da korkunçturlar: İlk olarak, Üretim Araçlarına sahip olmanın ve artı-değer elde etmenin ardından, sözünü ettiğimiz *burjuva çalışma ideolojisinin yanılısama-düzenbazlıkları*. Sınıf mücadelesinin sendikal militanları bunu iyi bilir: Bu ideolojiye karşı adım adım mücadele etmek ve kendi bilinçlerinde (bu kolay değildir) ve yoldaşlarının bilincinde bu gizemleştirmeyi yok etmek için aynı mücadeleyi gün be gün yeniden sürdürmek zorundadırlar. Sömürüye karşı mücadele (ücretler, üretim hızı, işsizlik), burjuva çalışma ideolojisinin düzenbazlıklarına karşı mücadele, baskıya karşı mücadele; üretimdeki iktisadi sınıf mücadelesinin, *her zaman iç içe geçmiş* üç biçimi bunlardır.

Eğer durum böyleyse:

1/ *Sınıf mücadelesinin* niçin esas olarak çalışma koşulları içinde ve işletmelerdeki işbölümü biçimleri içinde yaşandığını ve *siyasal sınıf mücadelesinin iktisadi sınıf mücadelesinde kök saldıığını*;

2/ İktisadi sınıf mücadelesinin niçin sürekli büyüyen sömürüye karşı bir mücadele olduğunu anlarız. Yalnızca sömürünün kaba maddi biçimi olan kapitalizmin ücret düşürme eğilimine ve üretkenliği artırmanın sınıf "teknikleri"ne (üretim ritmi, vs.) karşı değil, *aynı zamanda* işletmelerde hüküm süren toplumsal-teknik işbölümü hakkında da ve burjuva ideolojisine ve baskıya karşı da mücadeledir bu. Yalnızca maddi sömürsünün deneyimiyle (ücret, üretim ritmi) değil, işçi sınıfının sınıf bilincini oluşturan işbölümüne "park etme" biçimlerinin deneyimiyle de sürer: Ancak burjuva çalışma ideolojisine karşı sürekli ideolojik mücadelede vücut bulabilir.

Bu durumda, kapitalist sınıfın ve ideologlarının, son çözümlemede sınıfsal işbölümü olan toplumsal-teknik işbölümünü *ta-*

mamen teknik bir bölünme olarak sunmakta niçin çıkarları olduğu anlaşılır. Kapitalist sınıf mücadelesinin bu gizemleştirmesine ve bu düzenbazlığına karşı açık mücadelenin, proletaryanın devrimci sınıf mücadelesi için niçin böyle bir önem taşıdığı anlaşılır. Ekonomizm, –“teknik”in ve “teknikliğin” “gerçeklik” biçimleri de dahil– hangi biçimde kendini gösterirse gösterebilir, işçi sınıfının bilincini, temelinde, kapitalist sömürünün uygulandığı yerde, yani üretimde tehdit eden bir numaralı tehlikedir.

Toplumsal işbölümünün sınıf ilişkilerini, tüm Marksist teorinin teşhir ettiği sözümona “teknik işbölümü”nün “yansız” ilişkilerine bağlı olarak çarpıtmaktan çıkarılanların, kapitalist üretim ilişkilerini basit *mülkiyet* ilişkileri olarak, basit hukuki ilişkiler olarak kabul etmekte de niçin çıkarları olduğu kolay anlaşılır. İşbölümünün “ekonomist-teknisist” yorumuyla üretim ilişkilerininin hukuki kavranışı arasında tek ve aynı birliğin –kapitalist sınıf mücadelesinin burjuva ideolojisi– olduğunu da artık anlamaya başlıyoruz. Bunun işçi Hareketi açısından taşıdığı pratik sonuçların neler olabileceğini birazdan göreceğiz.

V. Sonuç

Üretim ilişkilerini tamamen teknik ilişkiler olarak ya da hukuki ilişkiler olarak görmemek gerekir.

Söylediğimiz doğruysa üretim ilişkilerininin basit *mülkiyet* sıfatlarıyla alakası olmadığı açıktır. Hukuki sıfatlar ve dolayısıyla hukuki ilişkiler, bu biçimden tamamen farklı gerçek bir içeriği –yani üretim ilişkileri ve etkilerini– onaylayan bir biçimden başka bir şey değildir.

Üretim ilişkilerininin ve sınıf ilişkilerininin, dolayısıyla bundan türeyen sınıf mücadelesininin, üretim sürecinde hakim olan ger-

çek ilişkilerde hangi derinliğe kadar nüfuz ettiğini gördük.

Kolaylık olsun diye açıklamamıza başlarken yaptığımız sunumun savunulamaz olduğu açıktır. Üretim ilişkileri, hukuki sıfatlar altında, üretim sürecinden *önce* ve *sonra*, yalnızca Üretim Araçlarına ve ürünlere sahip olmayı, dolayısıyla artı-değer elde etmeyi hukuki olarak doğrulamak ve onaylamak için müdahale ediyor değildir. Üretim ilişkileri, koruması altında tamamen ve kusursuz biçimde teknik bir üretim sürecinin gerçekleştiği hukuki bir “çatı” değildir.

Dolayısıyla tamamen uzak durulması gereken iki ideolojik bulanıklık şunlardır:

1/ Teknik bulanıklık:

Üretim ilişkileri tamamen teknik ilişkiler değildir, gördüğümüz gibi, tümüyle üretimin somut yaşamına mevcut haliyle dahil olmuş kapitalist sömürü ilişkileridir.

2/ Hukuki bulanıklık:

Üretim ilişkileri hukuki ilişkiler değildir, tamamen başka şeylerdir: Üretimin içinde bile sınıf ilişkilerini tartışma konusu ederler.

Durum böyleyse eğer, Marksist bilimsel üretim tarzı kavramının içeriğini az çok sezmeye başlıyoruz demektir.

Bunun, “doğaya saldırının bir tarzı” [olduğunu] saptadık. Bu “saldırı”nın Üretim İlişkilerine bağlı olarak Üretici Güçlerin işletilmesinden ibaret olduğunu gördük. Sınıflı toplumlarda, bu üretim ilişkileri sömürü ilişkileridir. Sınıflı bir toplumun (sınıflara bölünmüş toplumsal formasyon) üretim tarzı basit bir üretim tekniği sürecinin tamamen tersidir. Üretim tarzı, üretimin yeri olmakla birlikte, sınıf sömürsünün de yeridir. Ve bir sınıf mücadelesinin yeridir. Sınıf ilişkileri ve sömürüye bağlı sınıf mücadelesi, üretim tarzının üretim sürecinde kurulur. Bu sınıf

mücadelesi proletaryanın sınıf mücadelesini kapitalist sınıf mücadelesinin karşısına çıkarır: Bu *iktisadi* bir sınıf mücadelesidir, ama dolayısıyla ve aynı zamanda *ideolojik* bir sınıf mücadelesidir, bu nedenle, bilinçli ya da bilinçsiz, *siyasal kapsamda* bir sınıf mücadelesidir. Tüm sınıf mücadelesi biçimlerinin belirleyici bir düğüm attığı tamamen *siyasal* sınıf mücadelesi de dahil, tüm diğer sınıf mücadelesi biçimleri, bu temeldeki sınıf mücadelesi içinde kök salmıştır.

Kapitalistlerin, üretim sürecini mevcut durumun tersi olarak –bir sömürü süreci olarak değil, katıksız teknik bir süreç olarak–; ve üretim ilişkilerini de mevcut durumdan çok başka olarak –sınıf ilişkilerine ve sınıf mücadelesine dahil ilişkiler olarak değil, hukuki ilişkiler olarak– sunmalarındaki çıkar anlaşılır.

Muzaffer bir devrimci sınıf mücadelesinin yazgısı da dahil, sınıf mücadelesinin tümüyle yazgısının, üretim ilişkilerinin doğru kavranışına kesin olarak bağlı olduğu da böylelikle anlaşılır. “Sosyalizmi inşa etmek” için, eski üretim ilişkilerinin sömürü etkilerini ve tüm sınıf etkilerini ortadan kaldıran yeni üretim ilişkileri yerleştirmek gerekir. Demek ki sosyalizmin inşası, “Üretim araçlarının *mülkiyeti* + üretim sürecinin *teknik olarak* daha iyi örgütlenmesi” gibi tamamen hukuki formüllerle düzenlenemez. Eninde sonunda bunlar formüldür ve eğer ciddi olarak eleştirilmez ve düzeltilmezse –ve çok çabuk olarak bu yapılmazsa– çalışmanın ekonomist-teknisist-hukuki-hümanist-burjuva ideolojisi içinde kısırılmış kalır.

Bu formüllere dayalı tüm yanlış anlamalar ve bunların acımasız mantıkları, devrim ve sosyalizmin inşası davasını nesnel olarak yolundan saptırır.

III
Hukuk

Kapitalist üretim tarzından kaynaklanan toplumsal formasyonlarda hukuk adı altında belirtilen şeyi inceleyeceğiz. Ancak şu an için yalnızca *betimleyici* bir analize girişeceğimiz konusunda önceden uyaralım. İmkanlara sahip olduğumuzda sorunu daha teorik olarak yeniden ele alacağız (Kırş. “Yeniden ‘Hukuk’ Üzerine Hukukun Gerçekliği: Devletin Hukuki İdeolojik Aygıtı”, *İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları.*).

Hukuk, derlenip yasa haline getirilmiş *kurallar sistemidir* (Kırş. Medeni Kanun, Ceza Hukuku, Kamu Hukuku, Ticaret Hukuku, vs.); bunlar *uygulanır*, yani gündelik pratikte bunlara uyulur ya da uyulmaz. Sunumu basitleştirmek için, öncelikle, hukuki temeli oluşturan (Medeni Hukuk içinde toplanan) *Özel Hukuku* ele alacağız; Hukukun diğer bölümleri bundan yola çıkarak kendi nosyonlarını ve kurallarını sistemleştirmeye ve buna uyumlu kılmaya çabalarlar.

Çok şematik olarak şöyle diyelim.

Özel Hukuk, ticari alışverişleri, yani –son kertede “mülkiyet hukuku”na dayanan– alım ve satımı düzenleyen kuralları sistematik biçimde ifade eder. Mülkiyet hukukunun kendisi de şu genel hukuki ilkelerden yola çıkarak açıklanır: Tüzel *kişilik* (tüzel kişilik, bireyleri tanımlı hukuki yetilerle donanmış, hakları olan kişiler olarak tanımlar); mülkiyetin yöneldiği malları “kullanma ve suistimal etme” hukuki *özgürlüğü*; ve hukuki *eşitlik* (tü-

zel kişilikle donanmış tüm bireyler –şu anki Hukukumuzda –hukuki eşitlikten dışlanmış bir miktar “fire” hariç– tüm insanlar.)³⁰

Bununla birlikte, Hukuk nedir?

Kant'ın ve kısmen de Hegel'in ardından, Marx ve Engels'in üzerinde durduğu üç karakteristiği belirtmek gerek.

I- Hukuk'un Sistematiği

Hukuk, kaçınılmaz olarak, iç çelişkisizliğe ve iç yeterliliğe/doygunluğa doğallığında yönelen bir sistem biçimini alır. Burada teknik görünümlü iki kavram kullandığımız için özür diliyoruz. Bunlar anlaşılması kolay kavramlardır.

Hukuk, uygulamalı, yani hem uyulan hem de uyulmayan kurallar sistemi olduğundan, bu sistemin tüm kuralları arasında bir *tutarlılığın* hüküm sürmesi gerekir, öyle ki bir kuralın diğerinden daha yararlı olduğu *ileri sürülememeli*, yoksa birinci kuralın etkisi ikincinin etkisiyle yok edilir. Bu nedenle, Hukuk kendi içinde tüm *çelişki* olasılığını yok etmelidir ve bu nedenle hukukçular olağanüstü bir sistematiğe çabası sergilerler; onların bu çabası her zaman için tüm insanların hayranlığını kazanmıştır ve onlar da bu sayede hukukçu ve örnek kural ve uygulamaların manyağı olmuşlardır.

Ama aynı zamanda hukukun yeterliliği olmalıdır, *doyurulmalıdır*, yani “gerçeklik” içinde ortaya çıkan tüm olası durumları kapsamaya *yönelik* bir kurallar sistemi sunmalıdır; öyle ki, Hukukun içine, sistemin bütünlüğüne tecavüz edebilecek hukuki olmayan pratiklerin girebileceği fiili bir hukuki “keşif” tarafın-

30) Patolojik nedenlerle –kararla kapatılmış zihinsel hastalar– ya da cezai nedenlerle, ya da “hukuk dışı” nedenlerle: Çocuklar, yetişkin olmayanlar, yabancılar, ve kısmen kadınlar, vs.

dan hazırlıksız yakalanmamalıdır.

Hem “geleneksel hukukun” farkını, hem de *hukuk biliminin* sapsmalarını (mevcut kuralların, çoğu zaman bu kuralları geride bırakan “somut” durumlara uygulanması) Hukukun içine yerleştirmek için sürekli çabalayan hukukçuların “hayranlık verici” faaliyetinin diğer çehresi de buradan kaynaklanır.

Dolayısıyla sistemleştirme faaliyetini yalnızca mevcut hukuk kuralları arasındaki olası çelişkilerin ortadan kaldırılması olarak değil, aynı zamanda ve özellikle hukukun iç sisteminde zaten tanımlı kurallar ile özü Hukukun henüz gerçekten entegre ve sistematize olmadığı “durumlar”ı tanımak olan hukuk ilminin hukukla ilişkili sınır pratikleri arasındaki olası çelişkilerin ortadan kaldırılması olarak da anlamak gerekir. Bu ilişki altında hukuk ilmi elbette Hukuk tarihinin –yazılı hukuktan (hukuki kuralların her sistemine yazılı bir teminat bulunur) farklı olarak– “geleneksel” hukuk biçimi altında varlığını kabul ettiği bu *Hukukdışı alana* bağlanmalıdır. Ama, hukukun güvenliği açısından baktığımızda, bizi yalnızca az çok tehditkar bir *hukukdışı alanın* varlığını belirttiği ölçüde ilgilendiren bu noktayı bir yana bırakalım.

II- Hukukun Biçimselliği

Hukuk mecburen *biçimseldir*; yalnızca alım-satım sözleşmelerinde tüzel kişilerin alışverişte bulunduğu şeyin içeriği ile ilgili olduğu için değil, bu mübadele sözleşmelerinin *biçimiyle*, hukuk karşısında biçimsel olarak eşit ve özgür tüzel kişilerin (biçimsel) edimleriyle tanımlanmış biçimle de ilgili olduğundan *biçimseldir*. Hukuk *biçimsel* olduğu ölçüde *sistematikleşmiştir*, tıpkı eğilim olarak çelişmez ve doymuş olması gibi. Hukukun biçimselliği ve buna bağlı olan sistematikliği, onun biçimsel *tümelliğini* oluşturu-

rur: Hukuk, tüzel kişilik olarak hukuki anlamda tanımlanan ve kabul gören *herkes* için geçerlidir –ve *herkes* başvurabilir.

Genellikle hukukun biçimselliği bir “biçimcilik” olarak, yani *ahlaki* bir bakış açısı olarak değerlendirilir ve eleştirilir. Ahlaki bakış açısı, ahlaki bakış açısıdır: Onaylamalar ya da mahkumiyetler üretir. Hukuk ise mahkum edilmekle ya da tasdik edilmekle ilgilenmez: Vardır ve işler, ve ancak *biçimsel* olarak var olabilir ve işleyebilir.

Hukukun biçimselliğinin , elbette, *Hukukun kendi içinde*, Hukukun biçiminin uygulandığı içerikleri askıya alma etkisi vardır. Ama bu içerikleri büyü yoluyla ortadan kaldırma etkisi asla yoktur. Tam tersine: *Hukukun* biçimciliğinin, biçimselliğinin anlamı, *Hukukun kendi içinde yokolması* ille de gerekmeyen, tanımlanmış içeriklere uygulanmasındadır. Bu içerikler, *üretim ilişkileri ve etkileridir*.³¹

Bundan yola çıkarak şunları kavramaya başlarız:

- 1/ Hukuk ancak mevcut üretim ilişkilerine bağlı olarak vardır,
- 2/ Hukuk ancak varlığını borçlu olduğu *üretim ilişkilerinin Hukukun kendisinde tamamen var olmaması* koşuluyla hukuk biçimine, yani biçimsel sistematikliğine sahiptir.

Kendi içinde tamamen soyutladığı bir içeriğe (üretim ilişkileri) *bağlı olarak* var olan hukukun bu tekil konumu, klasik Marksist formülü açıklar: Hukuk, üretim ilişkilerini “ifade eder”, ama söz konusu üretim ilişkilerini, kendi kurallarının sistemi içinde asla zikretmez, tersine *onları gizler*.

31) Hukuk, eşit hukuki özneler olan tüm insanlara, mülkiyet hakkını tanıır. Ama bazı öznelerin (kapitalist) üretim araçlarının mülk sahibi olmasını ve diğerlerinin (proleterler) üretim araçlarından yoksun olmasını kabul eden hiçbir yasa maddesi yoktur. Bu içerik (üretim ilişkileri) demek ki Hukukta yoktur, ama Hukuk aynı zamanda da bu ilişkileri *garanti* eder. (Krş. Bölüm I.)

Bir yanda üretim ilişkileri ve diğer yanda Hukuk arasındaki ayrım, Marksist teoride temel önem taşır. Bunların karıştırılması yalnızca çok ciddi teorik hataların değil, bunun sonucu olan çok ciddi siyasal hataların da kaynağıdır.³²

Yalnızca kapitalist üretim tarzında olup biten şeyi analiz etmek için değil, sosyalist üretim tarzında olup bitecekleri öngörmek için de bu ayrım gerçekten düşünülebilir bir şey değildir.

Yalnızca bu örneği alırsak, sosyalist üretim tarzını üretim araçlarının kolektif ya da sosyalist *mülkiyetiyle* tanımlamanın yanlış olduğu kesinlikle aşikardır. Sosyalist devrimi *bir mülkiyetten diğerine* “geçiş” olarak, yani bireylerin ya da (“bir avuç kişiye” indirgenmiş) tekelleri grupların üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasından, aynı üretim araçlarının mülk sahibinin kolektivite... yani bir yanda devlet ve diğer yanda kooperatifler olmasına geçiş şeklinde tanımlamak yanlıştır.

Çünkü, üretim araçlarının kolektif *mülkiyetinden* söz eder-

32) [Karalanmış bölüm:] Örneğin sosyalizmi (üretim araçlarının *bireysel* –kapitalist– mülkiyetine karşıt olarak) üretim araçlarının “*kolektif mülkiyeti*” üzerine kurulu olarak tanımlamak isteyen bir formül, hukuki ilişkilerle (kolektif *mülkiyet*) sınırlı kalır, burjuva hukukunun temel ilkesini korur: *Tüzel kişilik (bireysel kişilik yerine kolektif kişilik –devlet– ya da kolektiviteler –kolhozlar).*

Bu tanım, burjuva Hukukundan yola çıkarak, (burjuva) hukuki ilişkilerle üretim tarzında “olacaklar” öngörülmeye çalışıldığında kısmen işe yarayabilir, nesnesini ise, *sosyalist üretim ilişkilerini* tamamen elinden geçirir.

Böyle bir formülün sosyalizmi inşa edecek olanları hangi teorik ve pratik sapmalara sürükleyebileceği kolaylıkla anlaşılabilir, çünkü nasıl ki kapitalist üretim ilişkileri hiçbir koşulda burjuva Hukukuyla karşılaştırılmazsa, sosyalist üretim ilişkilerini yalnızca Hukuk terimleriyle değil, üstelik *burjuva Hukuku* terimleriyle tanımlamak iyice bir rezalettir.

Burada okurun hayal gücünü kollayarak, “o halde, burjuva Hukuku bakış açısını terk edip *sosyalist Hukuk* bakış açısını benimsemek gerek,” dedirtmeye kalkışacak bir tuzaktan sakınmak gerekir. Bu, aynı hatayı bir başka dilde tekrarlamaktan başka bir şey olmaz: Gerçekten de, kapitalizmden sosyalizme geçiş evresinde Hukuk ister istemez varlığını sürdüreceksin, varlığını sürdüren Hukuk, tüzel kişilikler “kolektif” olduğundan “sosyalist” olarak adlandırılrsa da, *burjuva Hukuku* olarak kahr, *çünkü varolan tek Hukuk ticari, dolayısıyla burjuva Hukuktur.* Sosyalist üretim tarzı tüm hukuku ortadan kaldıracaktır. Marx bunu gayet iyi görmüş ve kendi terimleriyle, *Gotha Programının Eleştirisi*’nin sıkça alıntı yapılan ama ender olarak anlaşılan bir bölümünde ifade etmiştir.

ken, sosyalist üretim ilişkilerinden değil, –diyebiliriz ki– sosyalist hukuktan söz edilmektedir. Ve o zaman Sosyalist (denen) hukuk, sosyalist üretim ilişkileri olarak kabul edilmiş olur. Sosyalist üretim tarzının tamamen hukuki bu tanımına bağlı kalınırsa, çok ciddi düş kırıklıklarına düşme riskiyle karşılaşılır –deneyim bunu kanıtlamaktadır.

Gerçekten de biliyoruz ki, Marx sosyalist üretim tarzını oluşturan üretim ilişkilerini daima üretim araçlarının kolektif (sosyalist) *mülkiyetiyle* değil, özgürce “bir araya gelmiş” insanların kolektif ya da ortak *sahiplenmesi* olarak tanımladı. Dolayısıyla, sosyalist dense bile Hukukun tanımlayamayacağı şeyin Hukukla tanımlanmasını reddetti. Bu ret, Marx’ta çok ötelere kadar gider, çünkü onun gözünde açıkça, her Hukuk, son çözümlemede *ticari* ilişkilerin Hukuku olduğundan, kesin olarak bu burjuva kusurun damgasını taşır: Dolayısıyla, her Hukuk özü gereği, son çözümlemede, eşitsiz ve burjuvadır. Bu konuda *Gotha Programının Eleştirisi*’ndeki hayranlık verici ama çok kısa notlara bakın.

O halde, özgürce “bir araya gelmiş” “insanlar”ın üretim araçlarına kolektif, ortak *sahiplenmesinden* ne anlıyoruz? Açıktır ki, her türlü hukuki referans ve egemenliği uzak tutan bu ifadede, bu program niteliğindeki ifadede, sorun ortaya konmuş olsa da, çözüm getirilmemiştir. Bu sorunun Marksist işçi hareketi içinde hangi tartışmalara yol açtığı ve hâlâ da açmakta olduğu (ve bitmediği) bilinmektedir. Kimileri devlet mülkiyetini, üretim araçlarının kooperatif mülkiyetini savunmaktadır ve o zaman sosyalizm bir İktisadi Planlama sorunu olmaktadır. Onlara göre, Marx’ın sözünü ettiği bu üretim araçlarının “sahiplenilmesi”ni iyi bir sosyalist Hukuk ve iyi bir Planlama kendiliğinden ve gerçek anlamda gerçekleştirebilecektir. Üretimin eyleyicileri aracılığıyla üretim araçlarına doğrudan sahiplenmeye hemen geçmek iste-

yeniler de vardır ve bunlara göre de bu sahiplenme anlamına gelen “özyönetim”i yerleştirmek gerekir. “İşçi iktidarı” gibi, “iktisadi demokrasi”³³ gibi sloganlar, bu eğilimden kaynaklanır ya da zamanında kaynaklamıştır. Durum ise bu kadar basit değildir.

Basit değildir, çünkü üretim araçlarına ortak sahiplenmenin sosyalist, ardından da *komünist* üretim ilişkileri ile sosyalizme geçiş evresinde yerleştirilecek ilişkileri birbirine karıştırmamak gerekir: Çünkü, nasıl ki sosyalizmi komünizmle karıştırmamak gerekiyorsa, sosyalizme geçiş evresini de (sosyalizmin inşası evresini) sosyalizm sanmamak *haydi haydi* gerekir.

Proletarya Diktatörlüğü denilen söz konusu geçiş evresinde, –Lenin’in defalarca belirttiği gibi– henüz sosyalist üretim ilişkileri yoktur, geçiş ilişkileri vardır; bu evrede, Sosyalist denen Hukuk, biçimi itibariyle hâlâ eşitsiz ve burjuva bir Hukuktur; devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyeti ancak geçici biçimlerdir; gelecekteki sosyalist üretim ilişkilerinin inşasını uzun uzun, sabırla ve inatla hazırlamak *amacıyla* Proletarya Diktatörlüğü geçici olarak kullanılmalıdır. Aşamaları ortadan kaldırarak, üstelik Ütopyacı Sosyalizm’deki çok klasik küçük burjuva çözümleri önererek, “işçi iktidarı”, “özyönetim” ve “iktisadi demokrasi” ya da “üretim demokrasisi” inşa etmek isteyenlere karşı Lenin’in sık sık hatırlattığı şey buydu.³⁴

Ama Proletarya diktatörlüğünün geçiş evresinin sorunları bu evreye bırakılırsa (ki bunların ilki Proletarya Diktatörlüğünün aşılıp aşılmadığıdır...)³⁵ ve bunlar *inşa edilmiş* sosyalizmin sorunlarıyla karıştırılmazsa, üretim araçlarının kolektif, sosyalist sa-

33) “İktisadi demokrasi” sloganı sosyal-demokrat slogandır. Marksist teorik bakış açısından, tamamen anlamsızdır. Lenin bunu hatırlattı: Demokrasi, siyaseti ilgilendiren *siyasal* bir kavramdır –ve ekonomiyle alakası yoktur.

34) Burada, Lenin’in metni, *Œuvres*, c. XXXII, s. 19, Moskova, 1962.

35) Kruşev oldukça ihtiyatsızca bu evrenin SSCB’de aşıldığını ve SSCB’nin *komünizmin* inşasına giriştiğini ilan etti.

hiplenilmesinin doğası sorusu kendi başına sorulabileceği gibi, başlangıç olarak, Marx'ın bu programatik terimle ne hedeflediği de sorulabilir.

Marx, devletin çöküşüne bağlı olarak hukukun çökeceğini açıkça görmüştü. Hukukun çökmesi, *ticari* türdeki alışverişlerin, meta olarak malların alışverişinin (doğal olarak, en başta, kapitalist ticari ilişkiler içinde emek-gücü denen bu metanın) çökmesi ve ticari alışverişlerin yerini *ticari olmayan* alışverişlerin alması anlamına gelir. O zaman, "ticari olmayan bu alışverişler nasıl sağlanır?" sorusu kaçınılmaz olarak gelir. Klasik cevap: Sosyalist planlama yoluyla. Ama sosyalist planlama nedir?

Günümüzde bu sorunun can alıcı olduğu açıktır, ama 30'lü yıllardan beri Sovyet planlamasına Stalin siyasetinin damgasını vurduğu *çok özel biçim* tarafından –"bürokratik" demeyelim, *devlet planlaması* diyelim (bürokratik etki daha genel bir siyasetin ikincil bir etkisidir)– korkunç biçimde belirlenmiştir.

Günümüzde SSCB'de, Çekoslovakya'da, Macaristan'da, vs. sonuçları bu ülkelerin ekonomisi içinde ticari ilişkileri kabul etmek ve yaymak olan "liberal" önlemlerle planlamayı "yumuşatma"ya çalışan herkes hâlâ ve daima bu çok özel biçimin sınırları içerisinde debelenmektedir.

Yerel teorisyenlerin üzerinde kafa patlattıkları ve bölündükleri "teorik" sorunlar, anahtar sorunların çözüm yöntemleri, bu çok özel biçimin sınırları içinde ortaya atılmaktadır: Örneğin "fiyatların" sabitlenmesi sorunu.³⁶ İyi bir Marksist öğretilde, bu "teorik" sorunların merkezinde yer alan emek-değer teorisi, planlamada, –söylemeye dilim varırsa eğer– çetin bir sınava tabi tutulmuştur!

Sonuçta, dev bilgisayarların hiper-merkezleştirilmesi saye-

36) Bu tartışmalar, varsayımları ve açmazları hakkında bkz. Ch. Bettelheim'in makalesi, "Les problèmes des prix dans les pays socialistes d'Europe", *La Pensée*, no 133, Haziran 1967, ve no 134, Ağustos 1967.

sinde, işletmelerin “verimlilik ölçütü”nün (tesadüfen gerekli olan) küçük “katkı”sıyla tüm bu sorunları matematiksel olarak büyümlü bir Planlamayla³⁷ “çözmeyi” sağlaması gereken otomasyon ve elektroniğin ikili mitine başvurulur... İktisadi liberalizm (uzun vadede denetlenemez) dozuyla ve (zorunlu kontrpuan olarak) zorunlu bir “hümanist” ideolojiyle ılımlılaştırılmış bu teknisist çözümün, “özgürce bir araya gelmiş insanların” üretim araçlarına *sahiplenme* ilişkilerine vücut verebilecek sosyalist planlamayı bize sağlayacağından kuşkuluyum.

Dolayısıyla, bu “sorunlar”ı daima yöneten Stalin’in siyasetinin dayattığı planlanma biçimi karşısında, tarihsel, siyasal ve teorik olarak ciddi bir mesafe almak ve olayları daha doğru bir bakış

37) Burada tartışma konusu edilen sorunun özüne dokunmak için –ve Planlamayı sağlamanın yolları üzerine tüm teorik-teknik tartışmaların ötesinde– bana kalırsa şu saptamada bulunmak gerekir. Aslında planlamanın temel hedefinin sosyalist üretim ilişkilerini, o pek meşhur gerçek sahiplenme ilişkilerini gerçekleştirmek, inşa etmek, kısacası yaratmak olduğu düşünülmekte ya da umulmaktadır. Aslında, planlama bu devasa sorunu ya tek başına, ya egemen biçimde üstlenme eğiliminde oldukça, gerçek işlevi konusunda yanılgıya düşülür; bu işlev, sosyalist Üretim İlişkilerini yaratmak olmadığı gibi, mevcut *Üretici Güçleri* ve pratik olarak yalnızca bunları en “rasyonel” şekilde örgütlemek de değildir. *Ek*'te sözünü ettiğim bir siyaset vardır burada: Üretici Güçlerin Üretim İlişkileri üzerindeki önceliği. İlke olarak yanlış siyaset, Lenin'in ünlü “Sosyalizm eşittir sovyetler artı elektrikleştirir.” sloganına ters düşen siyaset. Bu kısa ve özlü sözde Lenin doğru, temel bir tez ifade etmektedir ve bunun gözardı edilmesi başlı başına bir şey değildir; burada Sovyetlerin elektrikleştirme konusundaki önceliğini belirtmekte ve Sovyetlerin bu önceliği aracılığıyla da, Üretim İlişkilerinin Üretici Güçler üzerindeki siyasal önceliğini belirtmektedir. *Siyasal öncelik* diyorum. Çünkü Sovyetler siyasal kitle örgütleridir. Ve sosyalist üretim ilişkileri Üretici Güçlerin Planlanmasından (burada simgesel olarak elektrikleştirmeyle temsil edilen) türeyen bir etki olarak değil, *kitlelerin siyasal müdahalesi* olarak (bu örnekte, Sovyetler) yerleştirilecektir. Öncelikli hedefi üretici güçlerin örgütlenmesi olan Planlama, siyasal müdahalenin ve yeni sosyalist Üretim İlişkilerini “icat edecek” (1905 yılında Sovyetleri kitleler “icat etti”), oluşturacak siyasal hattın araçlarından *biridir*. Planlama, anlayışı dahil, yöntemleri dahil, (hedeflerinden söz etmiyorum: bu doğal olarak gelir), demek ki çözüm değil, Proletaryanın (siyasal) Diktatörlüğünün inşa etmesi gereken Üretim İlişkilerinin önceliğine dayalı bir siyasal hatta *tabii bir araçtır*. Sınıf mücadelesinin uzun soluklu işi! Ne var ki sorunun doğru terimlerle ortaya konması ve ekonomizm-hümanizm eğilimine karşı, Üretim İlişkilerinin Önceliğinin olgularla sağlanmış olması için siyasetin komuta mevkisine yerleştirilmesi gerekir.

açısıyla yeniden incelemek doğru olur. En azından benim kişisel görüşüm budur, bu şekilde belirtiyorum. Ama bu mesafe koyma ve sonuçları, olayların bugünkü akışı içerisinde değerlendirildiğinde, hemen yarın gerçekleşmeyecek ve ancak doğumu acılı olacak ciddi dönüşümler sayesinde gerçekleşebilecek siyasal ve teorik koşullar gerektirir. Çünkü tüm bu sorunların arkasında, –sosyalist ülkelerde bile– çok ciddi sorunlar vardır: Marksistleri şaşırtmaması gereken sınıf ve sınıf mücadelesi sorunları.

Sonuç itibariyle, uygulanmakta olan farklı deneyimler arasında; kapitalizme doğru bir geçiş-gerileme evresinden başka bir şey olmadığı kesin sonucu öteden beri çıkartılabilir olan Yugoslavya deneyimi; Stalin'in anlayışının damgasını taşıyan Sovyet planlaması; (ruhu ve biçimi hissedilir ölçüde farklı) Çin planlaması gibi farklı deneyimler arasında gerçekten tartışma konusu edilen şey, *gerçek sahiplenme* ilişkileri olan bu ünlü sosyalist üretim ilişkilerinin var olabileceği o zamana dek görülmemiş *biçimlerin* aranişidir. Yine açıktır ki, bu biçimlerin aranişi, burada teorik (Marx'ın ve Lenin'in teorisini kastediyorum) çok önemli bir rol oynasa da basit bir teorik sorun değildir, son derece siyasal bir sorundur, ve henüz başlangıcını yaşamakta olduğumuz siyasal mücadelelerle ancak çözüme bağlanabilir (bunlar özünde iktisadi, siyasal ve ideolojik sınıf mücadeleleridir).

İşte, üretim ilişkileri ile hukuki ilişkiler arasındaki Marksist farklılık –başka şeylerin yanısıra– bu nedenle de bu kadar önemlidir.

III- Hukukun Baskıcılığı

Hukuk ister istemez *baskıcıdır*. Bunu Kant, adına rağmen pek metafizik olmayan *Ahlak Metafizığının Temellendirilmesi*'nde

(*Birinci Bölüm: Hukuk Öğretisi*) gayet iyi görmüş ve ifade etmiştir. Bu açıdan, Hegelci Hukuk anlayışı, saçmasapan idealizmiyle, Kantçı Hukuk anlayışı karşısında oldukça geridir.

Hukuk, bağlantılı bir cezalandırma sistemi olmadan var olamayacağı için baskıcıdır. Başka deyişle, hukuk düzeyinde Medeni Kanun'un gerçekleşmesi demek olan Ceza Kanunu olmadan Medeni Kanun mümkün değildir. Bu kolaylıkla anlaşılabilir: Hukuki sözleşme ancak uygulanması koşuluyla, yani Hukuka uyulması ya da uyulmaması koşuluyla var olabilir. Dolayısıyla, *hukukun* uygulanma (ve uygulanmama) hakkı, yani hukuki sözleşmenin kurallarına itaat (ya da itaat etmeme) hakkı olması gerekir.

Bir sözleşmede, iki tüzel kişilik, tanımlanmış alışveriş yükümlülüklerini yerine getirmeyi üstlenirler. Aynı zamanda, sözleşme hükümlerine uymazlarsa *cezalandırılmayı* da üstlenirler.³⁸

Bir sözleşmede teyit edilen hükümlere itaat(sizliğ)i cezalandıran hukuki kurallar sistemi olan Hukukun bu temel hukuki tamamlayıcısıyla, yani Ceza Kanunu aracılığıyla Medeni Kanun'un hukuki olarak tamamlanmasıyla, hukuk, kendi içinde, *baskıcı bir zorlamanın* kuralları olmadan "var olamayacağı"nı, yani tüzel kişiler tarafından uygulanamayacağını kabul eder.

Kant'ın *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi*'nde (*Birinci Bölüm: Hukuk Öğretisi*) mükemmel biçimde görmüş olduğu şey budur: *Hukuk zorlamayı içerir*. Ama doğal olarak Kant bunu *ahlaklılık* açısından görmüştür, dolayısıyla Hukuk (çelişik olmayan – doymuş, *baskıcı*, biçimsel sistem) ile Ahlaklılık (çelişik olmayan

38) Tabii, anlaşmaya uymamanın (hukuki) bir yolunu bulmamışlarsa; bu durumda ya (bu amaçla ücret alan hukuki uzmanlar sayesinde) işlemlerini "saklayan" hukuki bir kural keşfederler; ya da onları her türlü (kelimenin tam anlamıyla Hukuktan ya da hukuk biliminden kaynaklanan) hukuki itirazdan koruyan hukuki kuralları yokluğunu (*id*) [idem: aynı, y.h.n.], Hukuki bir boşluğu keşfederler.

– doymuş, *cezalandırmanın olmadığı*, dolayısıyla *baskısız bir yükümlülük* –Görev– içeren, biçimsel sistem) arasında farklılık olarak görmüştür. Hukuk üzerine bizim bakış açımızın Kant'ın-ki (ahlaktan kaynaklı farklılık bakış açısı) olmamasına, çok başka bir bakış açısı (üretim ilişkilerinden kaynaklanan farklılık bakış açısı) olmasına şaşırılmamalı.

Durum basittir. Kim ki zorlama derse, cezalandırmadan söz etmiş olur; kim ki cezalandırma derse baskı demiş olur, dolayısıyla, ister istemez *baskı aygıtlarından* söz etmiş olur. Bu aygıtlar, sözcüğün dar anlamında *devletin baskı aygıtları* içinde bulunur. Bunlara: polis kuvvetleri, mahkemeler, ceza ve hapisaneler denir. Hukuk, burada, *devletle bir bütün meydana getirir*.

Ama, aynı zamanda, hukuk pratiğinin özellikle edimsel baskıya dayanmadığı açıktır. Baskı, çoğu zaman, –dendiği gibi– “önleyici”dir. Baskı aygıtının bizzat müdahalesi olmadan ve bir baskı süreci başlatılmadan uyulan çok sayıda sözleşmeyle kıyaslandığında pek az örnekte hukuki-devletsel biçimler içinde müdahale görülür. Çoğu durumda her şey sorunsuz yaşanır: Sözleşme hükümlerine *uyulur*.

Ama burada, çok dikkat etmek gerekir.

IV- Hukuk, Hukuki İdeoloji Ve Ahlak İdeolojisinin Eki

Sağduyu (halk saçmalıklarının bu *Almanach Vermot*'u*) insanı kahkahadan gebertebilir: tarafların, sözleşme hükümlerinde teyit edilen yükümlülöklere uymasını sağlayan şey, “jandarma korkusu”dur. Çünkü herkesin “bildiği” gibi, jandarma korkusu “usluluk başlangıcı”dır.

“Namuslu insanlar” buna, bütün o akıllı halleriyle, “hukuki

* *Almanach Vermot*: Daha çok “komik” olayları toplayan eski bir almanak, (y.h.n.).

yükümlülükler jandarma korkusunu taşısa da, sözleşme taraflarının *bilincinde* böyle bir korku asla yoktur,” karşılığını vereceklerdir: dahası, *jandarma şahıs olarak da yoktur*.

“Namuslu insanlar” haklıdır; onlara hak veren nedenlerin neler olduğunu anlamak koşuluyla, zaten onlar her zaman haklıdır. Bu durumda, onları dinlemek yeter: “İmzaladığımız hükümlere saygı gösteriyorsak, jandarma korkusundan değil –tanrı korkusun!, “*yalnızca namuslu olduğumuz için*”dir.”

Gerçekten de, namuslu olmak için jandarma korkusuna hiç ihtiyaç duymayan namuslu taraflar vardır. Onlar, basitçe “mesleki bilinç” ya da yalnızca “ahlaki bilinç” nedeniyle namusludurlar, bu durumdan (az çok gizlice) ticari yarar sağlamıyorlarsa eğer itibar kazanıyorlardır, çünkü ulusal ve uluslararası pazar yerlerinde, falanca “firma”nın tamamen “düzgün” ve sözünün eri olduğunu herkes “bilir”, hatta falanca halkın da –Almanlar, Japonlar, vs.– böyle olduğunu bilir, oysa başkalarının “ticari işlerde” (iyi) “davranmayı”, yani “yükümlülüklerini yerine getirmeyi” (şerefli olmayı!) bilmedikleri söylenir.

Evet, “namuslu insanlar”ın dediklerini dikkate almak gerekir, çünkü, tüm gizli Poujade’cı iğnelemelere karşın, onun (küçük burjuvazinin) ancak “aldatılarak” batabileceğini hayal eden küçük burjuva hüznü vardır onlarda; temelde de haklıdır. Bu hakkın adını koyalım.

Biraz önce, burjuva Hukukunun ihtiyaç duyduğu baskı aygıtına (Devlet aygıtının bir bölümü) adını verdiğimiz gibi, bu hakkın da adını verelim: Bu, *hukuki ideolojidir*, ve ona “ek” olarak hizmet eden *ahlaki ideolojidir*.

Tüzel kişilerin büyük çoğunluğunun teyit ettikleri sözleşme hükümlerine saygı gösteriyor olması, gerçekten de devletin uzmanlaşmış baskı aygıtının önleyici müdahalesi, hatta tehdidi sa-

yesindedir: Çünkü Hukuka saygı gösterme tavırlarına dahil olan ve Hukukun tam anlamıyla “işlemesi”ni, yani hukuki pratiğin –baskı ya da tehdidin yardımı olmaksızın– “tek başına yürümesi”ni sağlayan *hukuki ideolojinin* “dürüstlüğü” onlara “nüfuz etmiştir.”

Burada da dikkat edelim.

Hukuki ideoloji, Hukuk pratiği tarafından, dolayısıyla Hukuk tarafından elbette talep edilmiştir (uygulanmayan bir Hukuk asla bir Hukuk değildir), ama Hukukla karıştırılmamalıdır.

Örneğin Hukuk şöyle der (Yasalarında yazar): Herkes (biraz önce saydığımız istisna “fire” hariç) *hukuki olarak* (sözleşme yapmakta ya da yapmamakta, mallarını kullanmakta, kötüye kullanmakta ya da hiç kullanmamakta, vs.) özgürdür. Bu özgürlüğün *hukuki* bir tanımıdır, yani özgürlüğün *Hukuk yoluyla*, kurallar sistemi yoluyla tanımıdır –tamamen belirgin, yalnızca Hukukun sınırları içinde geçerli bir özgürlük tanımıdır bu; ahlaki ve felsefi özgürlükle alakası yoktur, hatta, göreceğimiz gibi, hukuki ideolojinin özgürlüğüyle de alakasızdır.

Örneğin Hukuk der ki: herkes (“fireler”, vs. hariç) her türlü sözleşme edimi ve sonuçları karşısında (özellikle cezai sonuçları karşısında) eşittir. Bu, eşitliğin *hukuki* bir tanımıdır, yani eşitliği Hukuk yoluyla, kurallar sistemi yoluyla tanımlamaktır –tamamen belirgin, yalnızca Hukukun sınırları içinde geçerli bir eşitlik tanımıdır bu; ahlaki, siyasal ve metafizik eşitlikle alakası yoktur, hatta göreceğimiz gibi, hukuki ideolojinin eşitliğiyle de alakasızdır.

Örneğin Hukuk, teyit edilen yükümlülüklerle uyulması gerektiğini söyler. Bu yükümlülüğün *hukuki* bir tanımıdır, yani yükümlülüğün Hukuk yoluyla, ceza kuralları sistemi yoluyla tanımlanmasıdır –tamamen belirgin, ancak Hukuk sınırları içinde

geçerli bir yükümlülük tanımıdır bu; ve ahlaki yükümlülükle ve metafizik yükümlülükle alakası yoktur, hatta göreceğimiz gibi, hukuki ideolojinin yükümlülüğüyle de alakasızdır.

Hukuki ideoloji, –bazı kesinlikleri olan bir dilde ve fiilen asgari bir saygıyla söz edersek– özgürlük, eşitlik ve yükümlülük nosyonlarını tekrar ele alsa da, bunları *Hukukun dışında*, Hukuk kuralları ve sınırları sisteminin dışında, tamamen başka nosyonların yapılandığı ideolojik bir söylem içinde belirtir.

Hukuki ideolojinin bu temel nosyonlarının özünü özetlersek, şu “küçük fark” a dikkat etmek gerekir.

Hukuk der ki: kişiler *hukuki olarak* özgür, eşit ve *tüzel kişilik olarak* yükümlü, tüzel kişilerdir. Başka deyişle, Hukuk, Hukuk’tan kaynaklanmaz, her şeyi “namusluca” hukuka yöneltir. Onu eleştirmeye gerek yok: Hukuk “mesleği”ni namusluca yapar.

Hukuki ideoloji de görünüşte benzer bir söylev tutturur, ama aslında *tamamen farklıdır*. Şöyle der: insanlar, *doğası gereği* özgür ve eşittir. Hukuki ideolojide, demek ki, “insanlar”ın (yoksa, hukuki kişilerin değil) özgürlüğünü ve eşitliğini “kuran” Hukuk değil, “doğa”dır. Nüans farkı...

Geriye elbette yükümlülük kalır. Hukuki ideoloji insanların “doğası” gereği yükümlü olduklarını söylemez: Bu noktada küçük bir eke ihtiyaç duyar, tam olarak *ahlaki* bir küçük eke; yani hukuki ideoloji, “Vicdan” ve “Görev” ahlaki ideolojisine dayanarak ayakta durabilir.

Göstermek istediğimiz şey anlaşılmalı olmalıdır. Hukuk, *tek başına var olamayan*, (eğilimsel olarak) çelişik olmayan ve doymuş, sistemleştirilmiş, biçimsel bir sistemdir.

Bir yandan, devletin baskı aygıtının bir bölümüne dayanırken, diğer yandan, hukuki ideolojiye, ve ahlaki ideolojinin kü-

çük bir ekine dayanır.

Hiç kuşkusuz, her hukuki pratiğin ufkunda, nöbet bekleyen ve kaçınılmaz olduğunda müdahale eden jandarma vardır (devlet aygıtının bir bölümü). Ama çoğu zaman müdahale etmez, hatta hukuki pratiğin ufkundan tamamen yok olduğu bile söylenebilir.

Pekala bu uzamın ufkunda değil, içinde mevcut olan şey nedir? *Hukuki ideoloji + ahlaki ideolojinin küçük eki*. Sanki hukuki ve ahlaki ideoloji, sözleşmelerin hukuki pratik alanındaki var olmayan jandarma rolünü oynuyormuş gibi, var olmayan jandarmanın “temsilcileri”ymiş gibi cereyan eder her şey.

Var olmayan şey var olmayandır. Var olmayan bir şeyin temsilcisi var olmayan şey değil, onun temsilcisidir. (Bizim diplomatlarımız, kendilerinin –de Gaulle’den farklı olarak– “Fransa!” değil, yalnızca temsilcisi olduklarını, tanrıya şükür, iyi biliyorlar, yoksa ülkenin ağırlığı altında pestilleri çıkardı! Bunu biliyor olmaları da onların kendilerine ait küçük bir yaşamlarının, bir ailelerinin, tatillerinin ve mesleki olarak da dahil, gelecek umutlarının olmasını sağlıyor).

Hukuki-ahlaki ideoloji, demek ki, jandarmanın yerini tutar, ama onun yerini tuttuğu ölçüde de *jandarma değildir*.

Bu bir incelik, ya da temelsiz bir ayırım değildir. Bu ayırım, özellikle de jandarmanın *fiziksel* müdahalede baskıcı bir güç olması anlamında *olguların içinde* görülmektedir. “Hukuken” suç işlemiş kişiyi *tutuklamaya* ve nakletmeye (gerek olursa, elleri kelepçeli) yeminlidir, ona hesap soracaktır, bu hesabın ucunda da tutuklama tezkeresi, kodes, mahkemeler ve mahkumiyetler vardır. Jandarma, bir üniformanın babacan (ya da değil) görünümü altındaki devlet *şiddetidir* ve ancak *şiddet* yoluyla var olduğunu “unutmak” için özellikle gayri ciddi şeyler yapılmaktadır. Diye-

biliriz ki, jandarma gibi türler altında, hukuki işlev, devlet aygıtının (kurallı) “şiddetiyle” işler.

Ama genel kural olarak, çoğu durumda, devlet şiddetinin müdahalesine ihtiyaç yoktur. Hukuksal pratiğin “işlemesi” için, *hukuki-ahlaki ideoloji* yeterlidir ve işler “*kendi başlarına*” yürür; açıkça ortada olan bu “gerçekliklere” tüzel kişilikler nüfuz etmiş olduğundan, insanlar *doğaları gereği* özgür ve eşittir, ve (*ideolojik* özünü maskeleyerek için profesyonelce verilen adıyla) basit hukuki-ahlaki “bilinç” sayesinde yükümlülüklerine uymak “zorundadırlar.” Dolayısıyla diyebiliriz ki, Hukuk pratiği çoğu durumda “hukuki-ahlaki ideoloji” olarak “işlev görür.”

Elbette hukukun bu şekilde “işleyiş” biçiminin sonuçları (hem devlet “şiddeti” olarak, hem de şiddetsiz “ideoloji” olarak), üretim ilişkileriyle ve işbölümünde ve çalışmanın örgütlenmesinde üretim ilişkilerinin *varlık biçimleriyle* ilgili olarak hesaplanabilir bir şey değildir. Elbette bundan söz edeceğiz. Ama şimdilik bu önemli sorunu erteleyip, dikkatimizi bir sonraki saptamada yoğunlaştırıyoruz.

Çünkü Hukukun doğası ve “işleyişi”yle ilgili analizimiz, biz özellikle aramasak da, bize iki gerçeği gösterdi: Bunlar olmadan Hukukun varlığı ve işleyişi tam anlamıyla kavranılamaz. Bu “gerçeklikler”, devlet ve ideolojidir. Şimdi bunlardan söz etmenin sırası.

IV

Fransız Kapitalist

Toplumsal Formasyonunda

Siyasal Ve Sendikal DİA'lar

Üzerine Kısa Saptamalar

Gerçekten de kavramlarımızın anlaşılabilmesi için, teorik ve siyasal yararlılığını algılamak ve her türlü yanlış anlamayı önlemek için birkaç saptamada bulunmak kaçınılmazdır.

DİA kavramının siyasal “yaşam”a ve “sendikal yaşam”a yayılmasıyla, bu saptamalar dolayısıyla gerçekten anlayacağımız gibi, DİA kavramının her kullanımı üzerinde gerçekten de iki yanlış anlama hemen ağırlığını hissettirir. Dolayısıyla bu iki yanlış anlamayı hemen ortadan kaldırmak gerekir.

Her okur için görünüşte “güçlük” yaratmaktan uzak durmamacak şeye dosdoğru yöneliyorum: bir *burjuva* devletin DİA’ları altına, *proletaryanın* siyasal (Parti) ya da iktisadi (sendikal) sınıf mücadelesi örgütlerini yerleştirmek.

Yalnızca görünüşteki bu “güçlüğün” yok olması için, şu iki noktayı iyice belirtmek gerekir:

1/ 1920’li yıllardan beri Fransız toplumsal formasyonunun DİA’sı içinde siyasal bir parti ve bir proletarya sendikası, bazı yıllar yasaklamayla (Pétain döneminde) ve sürekli baskı önlemleri pahasına da olsa (1921 ilâ 1939 arasında komünist yöneticilerin defalarca hapse atılması ve mahkumiyeti: Rif Savaşı, sonra, örneğin 1929’da), gerçekten de yer almaktadır. Bu örgütler, açıkça ilan edilmiş, kabul görmüş ve denk düşen kamusal “hak-

lar”dan yararlanmaktadır.

Bunlar, denk düşen Fransız DIA’larının “parçaları”dır.

Yine de onların ideolojisi –bu ideoloji sınıf mücadelesinin proletarya ideolojisi olduğundan– “parça”sı oldukları DIA’larda gerçekleşen burjuva Devlet Ideolojisinin “gerçekleşmesi” olarak görülemez. İlke olarak bu ideolojiye kökten karşıttır.

Paradoks da buradan kaynaklanır: bir DIA sisteminin bir “parçası” nasıl olur da hem bir burjuva DIA sistemi içinde yer alıp hem de proletaryanın sınıf mücadelesinin ideolojisinin gerçekleşmesi olabilir?

Cevap basittir: bu örgütler yalnızca denk düşen DIA’lar sisteminin “mantığı”na bağlı olmakla kalmaz, proletaryanın sınıf mücadelesinin yasal Partisi ve sendikası olarak kabulünü ve söz konusu DIA’ların içine dahil edilmelerini *dayatmış* uzun bir *sınıf mücadelesinin* sonucuna da bağlıdırlar.

Bu örgütler, proletaryanın sınıf mücadelesinin örgütleri olarak, Fransız toplumsal formasyonunun tarihindeki mücadeleleri sayesinde, *dolayısıyla zorla* bu kabulü ve bu dahil olmayı ko-parmışlardır. Söz konusu DIA’nın içinde proletaryanın sınıf ideolojisini, sınıf mücadelesi sayesinde koruyabilmişlerdir.

Söz konusu DIA’larda, proletarya Partisi ve sendikası demek ki bir yer işgal eder: bunlar yasal olarak bu DIA’nın parçasıdır, bu Aygıtlara dahil olmalarının ve kabul edilişlerinin verdiği tüm haklardan yasal olarak yararlanırlar. Aslında, bunlara her zaman istisnai önlemlerle yaklaşılr, parlamentoda “komünist oylar dikkate alınmaz”, Komünist Parti “Dış Mihraklı Parti” ya da “Ayrı-lıkçı” ilan edilir, ve Aygıtın içinde bile siyasal bir “sınıf gettosu”na kapatılır. Proletarya sendikasına karşı da aynı taktik izlenir: başkalarına rıza gösterilen ya da “pazarlık edilen” avantajlar ona verilmez –mecbur kalındığı durumlar hariç.

Burada, ilke olarak burjuvazinin sindiremeyeceği, uzlaşmaz bir çelişki vardır. Eğer “bu çelişkiyi yaşamak” zorunda kalmışsa, başka türlü yapamadığı içindir: sınıf mücadelesinin gelişiminin etkisi.

Biçimsel olarak, bir sistemin “parçalar”ından birinin, söz konusu sistem içinde yer alarak, sistemin doğasını kökten tehlikeye atmadığını söylemek çelişik değildir. Proletarya ideolojisi, siyasal ya da sendikal DIA sistemini “kazanmış” değildir: tersine, burada egemen olan her zaman burjuva Devlet ideolojisidir. Belli koşullarda bunun burjuva siyasal ve sendikal DIA’ların “işleyişi”nde “güçlükler” yarattığı açıktır. Ama burjuvazi bu tehlikeye karşı koymak için hissedilen bir dizi tekniğin tümüne sahiptir: bunların neler olduğunu göreceğiz.

2/ Ele alınan DIA’ların dışındaki bir sınıf mücadelesinin sonuçları olan proletarya Partisi ve sendikası, DIA’lar sınırları içinde ve özellikle DIA’ların yasal biçimleri içinde kendi sınıf mücadelelerini sürdürür. Burjuva DIA’lar içinde proletarya örgütlerinin sınıf mücadelesinin bu nazik pratiğini elbette büyük tehlikeler tehdit etmektedir, bunların hepsi sınıf işbirliğine düşme tehlikesiyle özetlenebilir: parti için “parlamentar budalalık”, sendika için “ekonomizm”; reformizmin iki biçimidir bunlar.

Bunlardan söz edelim.

Ne olursa olsun, proletarya Partisinin ve sendikanın varlığını, bunlara denk düşen DIA’larda dayatan sınıf mücadelesi, bu DIA’lar içinde sürdürebilecekleri çok sınırlı sınıf mücadelesini son derece aşar. DIA’ların dışında bir sınıf mücadelesinden doğan, bu mücadele tarafından desteklenen, buna yardım etmek ve tüm yasal imkanlarla bunu desteklemekle görevli, sözü geçen DIA’lar içinde yer alan proletarya örgütleri, DIA’lar içinde sürdürülen sınıf mücadelesinin çok sınırlı biçimlerinde yansımak-

tan başka bir şey yapmayan dışardaki sınıf mücadelesini DIA'ların içindeki sınıf mücadelesine indirgerlerse eğer görevlerine ihanet etmiş olurlar.

Sosyal-demokrat işçi partileri, hem DIA'lar içinde gerçekleşen burjuva devletin ideolojisine, hem de bu DIA'ların "siyasal ve sendikal oyunu"nun "kuralları"na "hazmedilmek" üzere kendilerini teslim eden burjuva DIA "parçaları"nın kusursuz örnekleridir. Onların ideolojisi, burjuva ideolojisindeki işçilere yönelik basit bir alt-üründür: reformist küçük burjuva ideolojisi. Onların siyaseti, herhangi bir kapris ya da gevezelik pahasına, sınıf işbirliği siyasetidir.

Lenin'in sosyal-demokrat parti ya da sendikaların sınıf işbirliği siyasetine ve reformist ideolojiye karşı kesin uyarıları anlaşıyor. Söz konusu DIA'nın "parçaları" olarak, entegre olmaya ve hazmedilmeye kendilerini tamamen bırakırlar. "Lider"leri "iktidar"da, yani hükümetin başında (bir hükümetin devrilmesini devlet iktidarının ele geçirilmesiyle karıştırmamak gerekir) olduğunda, Léon Blum'un güzel ifadesiyle, "kapitalist rejimin namuslu idarecileri" olarak davranırlar; açıklamalarında olmasa da, en azından tavırlarında gerçekten "devirme" arzusu hiç yoktur. Bazı durumlarda, istemedikleri kadar öteye sürüklendiklerini biliyorum, ama bu gerçekten de onların hatası olmaz...

Sosyal-demokrat örgütlerin burjuva DIA'larda "tüm haklarıyla" yer almaları bir tesadüf değildir. Burjuvazinin bakış açısıyla, orada tam ve tüm olarak yerleri vardır ve burjuvazi onları herhangi bir siyasal ve sendikal "getto"ya hapsetmez. Dahası: bunlar, denk düşen DIA'ların temel "parçası" olur; burjuva sınıfı, pek maharetli bir şekilde, proletaryanın bir Partisi ya da bir sendikası olan, pek rahatsız edici bu "parça"yı "parça" yapmaya çalışır. Seksen yıldır burjuva siyasetinin tüm tarihi bu taktiğe da-

yanır: işçi güçlerinin *bölünmesi*, siyasal bölünme, sendikal bölünme. Bu teknik sayesinde, burjuvazi aslında kendi DIA'ları içindeki proletarya örgütlerinin varlığını "ortadan kaldırır".

II- Birkaç Tarihsel Veri

Çok şematik olarak geliştirdiğim iki saptamayı tüm anlamları içinde ifade etmek için, proletaryanın sınıf örgütlerinin burjuva DIA'ları içinde niçin ve nasıl yer aldıklarını anlamayı sağlayan birkaç olgusal veriyi hatırlatmak istiyorum.

Öncelikle, bu sonucun bu ülkelere özgü sınıf mücadelesinin tarihi dışında kavranamayacağını anlamak için Fransız (ya da İtalyan) Formasyonundan başka toplumsal formasyonlarda olup biteni ele almak gerekir.

Öncelikle basit karşılaştırma yoluyla, iki yapıcı örnek.

Faşist burjuva rejimler, ister Avrupalı olsun ister Güney-Amerikalı, –bu iki örnekle sınırlı kalırsak eğer– faşist Devletin DIA'sına tamamen entegre olmuş parçalardı: Faşist Almanya ve İtalya'da, tıpkı Peron Arjantini'nde olduğu gibi, "Emek Cephele-ri" ya da "Devlet Sendikaları" vardı. Peron şu hayranlık verici sözü bile etmişti: "Burjuvazi işçi sınıfını *örgütlemelidir*: Onu Marksizme karşı korumanın en iyi yolu budur...". Franco'cu devlet sendikaları günümüzde bunun bir diğer örneğidir. Bu sendikalar içinde Franco'cu siyasetin çok iyi işlememesi kuşkusuz ki Devlet İdeolojisinin ya da işçi ya da öğrenci Devlet Sendikalarından sorumlu Bakanlığın işi değildir...

Bir diğer örnek: çok sayıda kapitalist ülkede, sınıf mücadelesinin proletarya örgütleri doğrudan doğruya *yasaklanmıştır*. Sınıf mücadelesinin güç ilişkisi, özellikle ABD emperyalizminin doğrudan ya da dolaylı denetimi altındaki Asya, Afrika ve Latin

Amerika ülkelerinde bu örgütlerin tanınmasını sağlayamadı.

Son bir örnek: çok sayıda kapitalist ülkede, işçi örgütleri kapitalist DİA sistemine gayet iyi entegre olmuşlardır, örneğin İskandinav ülkelerinde, “sosyalistlerin” yönetiminde ya da İngiltere’de. İngiltere’de sınıf mücadelesinin akışı, sendikalarda trade-unionist, Labour-Party’de “uvriyerist”, reformist bir çizginin zafetine vardı. Tabanda doğal olarak “çalkantılar” vardır, ama Trade-Unions ve Labour-Party yönetimi esas olarak, şu an için el ele yürümektedir. Sonuç: Trade-Unions ve Labour-Party İngiliz kapitalist-emperyalist sınıf devletinin sendikal ve siyasal DİA’ları sistemine kusursuzca dahil olmuştur.

Amerikan sendikaları için ya da Alman sendikaları ve sosyal-demokrat parti için bunu kanıtlamaya gerek var mı? Siyasal ve sendikal reformist örgütlerin İngiltere’de, ABD’de ve Almanya’da olduğu gibi, aynı zamanda, kapitalist iktisadi güçler olması da mümkündür.

Bu durumda, Fransa’daki “durum” nasıl farklı olabilir?

Nasıl olur da Fransız burjuvazisi, başka ülkelerin burjuvazisinin, başka koşullarda, başına geçerek kendisinin “örgütleyebildiği”, yasaklayabildiği ya da yalnızca içine alıp boyun eğdirebildiği örgütleri kabul etmeye razı olmuş ya da bunları ortadan kaldıramamıştır? Fransız sınıf mücadelesi tarihi nedeniyle.

Fransız burjuvazisinin tarihi “ıskaladığı” büyük bir olayın egemenliğindedir: Fransız Devrimi. Burjuva bakış açısından, bu gerçekten “kirli” bir devrim oldu. Olayların “temiz” cereyan etmesi için, İngiltere’de olduğu gibi, aristokratik-feodal ve tüccar-sanayici burjuva yönetici sınıflar arasında bir “gentleman agreement” olması gerekirdi. Ne yazık ki, 1780’li yıllarda, ne pahasına olursa olsun “feodal hakları”nı talep etme “zevksizliği”ne sahip –hem de bu hakların tatlılıkla (ve başka nedenlerle de) orta-

dan kaldırılmakta olduğu bir dönemde (bkz. Turgot)– iflas eden bir kırsal küçük soyluluğun aptallığı nedeniyle olaylar hoş olmayan bir hal aldı: halk sahneye girdi ve şiddetle saldırdı. Şatoların ateşe verildiği köylerde köylü isyanları, şehirlerde ve özellikle Paris'te “devrimci günler”, “4 Ağustos gecesi”ne rağmen, ve Jirondenlerin reformist siyasetine rağmen, en fazla “denetlenemeyen” pleb Paris sokaklarına hızla, dalga dalga akın etti, kendi devrimci komitelerini dayattı, iktidara Robespierre'i ve “Salut Public” Komitesini çıkardı, vs. Karşı-devrimci savaş (göçmenlerle birlikte müdahaleyi talep etmiş olan kralın ve kraliçenin yardımına koşan feodal devletler) sınıf mücadelesini daha da sertleştirdi, radikalleştirdi. Bir süre boyunca, burjuvazinin Terör olarak adlandırdığı Kamu Selameti'nin önlemlerine dayanan halk kitlelerinin yurtseverliği ve devrim, söz konusu burjuvazinin karşısına “kendi” Devrim'inden çok başka bir şeyin tehdidini çıkardı: burjuvazi için ölümcül perspektifler; devrimciler, sefalet içindeki halkın bir tür “Dördüncü devlet”ini sosyal ve eşitlikçi bir Cumhuriyeti talep ediyordu, ticari ve sınai kapitalizm de bundan tamamen çekiniyordu. Marat'nın ve Eşitlik yanlısı diğer ajitatör ve propagandistlerin broşür ve söylevlerinin ufkunda, örneğin bir Babeuf'un ve bir Buonarotti'nin “komünizm”inde, hâlâ kaba ama kaypaklıktan uzak biçimlerde ifadesini bulan bir şey vardı.

Fransız burjuvazisi Terör'ü unutmadı (Komün ona aynı terörü esinletti ve Komün'e karşı aynı Beyaz Terör'ü kullandı). Halk kitlelerini *kendi yerlerine* –iktidara değil, işe, sömürü ve egemenlik altına– yerleştirmek için acil önlemler almak zorundaydı. Aşamalar: Thermidor, sonra Konsüllük, sonra Bonaparte ve Napoléon.

Bonapartizm, bu 1789'un “bedbaht devrim”iyle Fransa'da

zincirlerinden boşanmış sınıf mücadeleleri tarzına *tamamen Fransız* bir çözümdür. Bu, halk kitlelerini [kendi yerlerine] yerleştirmenin burjuvaca bir tarzıdır, egemen sınıflar arası çatışma onları engelleyememiş, daha kötüsü, açık sınıf mücadelesi sahnesine doğrudan ve silahlı müdahalede bulunmayı talep etmişlerdir. Egemen sınıflar arası çatışmanın ve halk kitlelerinin müdahalesinin, burjuva sınıfının egemenliğini tehdit ettiği her seferinde burjuvazinin, iktidarı, tanrının yolladığı “Bonapartist” bir adama vermesi tesadüf değildir: 1789 Devrimi’nden sonra, halkı yerine yerleştirmek ve burjuva Devlet aygıtlarını, Üstyapısını, Hukukunu (Medeni Kanun) ve Devletin ideolojik Aygıtlarını (Üniversitelerini olduğu kadar Ticaret Odalarını ve ... Comédie Française’i, Concordat’ı da) yerli yerine yerleştirmek için bunu yapmıştır; 1848 Haziranında barikatlarda proletarya müdahalesinin çok şiddetlenmesinden sonra bunu yapmıştır; Fransız burjuvazisini bölen çifte bunalımdan sonra (1940 yenilgisi, ardından Cezayir isyanı) bunu yapmıştır. I. Napoléon, III. Napoléon, de Gaulle, Fransız burjuvazisinin, kendi hedeflerinin zaferi için sıradan halkı, ardından proletaryayı sokağa dökmeye rıza gösterdiği kendi sınıf mücadeleleri tarihi için ödediği ve hâlâ ödemek zorunda olduğu “bedel”dir. Burjuvazinin, halk mücadelelerinin (1789’da, 1830’da, 1948’de) sonucunu özellikle kendi yararına çevirmesi yetmedi. Halk kitlelerinin kendi sınıf mücadelelerine “katılımını” kanla (Beyaz Terör, 1848 katliamları), tutuklamalarla, 2 Aralık tutuklama ve kitlesel sürgünleriyle çok pahalıya “ödedi”. Bonapartizm ve şiddetli baskı “onun” çözümleriydi.

Burjuvazi için felaket, sıradan halkın –ve çok kısa sürede proletaryanın– devrimci günlerdeki mücadelelerde “çelikleşmiş” olmaları, barikat kurma ve Orduya karşı savaşıma sanatını öğrenmeleriydi; ve bir anlamda burjuvazi, kendi tarihiyle, halk kitle-

lerinin ve proletaryanın eğitimini gerçekleştirdi; proletarya günün birinde, “proletaryanın kurtuluşu proleterlerin kendi eseri olacaktır” ünlü deyişine uygun olarak “kendi hesabına” elde silah dövülebileceğini sezmişti.

Bu sözcükleri tarihe Marx ve Engels yazdı. *Manifesto* 1848’de yayımlandı. 1864 yılında, Enternasyonal kuruldu. Fransız proletaryası bunun derslerini unutmadı. Ardından Paris Komünü denen şey geldi.

“Bonapartist” çözümün (burjuvazi için de) kusurlarından biri,... istikrarsızlığıdır. Daima kötü biter. Farklı nedenlerle: sonunda rahatsız edici olan “kişisel iktidar”ın keyfiliği (tanrının gönderdiği adam kendini gerçekten “Fransa” sanır), ve uzun vadede (I. Napoléon, III. Napoléon) ancak askeri seferlerle ayakta durabilir, bunlar da işgal edilen halkların direnişiyle sonunda tamamen “maceracı” askeri operasyonlarla (İspanya, Meksika, vs.) kötü biter. Prusya’ya karşı Sedan’da çok kötü sonuçlanmıştır.

O zaman eşi benzeri görülmemiş ve insanlık tarihine, aynı zamanda da bütün olarak sınıf mücadelesi tarihine damgasını vuran bir olay meydana gelir: Komün. Thiers’in yüksek burjuvazisi Versailles’da işgalci Prusya’yla anlaşma yaparken, Paris proletaryası yurtsever direnişin başını çeker, tarihte ilk kez, Ulusu savunma davasını burjuvazinin elinden koparıp alır. Ve sınıf gerekçeleri nedeniyle, bu atılım insanlık tarihinin ilk Sosyalist Devrim teşebbüsüne vardı: bu çılgınca, görülmemiş, ümitsiz ama dâhice teşebbüs ve işçi ve halk kitlelerinin, teorinin ancak hissedebildiği şeyi, devletin ve aygıtlarının imhasını keşfettiği teşebbüs... Marx’ı ve Lenin’i etkileyen bu teşebbüs... ve dünyanın öte tarafında, Çin’de de hâlâ buna başvurulur. Prusyalı işgalcinin desteğini alan Fransız burjuvazisinin “halkı” yerli yerine nasıl yerleştirdiğini biliyoruz: on binlerce kadın ve erkeğin ortalık

yerde, duvar dibinde katledilmesinin ardından, işlerinin başına, üretime, sömürüye yeniden yerleştirilmeleri...

Kısa kesiyorum. Burjuvazi için değil, proletarya ve Fransız halkı için "örnek oluşturan" (Engels) tüm bu sınıf mücadeleleri öyle bir ders çıkardı ki, büyük güçlükler ve sayısız fedakarlıklar pahasına kendilerini kabul ettirmeyi başardığında proletaryanın siyasal ve sendikal sınıf mücadelesi örgütlerini burjuvazi kabul edebildi. Burjuvazi, yalnızca on sekizinci yüzyıl yazar ve ideologlarının mücadelesiyle değil, kendi geçmişiyle, "demokratik" geleneğiyle de (Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik) köseye sıkıştırıldığı; ne 1830'da, ne Şubat 1848'de, ne de Aristokrasiye karşı sınıf mücadelesinin son atılımlarında (örneğin on dokuzuncu yüzyıl sonundaki kiliseye karşı mücadelesinde) çiğneyip geçemediği işçi kitlelerinin yardımını almış olan burjuvazi, kısacası halkın ardından da proletaryanın sınıf mücadelesinin gücüyle kısıvırak yakalanmış olan burjuvazi, kendi DIA'larında proletaryanın siyasal ve sendikal sınıf mücadelesi örgütlerini kabul etmeye razı oldu. Bu örgütleri orada yenme, onların üstesinden gelme, gerektiğinde saptırma, ya da onların karşısına sosyal-demokrat örgütler çıkararak onları yok etme ümidiyle bunu yaptığı kesindir. Ama, ister akıl ya da kurnazlık olsun, isterse de güçsüzlük ya da maharet; gerçek budur.

Başka ülkelerde durumun böyle olmaması, son çözümlemede tarihsel bir sınıf mücadelesindeki güç ilişkileri sorunudur. Fransa konusunda dediklerim, her halükarda, sınıf mücadelesinin doğasının böyle olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sınıf mücadelesi, söz konusu DIA'larda egemenlik süren hukukun öngördüğü biçimlerde ancak basit bir etki olarak, içinde ifade bulabileceği tüm yasal biçimleri son derece aşan tamamen başka bir sınıf mücadelesinin basit bir aracısı olarak cereyan edebilir.

V

Üretim İlişkilerinin
Yeniden-Üretimi
Ve Devrim

Engin bir konu hakkında birkaç söz söyleyelim yalnızca; ve hem ileri sürdükleri hem de aşırı şematizmi bakımından bu birkaç söz için özür dileyelim.³⁹

I- Özetleyelim.

Bir üretim tarzının ne olduğunu ana hatlarıyla gördük. Ve, altyapının ya da üretim tarzının “temel”i üzerinde yükselen *üstyapının* (Hukuk-Devlet-Ideoloji) varlığını ve işlevini anlamak için *yeniden-üretim* bakış açısına ulaşmamız gerektiğini de anladık.

Bir miktar klasik metne bağlı olarak geçmişte geliştirdiğimiz ve tekrarladığımız şeyin tersine, bir yanda Altyapı ile diğer yanda hukuki-siyasal Üstyapı ve ideolojik Üstyapı arasındaki *ilişkiyi*, bir *bina yerlemi* uzamsal eğretilemesi içinde temsil etmenin –bu yerlemsel temsilin “düzey” ya da “merci”lerde görebileceği çok büyük hizmetlere rağmen– yetmediğini anladık.

Üstyapının “işlev” ve “işleyiş”inin ne olabileceğini anlamak için, üretim koşullarının yeniden-üretimi bakış açısına yükselmemiz gerektiğine ikna olduk.

Gerçekten de, iktisadi altyapı mekanizmalarının basitçe mü-

39) Kapitalist rejimde yeniden-üretim her zaman *genişletilmiş* olduğunu bir yana koyarak, daima genel olarak yeniden-üretim bakış açısını benimsediğimi hatırlatayım. Önem taşıyan bu nokta [genişletilmiş yeniden-üretim; ç.n] II. Cilt'te ele alınacaktır.

lahazası (burada yalnızca kapitalist üretim tarzını işliyoruz), emek-gücü de dahil, üretici güçlerin koşullarının yeniden-üretimini açıklamayı sağlasa da, *üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini* açıklamayı hiçbir biçimde sağlamaz.

Oysa, son çözümlemede bir üretim tarzını niteleyen şeyin, "*ona ait olan üretim ve değişim ilişkileri*" olduğunu (Marx) biliyoruz; dolayısıyla, değişim ilişkileri üretim ilişkilerine bağlı olduğundan, bir üretim tarzını niteleyen şey, üretim ilişkileridir.

Dolayısıyla, şu çok basit önerme ileri sürülebilir: bir üretim tarzı, *üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini* belirleyici bir rol oynadığı üretim koşullarının yeniden-üretimi sağlandığı ölçüde ancak *varlığını* sürdürür.⁴⁰

Oysa, (devletin baskı aygıtı tarafından) bu yeniden-üretim ve (DİA tarafından) bu yeniden-üretim koşullarını sağlayan, üstyapıdır. Bu nedenle, tüm üstyapı bize, sınıfın baskı iktidarı ve sınıfın ideolojikleştirme iktidarı şeklindeki iki veçhesi altında ele alınan *Devlet* üzerinde gruplaşmış ve merkezleşmiş olarak görülür. Bu nedenle, biraz önce, hukuki-siyasal merciden tamamen ayrı bir "merci" olarak ele alma eğilimde olduğumuz İdeoloji de, bize, devlete indirgenebilecek ve karmaşık çeşitliliğini örten birlik içinde, *devlet ideolojisi* olarak düşünülebilecek bir şeymiş gibi gelir.

Eğer böyleyse, verili bir üretim tarzının egemenliğindeki toplumsal bir formasyonun (incelenen durumda: kapitalist üretim tarzının) "*süresi*" sorunu, bu yeniden-üretim koşullarını sağla-

40) Bu sunumun sınırları dikkate alındığında, üretici güçlerin yeniden-üretimini bir yana bırakıyorum. Üretici güçlerin ya da üretici güçlerin o dönemde belirleyici herhangi bir ögesinin basitçe bile olsa yeniden-üretimini imkansız kılan "kazalar"ın -doğal olarak çok yakından incelenmelidir, çünkü kelimenin tam anlamıyla "kaza" yoktur- ardından, bazı toplumsal formasyonların tarihten yok olduğunu dışlamamak gerekir. Bu varsayım belki de Tarih ideolojilerinin "uygarlık" dediği şeyin yok oluşunu anlamayı sağlar; bu "uygarlık"ların... öldükleri için "ölümlü" olduklarını Valéry sayesinde biliyoruz.

yan Üstyapının “süre”sine ve bu yeniden-üretim kendisinin, yani baskı aygıtı ile ideolojik aygıtlarının birliği içinde ele alınan sınıflı devletin süresine bağlıdır.

II- Devrim Nedir?

Bu koşullarda, üretim ilişkilerindeki her *devrimin*, ya devletin dağılmasını onaylayıcı (devlet, Büyük İstisalar türünde bir “kaza”yla yıkılabilir; ama burada ben, hem çok kısmi hem de –kuşku verici olmasa da– çok geçici bir varsayım ileri sürüyorum), ya da devlet iktidarının ele geçirilmesiyle, yani aygıtlara el konulması ve yerine başkalarının konmasıyla mevcut *devleti altüst edici* etkisinin olması şaşırtmamalıdır. Dolayısıyla siyasal mücadele kaçınılmaz olarak devletin etrafında döner: tamamen klasik Marksist tez. Kapitalist bir toplumsal formasyon çerçevesinde: Devlet iktidarının korunması ve (reformlar yolu da dahil olmak üzere) devlet aygıtlarının güçlendirilmesi için kapitalist sınıf mücadelesi [ile] devlet iktidarının ele geçirilmesi, burjuva aygıtların imhası ve proletarya diktatörlüğü koşullarında, proletarya aygıtlarının onların yerine geçmesi için proletaryanın sınıf mücadelesi.

Demek ki, *güçlü anlamda* toplumsal bir devrim, egemen sınıf devlet iktidarından yoksun bırakılmaktan, yani mevcut üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlayan devlet aygıtlarının kullanımından onları mahrum bırakılmaktan ve yerine, eski devlet aygıtlarının imhası ve yeni devlet aygıtlarının (uzun ve zahmetli bir süreçte) kurulmasıyla yeniden-üretim sağlanan yeni üretim ilişkilerini yerleştirmekten ibarettir. Güçlü (toplumsal) anlamda devrim örnekleri: Fransa’da 1789 burjuva devrimleri, Rusya’da 1917 sosyalist devrimi, Çin sosyalist devrimi (1949), vs.

Ama *zayıf* anlamda devrimler de vardır, bunlar üretim ilişkilerini, dolayısıyla devlet iktidarını ve devlet aygıtlarının bütününe etkilemez, yalnızca siyasal DIA'yı etkiler. Zayıf anlamdaki bu “devrimler”e örnek: Fransa’da 1830 ve 1848 devrimleri.

Bunlar, siyasal DIA'yı “devrimleştirirler”; özellikle 1830’da, X. Charles’ın Meşruti [Chartiste] Monarşisinin yerine Louis-Philippe’in parlamenter monarşisi ve 1848 yılında da Louis-Philippe’in parlamenter monarşisinin yerine parlamenter cumhuriyet geçmiştir. Dolayısıyla, siyasal DIA’daki basit değişiklikler, elbette, diğer DIA’lardaki –örneğin Okul– değişimlerle uyum içindedir. Bu “devrimler” elbette ki iki aşamanın sonucudur; bu aşamalar aracılığıyla, burjuvazinin ve küçük-burjuvazinin sınıf mücadelesi, devletin başındaki toprak aristokrasisinin siyasal temsilcilerinden kurtulmuştur: kısacası, egemen sınıflar arasındaki ai-levi sınıf mücadelesi.

Buna karşılık, biçimsel olarak aynı türde bir “devrim” olan 2 Aralık hükümet darbesinin devrim sıfatını kullanma hakkı yoktur, çünkü ufak bir yardımla gerçekleştiren birkaç kişinin komplosunun ürünüdür, yoksa halk kitlelerinin eyleminin bir sonucu değildir. Yalnızca Pétain –bu konuda Mussolini, Hitler ve Franco’yu izleyerek– meslek yaşamının sonunda Nazi orduları karşısındaki askeri yenilgisinin getirmiş olduğu siyasal yükselişi ulusal –kavramsal anlamda almamak gereken bir taklitçi köleliği göstererek– “devrim” olarak adlandırma yüzüzlüğünü göstermiştir. İhtiyatlı davranan de Gaulle ise, 13 Mayıs 1958 tarihli hükümet darbesini “devrim” olarak adlandırmama siyasal “sezgi”sine sahipti. Ama yine de bu biçimsel olarak bir “devrim”di, çünkü Péta-in’inki gibi, parlamentoyu kayıt odasına ve genel oyu da plebisit rolüne indirgeyerek siyasal DIA’da önemli bir şeyi değiştiriyordu.

Ama, “kişisel iktidar”, 60’lı yılların Fransız emperyalizmine

uygun kapitalist sınıf devletinin (günümüze dek) dokunulmaz diktatörlüğünün basit bir değişkesinden başka bir şey olmadığından, bunlar yalnızca burjuvalar arasında olup biten şeylerdir.

Dolayısıyla, biz güçlü anlamdaki devrimlere, yani devleti ve aygıtlarını parçalayarak mevcut üretim ilişkilerini değiştiren devrimlere geri dönelim.

Bir üretim tarzı, temelinin –yani üretim ilişkilerinin– yeniden-üretim koşullarını (yeniden-üretim = süre) sağlayan devlet aygıtları sistemi sürdükçe sürüyorsa, devlet aygıtları sistemine saldırmak ve bir üretim tarzının *yeniden-üretim* (= süre = varlık) koşullarını kesintiye uğratmak için devlet iktidarını ele geçirmek ve yeni üretim ilişkilerini yerleştirmek gerektiği kolaylıkla anlaşılır. Bu yerleştirme yeni bir devletin ve yeni üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini (= süre = varlık) sağlayan yeni devlet aygıtlarının koruması altında cereyan eder. Sosyalist devrim söz konusu olduğunda, bu yeni devlet proletaryanın ve müttefiklerinin temsilcilerinin eline geçer, iktidarı onlar ele alır, yani aygıtları onlar denetler ve bu da proletarya diktatörlüğü devletidir.

Bu şema basit, açık, ikna edicidir. Ama biçimseldir. Çünkü bilmekteyiz ki, burjuva devletinin devrimci bir şekilde ele geçirilmesi, imhası ve yerine proletarya diktatörlüğü devletinin geçirilmesi, basit bir mantuksal akıl yürütmenin sonucu değildir, ne de eski kapitalist üretim ilişkileri sisteminin basitçe tükenmesinin sonucudur, bu durum, *kitlelerin sınıf mücadelesinin* sonucudur, ki bu da, Marx'ın ve Lenin'in tezlerini gayet iyi özetleyen Mao Zeduns'un doğru deyişiyle ancak *uzun süreli* bir sınıf mücadelesi olabilir. Halk kitlelerinin bu sınıf mücadelesinin kalıcı zaferini garanti eden *mutlak koşulları* bir süre önce anmıştık. Ama şimdi bu sınıf mücadelesinin *özel koşullarından birine* dair bir şeyler eklemek istiyorum.

III- Devrimci Sınıf Mücadelesinin İki Nesnesi

Bir kez daha belirtelim, devletin baskı aygıtı ile devletin ideolojik aygıtları arasındaki ayrım, işleyiş tarzlarının farklılığı (baskı aygıtı şiddetin önceliğinde işler, ideolojik aygıtlar ideolojinin önceliğinde), ve devletin *tek* bir baskı aygıtının olmasını, ama *birçok ideolojik aygıtı* olmasını sağlayan ayrımı hatırlamazsak kavranılamaz.

Bu farklı ayrımlar ışığında, iki noktada kendini sunan bir Tez ileri sürebiliriz:

1. Devletin sert çekirdeği, *baskı aygıtıdır*. Tanımı gereği “her sına”ya direniş ve güçle donanmıştır.

Bu çekirdeğin çekirdeği paramiliter baskı birliklerinden (polis, CRS, vs.) ve ordudan (aynı zamanda da, yardıma “çağrıldıklarında” sınırları kolayca aşan kardeş emperyalist devletlerin ordularından) oluşur. Bu nihai çekirdektir, “son istihkam”dır, şöyle ki, egemen sınıf için son argümanıdır, katışıksız şiddetin *ultima ratio*'sudur.

Aynı zamana en *yoğun* haliyle de bir çekirdektir, demirden bir *disiplin*'e (“orduların temel gücü budur”) ve en ciddi iç *baskıya* tabidir (asker kaçakları ve isyancılar *kurşuna dizilir*). Bu çekirdeğin kendisi apışıp kaldığında, çözüldüğünde (savaşın ve bozgunların iğrenç ızdırapları altında 1917 Rusya'sında olduğu gibi), devlet uçurumun kenarında sallanır, son çareden yoksundur (kardeş devletlerin orduları hariç: 1917-18'de Rusya'ya Fransız, Çek, İngiliz ve diğer orduların müdahalesine bkz.).⁴¹

Bu nihai çekirdek, tamamen içinden gelen bir başka zayıflığa

* Ülkemizdeki Çevik Kuvvet benzeri polis birimi, (y.h.n.).

41) Ama bu kardeş devlet orduları her zaman güvenilir değildir. Bkz. 1918'de Fransız müdahale donanmasındaki “Karadeniz İsyancıları”: A. Marty, Ch. Tillon ve yüzlercesi.

da uğrayabilir: *Profesyonel* bir ordu olmadığında (Jaurès'in üstlendiği 89 geleneğine karşı de Gaulle'ün *profesyonel bir ordu*'dan yana olduğunu unutmayın), "*kura erlerinden*" yani halk kökenli ikinci sınıf "askerler"den oluştuğunda, tıpkı 1914 savaşı öncesindeki Güney Fransa bağcılarına "ateş açmayı reddeden" "17. Birliğin cesur askerleri" gibi, ya da Generallerin Darbesi sırasında subaylarını "hapseden" ve "yürümeyi reddeden" Cezayir Ordusunun "küçük adamları" [gibi]. Ama bütün olarak, polis, CRS'ler ve ordu dayanıklılık göstermek için vardır ve kaybedilmiş savaş ya da Devrim hariç, bu kurumları sarsmak -imkansız olmasa da- son derece güçtür.

2. Buna karşılık, devletin ideolojik aygıtları çok daha dayanıksızdır.

Devlet ideolojisi'nin varlığını gerçekleştirdiklerinden, ama bu ideolojinin varlığını dağınık düzen içinde gerçekleştirdiklerinden (her biri nisbeten özerktir), ideoloji olarak işlev gördüklerinden, egemen sınıfları devirebilecek, yani egemen sınıfları sahip oldukları devlet iktidarından yoksun bırakabilecek sınıf mücadelesininin uzun süreli savaşımının önemli bir bölümü⁴² *bu aygıtların bağrında* ve onların biçimleri içinde cereyan eder.

Herkes bilmektedir ki, devletin baskı aygıtındaki, polisteki, ordudaki, hatta idaredeki sınıf mücadelesi "normal"dir, yani tamamen kayıp bir dava olmasa da, en azından çok sınırlı bir girişimdir. Buna karşılık, *devletin ideolojik aygıtları*'ndaki sınıf mücadelesi, olası, ciddi bir şeydir ve çok öteye gidebilir, çünkü militanlar, ardından da kitleler kendi siyasal deneyimlerini "sonuna kadar götürmeden" önce bu aygıtların içinde yaşarlar. Marx'ın, insanların kendi çıkarlarının bilincine *ideolojinin içinde*

42) *Sınıf mücadelesinin devletin ideolojik aygıtlarını büyük ölçüde aştığını* ikinci ciltte göreceğiz. Söz konusu edilecek devletin ideolojik aygıtlarında sınıf mücadelesinin sınırlarını iyi anlamak için bu klasik Tezi akıldan tutmak gerekir.

vardıklarını ve sınıf mücadelesini sonuna kadar sürdürdüklerini söylemesi tesadüf değildir. Buraya kadar yapmış olduğumuz şey, bilimsel sosyalizmin kurucusunun bu dâhice sezgisini biraz daha belirgin bir dilde ifade etmek oldu yalnızca.

Özellikle devletin ideolojik aygıtları içindeki sınıf mücadelesi üzerine birkaç saptamada bulunmak istiyorum. Ama, okurun zihninde bulanıklığa yol açmamak için, bazı temel olguları belirtmek gerekir.

IV- *Kapitalist Üretim İlişkileri, Kapitalist Sömürü İlişkileridir*

Siyasal ve sendikal DIA'lardaki işçi örgütlerinin sınıf mücadelesinden daha önce söz ettik. Ve siyasal sınıf mücadelesinin, *iktisadi* sınıf mücadelesinin içine, "talepler için" mücadele içine derinlemesine kök salması gerektiği şeklindeki klasik Tezi savunduk. Bu konuda *işletmelerden*, özellikle de kapitalist işletmelerden söz ettik.

Bilimsel bir açıklama verebilmek amacıyla Marksist teorinin olayların tüm karmaşıklığını nasıl dikkate aldığını anlatmak için 1969 yılında Fransa'da işletmelerde olup biten durumdan yola çıkalım.

1969 Fransa'sının *kapitalist* bir toplumsal formasyon olması, burada, baskın biçimde, *kapitalist üretim tarzının* işlediği anlamına gelir, dolayısıyla (işletmelerin içinde meydana gelen) *üretim, kapitalist üretim ilişkilerinin* egemenliğindedir ve onun tarafından düzenlenir. Bu *üretim ilişkileri*, aynı zamanda kapitalist *sömürü ilişkileridir*.

Bu durum, *somut olarak*, ampirik olarak, binaların (örneğin fabrika), işletmede işlenen hammaddenin (yarı-işlenmiş, vs. ürün de olabilir), makine ve aletlerin, vs. kısacası, adı geçen iş-

letmenin üretim araçlarının, kendi kapitalist *mülk sahibine* ait olmasında ifade bulur; bu *mülk sahibi* işletmedeki üretimi kendi yönetebileceği gibi ücretli bir müdüre de yönettirebilir.

Bu, aynı zamanda (çünkü bu tamamen aynı şeydir, ama bu kez durum proleterler tarafından irdelenmiş olur) işletmenin günlük, haftalık ve (daha ender olarak) aylık işçiler (ve işçi-olmayan başka emekçiler: sekreterler, muhasebeciler, mühendisler, kadrolar, vs.) “işe alması”yla ifade bulur. Ücretli biri, üretim araçlarına sahip olmadığından “kendi imkanları”yla (kollarıyla) hiçbir şey üretemeyen, dolayısıyla tam da üretim araçlarını barındıran bir işletmenin *mülk sahibine kollarının kullanımını satan* kişidir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı bu temel durum bir kez iyice kavrandığında, geriye bunların niçin aynı zamanda *sömürü* ilişkileri olduğunu anlamak kalır.

Bunlar üretim ilişkileridir, çünkü “özgür” emekçiler üretim ilişkileriyle “ilişkiye girmiş” olmasalardı üretim diye bir şey olmazdı. Ya bizim ya da onların bahtsızlığına, üretim araçları tek başlarına işlemez, (tanrı gibi...) insanlara ihtiyaç duyar, hem de rastgele değil: kalifiye⁴³ insanlara ihtiyaçları vardır (uzmanlaşmış işçiler, profesyoneller, “kadrolar”, teknisyenler, mühendisler, vs., ayrıca, kapitalistin bizzat kendisi ya da bir numaralı “Manager”ı olan üretim örgütünün “orkestra şefi” de buna dahildir).

Ama bu üretim ilişkileri, *aynı zamanda sömürü* ilişkileridir, hem de kapitalist üretim tarzının *özgül* sömürü ilişkileridir, bu da aşırı-çalışmanın *artı-değer* biçimlerinde zorla gaspedilmesi halini alır.

Üretim ilişkilerinin aynı zamanda kapitalist sömürü ilişkileri olmasını Marx, metaların kapitalist üretim sürecinin aynı zaman-

43) Kalifiye olmamak, tammlanmış bir kalifikasyondur.

da artı-değerin “üretim” süreci olduğunu söyleyerek ifade eder.

Maddi “temel” budur, yani kapitalist üretim tarzının yalnızca maddi varlık koşulu değil, *kısaca maddi varlığı* budur. *Sömürü* süreci bizzat üretim sürecinde yer alır. *Sömürünün* bu maddi temeli, yani sömür ilişkilerine özdeş üretim ilişkilerinin bu maddi temeli olmadan kapitalizm olamaz. Bazı hayalcilerin karşımıza kapitalist üretim tarzını baskıya, dahası, “otorite”ye indirgeyen modası geçmiş bazı anarşist düşünceleri çıkardıkları bir dönemde bu tesbiti defalarca tekrarlamak gerekir.

Kapitalist üretim tarzının *kısaca maddi varlığı*’ndan söz ediyordum. Ama olaylara yakından bakıldığında, bu analitik yaklaşımda, varlıktan söz eden süreden söz eder, dolayısıyla zamana bağlı olarak geçimden söz eder dolayısıyla üretim koşullarının yeniden-üretiminden söz eder, ve öncelikle de üretim ilişkilerinin yeniden-üretiminden söz eder. Biz tüm bunları biliyoruz. Tıpkı devletin baskı ve ideoloji aygıtlarının üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi düzeyinde müdahale ettiklerini biliyor olmamız gibi.

V- Devletin Ideolojik Aygıtlarında Sınıf Mücadelesi

Demek ki artık konumuza geri dönebiliriz: insanların sınıf mücadelelerinin bilincine ideolojinin içinde vardıklarını ve bu mücadeleyi sonuna kadar götürdüklerini söyleyen Marx’ın küçük cümlesini ciddiye alarak, konumuzun, *Devletin ideolojik aygıtlarında sınıf mücadelesi biçimlerinin doğası* olduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle belirtelim ki Marx ideolojiden söz etmektedir ve biz de devletin ideolojik *aygıtları*’ndan söz etmekteyiz. Bu dil farkı, ideolojinin doğası hakkında (Aydınlanmacı felsefe tarzın-

da) idealist-burjuva bir kavrayış geliştirenler için sorun olabilir.

Çünkü ideolojinin var olduğu yer, görünümüne rağmen, yani fikirler ve ideoloji hakkındaki önyargılara rağmen, *fikirler* değildir. Ideoloji, “fikirler”in taşıyıcısıymış gibi gözüken yazılı (kitaplar) ya da sözlü (vaazlar, dersler, söylevler, vs.) söylemler biçiminde var olabilir. Ama tam da “fikirler” hakkında oluşturulan “fikir” bu söylemlerde olup biteni yönetir. İlerde sağlayacağımız kanıtlamalar hakkında şimdiden öngöründe bulunursak, “*fikirler*”in, fikir ideolojisinin inandırmaya çalıştığı gibi, *ideal, idea’sal ya da tinsel* bir varoluşu asla olmadığını, *maddi bir varoluşları* olduğunu söyleyebiliriz. Burada genel bir kanıtlamaya başvurmak işi çok uzatacaktır. Ama, çok genel olan şu önermeyi yapmamıza izin varsa eğer, devletin ideolojik aygıtları örneğinde bunu saptayabiliriz.

İdeolojinin var olduğu yer, “tinsel dünya” olarak tahayyül edilen “fikirler dünyası” değildir. ideoloji, kurumlarda ve bu kurumların pratiklerinde vardır. Daha kesin olarak şunu bile söyleyebiliriz: ideoloji, *aygıtların içinde ve bu aygıtların pratiklerinde* yer alır. Devletin ideolojik aygıtlarının, bu aygıtların her birinin maddi düzeneği içinde ve onlara ait pratiklerde, onların *dışında* olan ve o dönemde bizim *ilksel* ideoloji olarak adlandırdığımız ve şimdi kendi adıyla adlandırabileceğimiz bir ideolojiyi –*Devlet ideolojisi*; egemen sınıfın ya da egemen sınıfların temel ideolojik temalarının birliği– *gerçekleştirdiklerini* bu anlamda söyleyebiliriz.

Elbette bu aygıtların ve pratiklerinin nesnesi ve hedefi, üretimde ve yeniden-üretimde toplumsal-teknik işbölümünün mevkilerini işgal eden *bireylerdir* ve dolayısıyla ideoloji, hem ideolojik aygıtlar aracılığıyla, hem de *bu bireylerin pratiklerinde* bu aygıtların pratikleri aracılığıyla vardır. Onların *pratikleri* di-

yorum: bu, işbölümünde kendilerine düşen (üretici, bilimsel, ideolojik, siyasal, vs.) pratik üzerine “kendiliğinden” “fikirleri” de dahil olmak üzere hem onların “fikir” ya da “kanılar”ını içerir, hem de “örf” ya da “itiat” olarak “bilinçli” ya da “bilinçsiz” gerçek davranışları dahildir.⁴⁴

Egemen sınıfın ideolojisi bireylerin en mahrem “bilinç”lerine ve en özel ya da kamusal “davranış”larına nüfuz ettiğinden, devletin ideolojik aygıtları, bireysel bilincin en “gizli” yerine kadar (mesleki, ahlaki, babalık, annelik, dini, siyasal, felsefi, vs., vs. bilinç) üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlayabilir. Bir sonraki bölümde, bunun hangi genel mekanizma sayesinde olduğunu göreceğiz.

Elbette, devletin ideolojik aygıtları *egemen* ideolojinin (devletin birliği sayesinde devlet ideolojisi birliğini oluşturan egemen sınıf ideolojisinin) gerçekleşmesi olduğundan, egemen ideolojiden söz edildiğinde, her zaman ideolojiye bağlı olan ama *egemenlik* altındaki –dolayısıyla *egemenlik altındaki* sınıflara bağlı olan– bir şeyin varlığını anlamak gerekir.

Buradan yola çıkarak, ideolojinin ve dolayısıyla içinde bu ideolojinin var olduğu devletin ideolojik aygıtlarının, *toplumsal sınıfları* –egemen sınıf ve egemenlik altındaki sınıf (ve geçici olarak “orta sınıflar” diye adlandırılanlar)– “sahneledikleri”nden kuşkulanırız. Kapitalist üretim tarzında bunlar kapitalistler sınıfı (ve müttefikleri) ve proleterler sınıfıdır (ve müttefikleri).

44) Ideoloji diye adlandırdığımız şeyin “teorisinde” oldukça uzağa gitmiş olan bazı 18. yüzyıl filozofları, “kanı” ve “örf” diye adlandırdıkları şey arasında belli bir pratik ilişkinin varlığını kavramışlardı; hatta “âdet”lerin, daha dirençli olduklarından, “kanı”lardan daha önemli olduklarını da fark etmişlerdi. Hatta “yasa”ların çoğu zaman “örf”ler karşısında, eğer bunlarla uyum içinde değilse, güçsüz kaldıklarını bile görmüşlerdi. Bu gerçekleri fark etmek için sağın (Montesquieu) ve solun (Rousseau) karşıtı olmak gerekiyordu.

Bundan çıkacak sonuç, *sınıf mücadelesinin devletin ideolojik aygıtları biçimleri içinde cereyan ettiği*, ama bunu da büyük ölçüde aştığıdır.

VI- Egemen DIA İçinde Ve Etrafında Sınıf mücadelesi

Sınıf mücadelesinin siyasal DIA içinde (siyasal partiler arasında mücadele, vs.) cereyan ettiğini *herkes* bilir. Herkes mi? Hayır. Çünkü herkesin “siyaset” diye adlandırdığı şeyin gerçekte *sınıf mücadelesinin*, bizim kendi dilimizde siyasal DIA olarak adlandırdığımız siyasal sistemde edindiği biçim olduğunu yalnızca nüfusun bir azınlığı kabul eder.

Buna karşılık, sınıf mücadelesinin aynı zamanda sendikal DIA içinde *iktisadi* sınıf mücadelesi biçiminde cereyan ettiğini sadece en yetişmiş militanlar bilirler. (Burada da aynı saptama: “Talep mücadelesi”nin sınıf mücadelesinin iktisadi biçimi olduğunu kaç kişi bilmektedir? Patron sendikalarının da, örneğin CNPF'nin, kendi *kapitalist sınıf* mücadelelerini iktisadi biçimi altında sürdürdüklerini kaç kişi bilmektedir?)

Sınıf mücadelesinin aynı zamanda tüm DIA'larda, örneğin okulda, kilisede, haberleşmede, basında, gösterilerde ve... ailede –elbette bu ideolojik aygıtların her birine özgü biçimlerde– cereyan ettiğini söyleyerek çok sayıda okuru şaşırtmaktan çekiniyorum.

Ve kapitalist toplumsal formasyonlarda *egemen* olanın eğitime ilgili DIA, yani okul, daha doğrusu *Okul-Aile* çifti olduğunu ileri sürebildiğimize göre, sınıf mücadelesinin burada *da* cereyan ettiğini çağdaşlarımızın gözünde aşikar kılmak için uzun bir kanıtlamaya ihtiyaç olmadığı kanısındayım. Mayıs 68 “olay-

* Fransız İşverenler Sendikası, (y.h.n.).

ları” ve ardından gelen tüm olaylar, bizim tezimizi ampirik olarak doğrulamıştır. Daha doğrusu bu olaylar, insanların büyük çoğunluğunun kuşku duymadığı bu sınıf mücadelesine *kökten yeni* olarak getirdikleri şeylerden başka, sınıf mücadelesinin Okul, Aile, Kilise, vs. gibi DIA’larında elbette özgül biçimlerde *her zaman var olduğunu da gösterdiler*. Yalnızca şu farkla ki, bu sınıf mücadelesindeki güç ilişkileri Mayıs ayında görkemli bir şekilde tersyüz oldu; bu durum, önceden Okul-Aile çiftinde, hatta Kilise’de sürdürülen sınıf mücadelesinin, büyük ölçüde burjuva sınıfın “temsilcileri”nin –Akademi Müfettişi eşliğindeki Müdür, Baba, Rahip, vs.– sınıf mücadelesi olduğunu ortaya çıkar-masa da en azından bu konuda kuşku uyandırdı.

Buna ikna olmak için gazeteleri okumak yeterlidir: hakarete uğramış gerici Profesörleri ve güç durumdaki Lise Müdürlerini “desteklemek” için Okullarda güçlü olan *Öğrenci Velileri* gruplarının “zora dayalı baskını”, bu güzel dünyanın, öğrenci isyanları “skandalı”na karşı, kendi çocuklarının isyanına karşı alacağı bir *rövanş* olduğunu adamakıllı göstermektedir. Alınacak bu rövanş, ve bu isyan olayları şunu açık seçik göstermektedir: üniversite ve lise öğrencilerinin ideolojik isyanından önce, bu aygıtlardaki burjuvazi ajanlarının ya da temsilcilerinin sınıf mücadelesi, *okul aygıtında ve aile aygıtında ezici bir biçimde baskındı*. Öyle ezici bir biçimdeydi ki, Fakültelerin ve Liselerin⁴⁵ “huzurlu” düzeni ve sessizliği içinde, özgül de olsa sınıf mücadelesinin bir biçiminin varlığından kuşku bile duyulmuyordu.

Veliler ve Profesörler, bir süre sonra da müdürler özellikle “laiklik” militanları olmakla avunabilirler. Sınıf mücadelesinin nihayet açık deneyimini Kendi aygıtlarında yaşayanlar yalnızca onlar değildir. Aynı olgular Kilise’de de meydana gelir; hatta yal-

45) Ve ailelerin, diye eklemeye cesaret edebilirim.

nızca müminler ile ruhban arasındaki, yalnızca alt-rahipler ile bazı üst-rahipler arasındaki, hatta bazı üst düzey rahipler (özellikle Latin Amerika) ile Vatikan arasındaki –hatta Vatikan II'den sonra bile değil– “skandal yaratıcı” “olaylar”da görülmekle kalmaz, –aynı zamanda *Papaz Okullarında bile* görülür (dehşet verici!), Kilisenin (uzunca bir Haber Edinme pratiği olan) siyasal yöneticileri, Kutsallığı ve Kutsamayı ilgilendiren her şeye uygun olan ölçülü ruhbanlık örtüsünü bu okulların üzerine fırlatır. Papaz okullarında, *telafisi imkansız* “kutsal” hikayeler cereyan etmektedir.

Yine de şunu söyleyebiliriz: Sınıf mücadelesinin güç ilişkileri bir numaralı *DIA* içinde (ya da, en azından, bu aygıtın bir bölümünde, burjuvazi için en az tehlikeli olanında – isyanın henüz bulaşmadığı *işçiler* sağladığından temel önemdeki, yaşamsal bölümde) tersine döndüğünde, üretim ilişkilerinin yeniden-üretiminden en yetkin biçimde yükümlü aygıt, –en yetkin, çünkü *egemen* ideolojik aygıt budur– hakkında söylenebilecek en hafif şey, *dönemin bir işareti* olduğudur.

Neyin işareti? Lenin'in dediği gibi, Devrimin *gündemde* olduğunun işareti; ama bu işaret, –önemli nüans budur– *devrimci durumun olduğu* anlamına gelmez (bu durumun henüz uzağındayız).

VII- “İdeolojik” Sınıf mücadelesi Niçin Diğerlerini “Önceler”?

Şimdi, doğru bir şekilde değerlendiremeyeceğimiz kadar bize yakın olan bu olaylardan biraz uzaklaşalım. Şu saptamayı yapabilmek için araya bu mesafeyi koyalım.

Az çok yakından ve yeterince ayrıntılı şekilde bildiğimiz tüm büyük toplumsal devrimlerin –1789 Fransız devrimi, 1917 Rus devrimi ve 1949 Çin devrimi– öncesinde, yalnızca yerleşik

DIA'lar *etrafında* değil, bu ideolojik aygıtların *içinde* de cereyan eden *uzun bir sınıf mücadelesinin* varlığı rastlantı değildir. Marksizmin ustalarında görülen klasik bir ayrıma göre bu hem ideolojik, hem iktisadi, hem de siyasal bir sınıf mücadelesidir.

Onsekizinci yüzyıl Fransa'sını ya da ondokuzuncu yüzyıl Rusya'sını ve 1949 Çin devrimi öncesindeki yarım yüzyılı düşünmek yeter.

1789 ve 1917 devrimlerinden önce, egemen DIA'lar içinde son derece şiddetli mücadelelere tanık oluruz: öncelikle Kilisenin etrafında, hatta Kilisenin içinde, ayrıca siyasal aygıtın içinde ve etrafında, sonra Basında ve Haberleşmede... Tüm bu mücadeleler iç içe geçer, birbirine karışır, karşılıklı olarak birbirlerini destekler, ve mücadeleye katılanların çoğunun bilmediği *nihai hedefe* belli belirsiz yönelir: mevcut üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlayan aygıtların imha edilerek bunların yerine yeni devlet aygıtlarının konması ve bu aygıtların korunması altında, yeni devlet aygıtlarının yeniden-üretimini sağlayacağı yeni üretim ilişkilerinin yerleştirilmesi.

İktisadi mücadele her zaman gölgede kalır, bu onun yazgısıdır, çünkü en önemli mücadele odur. Siyasal mücadele sonunda açıkça patlak verir ve tüm güçleri bir araya getirerek, bu güçlerin nihai mücadelede, iktidar mücadelesinde yönetimini sağlar: siyasal mücadelenin yazgısıdır bu, çünkü işlevi budur. İdeolojik mücadele (ideolojik denir), yani Haberleşme ve Basın aygıtlarındaki sınıf mücadelesi (ilerici ve devrimci fikirlerin düşünülme, ifade edilme, basılma ve dağıtılma özgürlüğü için mücadele), genel kural olarak, siyasal mücadelenin açık biçimlerini *önceler, hatta fazlasıyla önceler*.

Fransız Devrimi öncesi yüzlerce yıllık tarihi düşünelim. Ve, devrimcilik-öncesi aşamaya henüz varmadan yalnızca ilerici

olan burjuva ideolojik sınıf mücadelesinin, o dönemde (her zaman olduğu gibi) taşıdığı anlamın aynı alanlardaki sınıf mücadelesine bağlı olduğunu unutmamalıyım. Feodalitenin ve Kilise başta olmak üzere devlet aygıtlarının yürüttüğü bu “ideolojik” sınıf mücadelesinin inanılmaz şiddetini düşünelim: bu tarih yalnızca yasaklar ve inanç değişiklikleriyle değil, işkence ve yakmalarla da doludur. Yalnızca iki adı sayarsak, Galileo ve G. Bruno; Din Savaşları’nda (dinsel DIA’da sürdürülen keskin sınıf mücadelesi: Ortodokslara karşı heretikler) katledilen sayısız halk yığınları, “cin çarpmışlar”, “cadılar” ve Fransa’da ilk kez M. Foucault’nun belirtme cesaretini gösterdiği işkenceye ya da Büyük Kapatılmaya tabi tutulan “deliler” kitlesi.⁴⁶ Spinoza’nın ölümünden önce Evrensel Dışlanışını düşünelim (Kilisesinden dışlanan, felsefeden dışlanan, yakılacak ya da diri diri gömülecek şeytan: yakılamadığı için gömülecektir); dışlama üç yüzyıl sürecektir.

Fransa’da ya da ülke dışında basılmış ve el altından dağıtılan imzalı ya da imzasız eserlerle, hatta “Aydınlanmacılar”dan olan bir bakanın suçortaklığıyla, Kiliseye ve “aydınlanmış” bile olsa (mutlak monarşinin despotizminin sağcı muhalifi –Montesquieu tarzında– çok muhalifi vardı, solcu muhalifi pek azdı –Meslier ya da Rousseau tarzında– ve çok sayıda da savunucusu vardı, bunların kimileri inançlı, kimileri de –Diderot– taktik gereği savunuyorlardı) Despotizme karşı Kitap ve Gazeteler aracılığıyla, hatta tiyatro ve Operalarda, açık bir mücadelenin sürdürülebildiği Aydınlanmacıların –kuşkusuz muzaffer ama son derece da-

46) *Histoire de la Folie*, Plon. Kapitalist toplumsal formasyonlarımızda “tıbbi” DIA olarak adlandırabileceğimiz şey hakkında bu ana kadar sessiz kaldık. Bu konu başlı başına bir incelemeyi hak etmektedir. Tıp Otoriteleri’nin küçümsediği (ne yazık ki artık kitap yakamıyorlar!) Foucault’nun kayda değer eseri bize önemli öğelerin soykütüğünü sağlar. Çünkü Pinel’in Hümanizmasıyla ve Delay’ın farmakolojisiyle ılımlılaştırılmış bile olsa bir baskı tarihi olan “Deliliğin” tarihi devam etmektedir. Ve birçok doktorun rahata kaçarak “delilik” diye adlandırdığı şeyi büyük ölçüde aşan bir durumdur.

ha az kahramanca olan– onsekizinci yüzyılını yerli yerine otur-
tabilmek için, devrimcilik-öncesi burjuvazinin ideolojik sınıf
mücadelesinin bu korkunç geçmişini unutmamak gerekir.

Ama bu tarihsel örnekleri bir yana bırakıp tezimize geri dö-
nelim. Bu tez, görüldüğü kadarıyla, her toplumsal devrimin “*ha-
bercisi*” *fenomenleri* anlamayı değilse de, en azından daha iyi “yer-
li yerine oturtmayı” –tamamen geçici biçimde de olsa (bu geçi-
ciliğin ilk bilincinde olan benim)– sağlar.

Bu fenomenlerin, DIA’ların içinde, bu aygıtların her birine
özgü kipliklere uygun olarak sürdürülen sınıf mücadelesinin
tüm biçimlerini bir araya getirdiği söylenebilir. Bu DIA’ların
içinde, sınıf mücadelesinin bir numaralı hedefinin, üretim ilişki-
lerinin yeniden-üretiminde egemen olan DIA olduğu (ya da nor-
malde böyle olması gerektiği) söylenebilir. Kitle katliamlarının
ve akla hayale gelmez şiddet, terör, baskı, şantaj ve yıldırma ön-
lemlerinin damgasını taşıyan, yüzyıllarca sürmüş uzun sınıf mü-
cadelesinin, 1789-1793’te feodal devlete ve aygıtlarına karşı si-
yasal nihai saldırıyı hazırlamış olan uzun süreli bu savaşın, Kili-
se etrafında ya da Kilise’nin savunduğu tutum etrafında cereyan
etmesini bu açıklar.

Üretim ilişkilerinin yeniden-üretiminde uzmanlaşmış aygıt-
lara saldıran burjuvazi, devlet aygıtlarının (yalnızca çeşitlenmiş
olduğu için değil, aynı zamanda halk kitleleriyle doğrudan ve
günelik ilişki içinde de olduğundan) en dayanıksız bölümünü
içerden sarsıyordu. DIA’lar bir kez sarsıldığında, devletin sonun-
cu tabyasını –kraliyet bekçisinin sonuncu taburlarının ardında
sipere yatmış devlet iktidarını– güç kullanarak ortadan kaldır-
maktan başka bir şey kalmıyordu geride.

Bana öyle geliyor ki, tüm farklılıklar dikkate alındığında,
–1917 devrimi için ve 1949 Çin devrimi için farklılıklar daha

büyüktür (en azından terimin Batılı anlamıyla Çin’de kilise yoktur)– aynı türden bir analiz yapılabilir.

Eğer yorumumuz doğruysa, yalnızca üstyapının işlevini ve işleyişini kavramak için değil, devrimlerin somut tarihini –gerçekleşmiş devrimler ve gerçekleşecek devrimler– biraz daha net görmeyi sağlayacak kavramlara sahip olmak için (velhasıl, henüz bilimden ziyade tarihsel günceye daha yakın olan devrim tarihinin bilimini oluşturmak için) *yeniden-üretim bakış açısından* yola çıkmak gerekir. Aynı zamanda da, Proletarya Diktatörlüğü koşullarında, sosyalizme geçişi, yani çağdaş tarihin bize çok örneğini sunduğu “kontrollü” adlandırmalar altında az çok kamufle edilmiş “çelişkiler” içinde yerinde saymak yerine, devletin ve tüm aygıtlarının çöküşünü *fiilen hazırlamaya* uygun DIA’ları yerleştirecek koşulları düşünmek gerekir.

VIII- Dikkat! Altyapının Önceliği

Bu bölümü bitirmeden önce, son bir saptama yapalım; bu aynı zamanda bir uyarı da olacaktır.

1- Öncelikle DIA’larda sınıf mücadelesini başlatmak, mücadelenin “vurucu gücü”nün egemen DIA’ya (günümüzde Okul) yöneltilmiş olmasına özen göstermek;

2- Tüm DIA’lardaki sınıf mücadele biçimlerini birleştirmek, böylelikle üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi işlevlerini imkansız hale getirecek kadar onları sarsmak, ardından da;

3- Devrimci Siyasal Partinin, devrimci sınıfın partisinin yönetiminde bir araya gelmiş tüm halk güçlerinin devlet iktidarına saldırıya geçmesi ve devletin son aygıtını –baskı aygıtını (polis, CRS, Ordu, vs.) ezmesi... Bu kurallar çerçevesinde ifade edilebilecek, devrim pratiğine dair küçük bir elkitabı sunmuş değiliz

asla.

Böyle bir şey saçma, üstelik çocukça olur, çünkü iradeci, maceracı ve idealisttir. Olaylara bu şekilde emredilemez. Ve eğer tesadüfen böyle emredilse de, DIA'lardaki sınıf mücadelesinden söz ederken tarif ettiğimiz her şeyin yalnızca üstyapıyı içerdiğini, üstyapının da son tahlilde belirleyen değil, belirlenen ve tali olduğunu hatırlatmanın yeri burasıdır. *Son kertede belirleyici olan altyapıdır*. Üstyapıda olup biten ya da olabilecek olan şey, demek ki, son kertede *altyapıda, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında* olup biten (ya da olmayan) şeye bağlıdır. Sınıf mücadelesi burada kök salmıştır –bu durumda, görünür bir hal aldığı DIA biçimlerini son derece aşığı anlaşılır.

Üstyapının altyapı üzerinde “geriye dönük etkisi”nin olduğu –böyle söylenir– doğrudur. Ama bu olgu basitçe dile getirilmiştir. Aslında “geriye dönük etki” olmayan –çünkü üstyapının altyapıyla ilişkisi altyapının işleyiş koşullarının *yeniden-üretimidir*– bu “geriye dönük etkiyi biraz aydınlatmaya çalıştık. “Geriye dönük etki” şeklinde tanımlanan belirgin durumları kuşkusuz bu kavramın ve sınıf mücadelesinin etkileri ışığında yeniden incelememiz gerekiyor.

Ama bu bize *altyapıda* olup bitenin, özellikle altyapıda (üretici Güçler / üretim ilişkileri birliğinde) *olup bitenin* ve sınıf mücadelesini kışkırtma, ardından da başlatma yeteneğine sahip olan şeyin anahtarını asla vermemektedir; bu sınıf mücadelesi, üstyapıda, DIA'lara saldırarak başlar, sonra da devletin baskıcı aygıtına saldırıya geçer ve sonunda da devrimci sınıfın devlet iktidarını ele geçirmesiyle noktalanır.

Üstyapıda devrimci sınıf mücadelesinin başlaması ve zaferi için altyapıda belirleyici olarak cereyan eden şey hakkında, neyse ki, *Kapital*'de ve *Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi*'nde bazı saptama-

malara sahibiz. Ama, şunu ifade etmek gerekir ki, bu teori henüz olgunlaşmış değildir. Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında denklik ya da denk düşmeme kavramları gibi betimleyici ve totolojik kavramlar sayesinde bu sorunu çözebileceğimizi ciddi olarak ummamız mümkün değildir; herkes bunu kabul etmelidir.

Bu belirgin noktada, sorun askıda kalmıştır. Bir gün buna cevap bulmaya çalışmak gerek.

VIII

Ek:

Üretim İlişkilerinin
Üretici Güçler Karşısında
Önceliğine Dair

Uluslararası Sosyalist Hareketin, ardından da Komünist Hareketin tarihinin bir döneminin belki de anahtarı olan son derece temel bu teze dair şeylerin *mümkün olduğunca açık* olması gerekir.

Niçin kusursuz bir açıklık değil de, mümkün olduğunca açık olmalı? Bu sınırlandırma ve bu tür çekince neden? Çünkü:

1/ Şeyler açık seçik değildir ve yaşadıkları Tarih nedeniyle birçok Marksistin ve komünist militanın kafasında da bunların aydınlığa kavuşturulması kolay değildir.

2/ Çünkü, bu militanlar, bu tarihin yarattığı bulanıklıklardan başka, temelde “ekonomist” olan ve son çözümlemede her şeyin Üretici Güçlere, özellikle de tanıdığı olduğumuz “Bilimlerin ve Tekniklerin coşkun gelişimi”ne, “olağanüstü dönüşüm”e (sic)* bağlı olduğu şeklindeki yanlış gerçekliği sürekli kafalara sokmaya (hatta dayatmaya) ara vermeyen burjuva ideolojisinin etkisine maruz kalmaktadırlar.

3/ Çünkü, ne yazık ki, Marx’ın oldukça anlaşılmaz –daha fazlasını söylemiyoruz– metinleri vardır; özellikle bunlardan biri, 1859 tarihli *Ekonomi Politikin Eleştirisi*’ne “Önsöz”dür ve bu metin II. Enternasyonal’in ve Stalin’in Inciliydi.

4/ Çünkü sorun tamamen özümsemiş biçimde ifade edilemeyecek kadar teorik bakımdan çetrefildir, çaba ve zaman

* Sic: Aynen böyle, (y.h.n.).

gerekir.

Bunları dedikten sonra, söz konusu Tezin şu kesin biçimini sunuyorum: “*Üretici Güçler ile bir Üretim tarzını oluşturan Üretim İlişkilerinin özgül birliğinde, mevcut Üretici Güçler temelinde ve bu güçlerin belirlediği nesnel sınırlar içinde belirleyici rolü oynayan, Üretim İlişkileridir.*”

Polemik de anında başlar. Polemiği ben başlatacağım.

Gerçekten de Marx'ın metinlerindeki bu Teze anında karşı çıkılır. Öncelikle *Felsefenin Sefaleti*'nin (1847) iyi bilinen cümlelerinde Marx şöyle demektedir: Su değirmi varsa Feodalite vardır, buhar makinesi varsa kapitalizm vardır. Dolayısıyla, “gelişme düzeyleri”ne uygun olarak, bir anlamda *onların* Üretim İlişkileri olarak, yani bu Üretici Güçlere denk düşen, uygun Üretim İlişkileri olarak kendilerini gösterenler Üretici Güçlerdir. Üretici Güçlerdeki her devrim, eski Üretim İlişkileri'yle uyumsuzluğa yol açarak, Üretim İlişkileri'nde bir devrime yol açar, bu da yeni Üretim İlişkilerini yeni Üretici Güçlerle yeni bir (uygunluk) denklik içine sokar.

Bu, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*'nın ünlü “Önsöz”ünde (Marx'ın kendisi tarafından 1859'da yayımlandığından onun tarafından doğru kabul edilmiştir) açıkça söylenmiştir. Bu Önsöz'ün temel bölümünü, Dietz baskısındaki Almanca metni esas alarak tercüme ediyorum (*Zur Kritik...* s. 13-14):

“İnsanlar, yaşamlarının toplumsal üretiminde, belirli, zorunlu ve iradelerinden bağımsız ilişkilere girerler, maddi Üretici Güçlerinin belirlediği bir gelişme derecesine denk düşen Üretim İlişkileridir bu. Bu Üretim İlişkilerinin bütünü toplumun iktisadi yapısını, hukuki ve siyasal bir üstyapının üzerinde yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç biçimlerinin denk düştüğü gerçek temeli temsil eder. Maddi yaşamın üretim tarzı genel olarak top-

lumsal, siyasal ve tinsel yaşam sürecini koşullar. İnsanların varlıklarını belirleyen onların bilinçleri değil, tersine, bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır. *Toplumun maddi üretici güçleri, gelişmelerinin belli bir düzeyinde, mevcut üretim ilişkileriyle çelişkiye düşerler, ya da bu üretim ilişkilerinin hukuki ifadesi olan ve o zamana dek bağrında hareket ettikleri Mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Üretici Güçlerin gelişme biçimleri olan bu ilişkiler tersine dönerek aynı Üretici Güçlerin engeli olur.* Böylelikle toplumsal bir devrim dönemine girilir. İktisadi temelin değişimiyle birlikte, görkemli Üstyapının tümüyle, az çok yavaş ya da hızlı altüst oluşu meydana gelir... *Toplumsal bir formasyon, içerebildiği tüm Üretici Güçler gelişmeden asla yok olmaz; ve yeni ve yüksek Üretim ilişkileri, maddi yaşam koşulları eski toplumun bağrında olgunlaşmadan-ortaya çıkmadan asla eski ilişkilerin yerini alamaz. Bu nedenle İnsanlık ancak gerçekleştirebileceği görevleri önüne koyar, çünkü, olaylar yakından incelendiğinde, sürekli olarak görülür ki, görev de ancak gerçekleşmesinin maddi koşulları hazır olduğunda, ya da en azından formasyon sürecinde olduğunda ortaya çıkabilir.* Ana hatlarıyla, Asyatik, antik, feodal ve modern-burjuva üretim tarzları, iktisadi toplumsal oluşumun tedrici evreleri olarak saptanabilir. Burjuva üretim ilişkileri, bireysel uzlaşmazlık anlamında değil, bireylerin yaşamının toplumsal koşullarından kaynaklanan bir uzlaşmazlık anlamında toplumsal üretim sürecinin nihai uzlaşmaz biçimidir; ama burjuva toplumunun bağrında gelişen Üretici Güçler, aynı zamanda bu uzlaşmazlığın çözümü için maddi koşulları da yaratır. *Bu toplumsal formasyon sonuç olarak insan toplumunun tarihöncesini sonlandırır.*"

Bir ayrıntı: Metindeki italik sözcükler Marx'ın değil benimdir, niçin italik yaptığım birazdan görülecektir.

Bir saptama: Bu kadar kısa, ister istemez son derece yoğun-

laşmış bir metne uygun düşmeyen bir yöntem uygulanmamalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu metinde devlet de, toplumsal sınıflar da açıkça zikredilmediği gibi, -*Manifesto*'da belirtildiği şekliyle- tüm insanlık tarihinde ve özellikle burada "Üretici Güçler ile Üretim ilişkileri Arasındaki Çelişki" başlığı altında anılmış olan "toplumsal devrimler"de "motor" rolü oynamış olan *sınıf mücadelesi* de zımni olarak bile anılmaz. Bu tuhaf sessizlik belki de yalnızca sunumun yoğunlaştırılmış olma gereklerinden kaynaklanmıyor olabilir.

Bir diğer saptama: bu metin, Marx'ın Tarihsel Maddecilik'in temel ilkelerinin bir sunumunu içeren aslında tek metnidir. Bu nedenle klasikleşmiştir. Stalin, "*Diyalektik Ve Tarihsel Materyalizm*" adlı makalesinde bunu neredeyse kelimesi kelimesine almıştır. Buna karşılık, bildiğim kadarıyla (sınırlı bilgimle), Lenin bunu asla düşüncesinin, eyleminin merkezine koymamıştır, hatta tarihsel materyalizmin son derece özetlenmiş hali olmasına rağmen bu metni bir İncil olarak asla önermemiştir. Yalnızca tartışmasız bölümlerinden alıntı yapmıştır.

Nihayet, son bir saptama: Marx'ın 1858 yılında Hegel'in *Büyük Mantık*'ını tesadüfen "tekrar okuduğunu" ve hayranlık duyduğunu Engels'le yazışmalarından bilmekteyiz. 1857-59 tarihleri arasında, *Grundrisse*'lerde aşık olan Hegelci etki, bu Önsöz'le birlikte bana açıkça ortada gelmektedir. Tamamen başka bir ses veren *Kapital*'in *sekiz yıl sonraya* tarihlendiğini hatırlıyorum.

İşte benim kanıtlamam şudur.

Hegel'i ne kadar az okumuş olsa bile (özellikle *Tarih Felsefesi*, özellikle de Önsöz'ü) herkesin saptayabileceği ve kabul etmesi gerektiği gibi, italik olarak belirttiğim terimler toplamı Hegelci felsefeye aittir. Belirtiyorum: yalnızca Hegelci terminolojiden bir

ödünç alma söz konusu değildir, Hegelci *anlayışın* kendisi de tekrar alınmaktadır; önemli bir farklılık vardır ama özünde hiçbir şey değiştirmez. Bu Hegelci terimler bütünü gerçekten de Marx'ın metninde Hegelci anlayışa uygun işleyen bir sistem oluşturur.

Bu anlayış, yabancılaşma anlayışıdır ve *Biçim* ile *İçerik* arasındaki denklik ve denk olmama halinin (ya da “çelişki”, “uzlaşmazlık”) diyalektiği içinde ifade bulur. Biçim ile içerik arasında çelişmemelik (“denklik”) ya da çelişme (“denk-olmama”) diyalektiği, Üretici Güçlerin gelişim dereceleri diyalektiği gibi (Hegel'de *Idea'nın gelişim uğrakları*) yüzde yüz Hegelcidir.

Bu metinde Marx'a özgü olan şey, Üretici Güçler, Üretim ilişkileri, temel ve üstyapı ve toplumsal formasyon kavramlarıdır. Bu kavramlar şu Hegelci nosyonların yerini tutar: *Idea* uğrağının içeriği, içsellik-nesneleşme, bu içeriğin gelişim biçimleri, “halk”. Yeni Marksist kavramlar, yalnızca hegelci nosyonların yerine geçmiştir. Bütünlük, *İçerik* ile *Biçim* arasında başlangıçta çelişmeyen, ardından çelişen yabancılaşmanın *hegelci diyalektiğiyle*, yani bizzat Hegelci kavrayışın teorik temeli üzerinde işler.

Bu Hegelci anlayış her “tarihsel halk”ın *Idea'nın* bir gelişim uğrağını (derecesini) temsil ettiğini; bu derecenin içeriğinin, bir badem çekirdeği gibi eski “halk”ın içinde gelişmiş, eski uğrağın bağrında oluştuğunu ve belirli bir anda yeni içeriğin (badem) eski biçimle (kabuk) çelişki içine girdiğini ve onu parçaladığını, böylelikle *kendi* gelişme biçimlerine (yeni kabuk) sahip olduğunu ileri sürer.⁴⁷ Bu süreç Hegel tarafından kendi biçimleri içindeki içeriğin dışsallaşması-yabancılaşması biçiminde düşünülmüştür: bu biçimlerin bağrında, yeni bir çekirdek, yeni bir badem (*Idea'nın gelişiminin* yeni bir “üst” “derecesi”) önce

47) Imge Hegel'e aittir.

tohum halinde, ardından daha dayanıklı bir halde yeniden oluşur, bu da mevcut Biçimle (kabuk) çelişkiye girecektir ve süreç, nihai çelişkinin (Hegel'e göre kendi felsefesinin yücelttiği Alman dindarlığı ile Fransız Devrimi'nin birliği içinde) çözümlendiği Tarihin sonuna dek devam eder.

Marx'ın metnini yeniden ele alırsak, aynı şemayla kelimesi kelimesine tekrar karşılaşılır; "dereceler" in gelişiminin ya da Idea'nın gelişim momentlerinin yerini tedrici dereceli –"yüksek"– maddi Üretici Güçlerin gelişimi alır. Üretici Güçlerin (gelişiminin) her derecesinin, mevcut Üretim İlişkilerinin ona ayırdığı alandaki tüm kaynaklar gelişmeden üretim ilişkileriyle kaçınılmaz çelişkinin müdahale etmeyeceği; bu durumda da bu ilişkilerin kendi biçimini olduğu kadar yeni içeriğini de içermeyecek kadar "daraldığı", vs. tezi de burada görülür. Toplumsal bir formasyonda geçmişin yerine geçecek olan geleceğin her an için hazırlanmasını sağlayan bu ereklilik de burada yatar; bu ünlü tezin temelinde şu anlayış vardır: "İnsanlık (tuhaf bir "Marksist" kavram...) ancak gerçekleştirebileceği görevleri önüne koyar," çünkü gerçekleşmesinin araçları her seferinde, tanı yollamış gibi hazırdır ve el altındadır. Ayrıca, II. Enternasyonal'in evrimciliğinin büyük mutluluk duyacağı bu ereklilik de burada bulunur: sınıflı toplumların sonuna doğru giden üretim tarzlarının birbirini kurallı ve "tedrici" olarak izlemesi. Bu durumda, görünüşte her şey, içerik (Üretici Güçler) ile biçim (üretim ilişkileri) arasındaki önce "denklik", ardından da çelişki oyunu tarafından düzenlendiğine göre, *sınıf mücadelesinin* hiçbir şekilde zikredilmemesine şaşırarak gerekir mi?

Bir kez daha belirtelim, bu çok müphem anlamlı birkaç satırı yazdı diye, hatta ne de bunları yayımladı diye (oysa –44 Elyazmaları, hatta *Alman İdeolojisi* gibi– daha kuşkulu başka metinleri

yayımlamadı) Marx'a saldırmak söz konusu olamaz. Çünkü, *Kapital* en derinde yatan anlayışıyla, ve –şanssız ama ender birkaç ifade hariç– lafzıyla da, tümüyle bu Hegelciliğe karşı çıkmaktadır. *Kapital*'de, gerçekten de, 1/ Üretici Güçler ile Üretim ilişkileri birliği, asla bir İçerik-Biçim ilişkisi olarak düşünülmemiştir ve 2/ vurgu Üretim ilişkilerine yapılmıştır, ve Üretim ilişkilerinin önceliği hiç tartışmasız kabul edilmiştir.

Yine de, İşçi Hareketi tarihi için çok büyük önem taşıyan tarihsel bir olguyu göz önünde bulundurmamız gerekir. Ben burada yalnızca tek bir ögeyi belirtiyorum, sonuçta bu da bir semptomdur, ama üzerinde düşünmeyi hak edecek kadar ciddi olduğu kanısındayım.

Marksist İşçi Hareketi tarihinde, 1859 tarihli bu ünlü ve şanssız “Önsöz” bazıları için Peygamber Yasası olurken, kimileri tarafından da tamamen bir yana bırakıldı. Başka deyişle, “Üretici Güçler / Üretim ilişkileri birliğinde, teorik ve siyasal olarak öncelik verilecek öge hangisidir?” sorusuna verilmiş cevabı ele alarak Marksist İşçi Hareketi'nin tarihi yazılabilir.

Kimileri (metinlerinde ve eylemlerinde) şu cevabı verdiler: önceliği Üretici Güçlere vermek gerekir. Bunlar, bir yanda Bernstein ve Kautsky, diğer yanda Stalin olmak üzere II. Enternasyonal liderlerinin çoğudur.

Başkaları ise (metinlerinde ve eylemlerinde) şu cevabı verdiler: önceliği Üretim ilişkilerine vermek gerekir. Bunlar Lenin ve Mao'dur. Lenin ile Mao'nun kendi Komünist Partilerini Devrimin zaferine götürmüş olmaları tesadüf değildir.

Ben yalnızca şu soruyu soruyorum. Önsöz'deki ana tezi, yani “Toplumsal bir formasyon, içerebildiği tüm Üretici Güçler gelişmeden asla yok olmaz; ve yeni ve yüksek Üretim ilişkileri, maddi yaşam koşulları eski toplumun bağrında olgunlaşmadan-or-

taya çıkmadan asla eski ilişkilerin yerini alamaz,” şeklindeki tezi, Lenin ve Mao bir an için lafzi olarak ele almış olsalardı, o zaman, Lenin ve Mao Partinin ve Kitlelerin başına bir an için bile olsa nasıl geçebilir ve sosyalist Devrimi zafere ulaştırabilirlerdi?

Kautsky'nin Lenin'e karşı tezi de buydu; Üretici Güçlerin elbette “erken gelişmiş” olan Üretim ilişkilerini kabul etmeyi “hak edecek” kadar yeterince gelişmiş olmaktan bin fersah uzak olduğu geri bir ülkede “çok erken Devrim yapmak”la Lenin'i (şu darbeci-iradeci Lenin keratasını!) suçluyordu... Hatta Kautsky, şu rahatsız edici II. Nicolas'dan kurtulduktan sonraki kapitalist Rusya'nın üretici güçlerinin, Çarlığın düşüşünden önce yeterince gelişmiş olan kapitalist yeni üretim ilişkilerindeki *tüm* kaynakları henüz geliştirmediğini bile ekleyebilirdi (belki de eklemiştir: onu okumak gerek)...

Peki ya, 1949 devrimi sırasında üretici güçlerinin gelişimi 1917 Rusya'sındaki üretici güçlerin gelişiminin altında olan Çin için ne demeli? Kautsky sağ olsaydı, Mao'nun “darbeci-iradeci”liğini daha çok kınardı... İleri doğru Büyük Atılım'da, ardından Mao'nun ayağının kaydırılması ve proleter Kültür Devrimi içinde yeniden iktidara yükselişi sırasında Çin'de yaşananları uzaktan fark etmemizin de ötesinde, daima can alıcı olan bu sorunları bir yana bırakalım. Üretici Güçlerin ya da Üretim ilişkilerinin bu önceliği sorunu, bana öyle geliyor ki, bir kez daha belli bir rol oynamak zorundaydı.

Ama bize daha yakın olandan ve daha iyi bildiğimiz şeyden söz edelim; “kişiliğe tapınma”dan değil, 30'lu yıllarda görüldüğü ve eksiksiz bir kararlılıkla sürdürüleceği şekliyle Stalin'in siyasetinden söz edelim. Stalin'in 1938 yılında 1859 yılındaki “Önsöz”ün tezlerini kelimesi kelimesine el almasının tesadüf olduğunu sanmıyorum.

Hiç tartışmasız, Stalin'in izlediği siyaset (1930-32 yıllarının "dönemeci"nden itibaren son kertede tek karar veren o olduğu ölçüde), *Üretici Güçlerin üretim ilişkileri üzerindeki önceliğinden kaynaklanan siyaset* olduğu söylenerek nitelenebilir. Stalin'in planlama siyasetini, köylülük siyasetini, Partiye verdiği rolü ve "insanı en değerli *sermaye*" olarak nitelendirerek, insana, açıkça emek-gücü bakış açısıyla, yani doğrudan doğruya üretici güçlerin ögesi olarak muamele eden (buna bağlı olan Stakhanovizm teması hatırlansın) türden şaşkınlık verici bazı ifadelerine kadar, tümüyle bu ilişki altında incelemek ilginç olur.

Emperyalizmin kuşatması ve saldırganlığı tarafından tehdit edilen Sovyet Rusya'yı savaşın öngörülebilir –çünkü neredeyse kaçınılmaz– sınavına karşı koymayı sağlayacak bir ağır sanayiye ve Üretici Güçlerle donatma gibi kesinlikle acil bir gereklilikle bu siyaseti haklı görmek elbette mümkündür. İlkel sosyalist birikimin, bu aciliyet karşısında ancak köylü sınıfının sırtından ve neredeyse "her yola başvurarak" sağlanabileceği gibi şeyler elbette söylenebilir. İşçi sınıfının 1917 Devrimi'ni yapmış olan en aydınlık kesiminin açık iç savaşta ve sayısız işçi militanın öldürüldüğü seferberlik yıllarında hüküm sürmüş olan gizli iç savaşta katledilmiş oldukları ve bu katliamlardan ve açlık yıllarından sonra Stalin'in Partisinin artık Lenin'in Partisi olmadığı da söylenebilir. Tüm bunlara katılıyorum.

Ama kafama takılan şu soruyu sormaktan da kendimi alamıyorum –çünkü hepimizin kafasına takılıyor: Stalin, 1938 tarihli metninin kanıtladığı gibi, Lenin'in siyasetinin berisine, II. Enternasyonal siyaseti geleneğine, Üretici Güçlerin Üretim İlişkileri üzerindeki önceliği siyasetine dönmüş olmuyor mu? Tüm nesnel güçlülere rağmen, bir başka siyaset mümkün değil miydi?, seçilmiş siyasetin mantığı hepsinden daha güçlü olana ve

başka bir şey söylemesek de, bildiğimiz şeylere –hem Nazizm karşısındaki zafere, hem de yöntemi ve kapsamı şaşkınlık veren sistematik katliamlara– yol açana dek çok uzun süre mümkün olmamış mıydı?

Hâlâ kavrayamadığımız aşırı olaylar karşısında pek az şey önerdiğimin ve aldığım riskin bilincinde olarak bunları söylediğime göre; XX. Kongre sonrası SSBC'ye ve planlama, "liberalleşme", vs. sorunu üzerinde tartışılan güçlüklerle dolu tüm sorunlara geri dönersek, bu bakış açısıyla, *bugünkü SSCB*, –Stalin siyasetinin polisiye suistimallerini ortadan kaldırmış olarak– *Üretici Güçlerin Önceliği şeklindeki bu aynı siyaseti sürdürüyor mu?* SSCB kaynaklı okunabilecek her şey, Sovyet insanlarıyla yapılabilecek tüm söyleşiler, Kruşçev'in, SSCB'de Proletarya Dikatörlüğü'nün aşıldığı, SSCB'nin komünizmin inşası evresine girdiği şeklinde duyurduğu (ve bugüne kadar yalanlanmamış) inanılmaz tez, dünyanın geri kalanında sosyalizmin yazgısına karar verecek olan ABD'yle *iktisadi rekabet tezi* (ünlü "gulaş sosyalizmi" hikayesi: "onlar" bizim *ürettiğimiz* şeyleri gördüklerinde, "sosyalizme kazanılmış" olacaklardır!), tüm bunlar dile getirilmeden duramayacağımız soruyu düşündürüyor: *Sovyetler Birliği nereye gidiyor? Gittiği yerin farkında mı?*

Üretim ilişkilerinin Üretici Güçler karşısında önceliği önermeme geri dönüyorum. Bu soru hakkında görüş dile getirmek için engin bir teorik hazırlık çalışması sürdürmek gerek: Üretici Güçlerin ve Üretim İlişkilerinin, yalnızca verili bir üretim tarzı için değil, içlerinden birinin egemenliğinde birçok üretim tarzının varolduğu toplumsal bir formasyon için ne anlama geldiğini bilmek; bu "birliğin" sorununa ikincil değil, temel belirlemeler katan *emperyalizm evresindeki kapitalist bir toplumsal*

formasyonda bu birliğin ne hal aldığını bilmek. Örneğin 1917 Rus Devrimi ve Çin Devrimi dünya savaşlarının ertesinde, “en zayıf halkalar” bölgesinde patlak vermişse, bu en zayıf halkaların *emperyalizm* denen bir zincirin halkaları oldukları nasıl görülmez? Teknolojik olarak geri ülkelerde zafer kazanmış olan bu devrimler nisbeten kısa bir zamanda Üretici Güçlerin gecikmesini yakalayabilmişse ve yakalayabiliyorsa, bunun, dünya çapındaki Üretici Güçlerin durumuna, özellikle *teknolojinin* en gelişmiş olduğu dünya durumuna bağlı olduğu nasıl görülmez?

Bu nedenle, her şey dikkate alındığında, ve maceracı-iradeci bir teorik eğilime teslim olduğumu düşündürmemek için, modern Üretici Güçlerin özünün, yani en yüksek düzeydeki teknolojinin bundan böyle, Devrimini yaparak Üretici Güçlerdeki gecikmeyi eskiden hayal edilemeyecek koşullarda yakalayabilen her ülkenin kullanımında olduğu olgusunu –ki bunun da sınırları belirgindir, yani belirli koşullara tabidir- dikkate alarak, Üretim ilişkilerinin Üretici Güçler üzerindeki Önceliğinin yerli yersiz hatırlatılamayacağını, *mevcut nesnel Üretici Güçlerin sınırları içinde ve bu temelde* söz edilebileceğini yazdım ve defalarca tekrarladım. SSCB, 1917-1941 arasında bunu kanıtladı, Çin de, atom bombasının temsil ettiği anlamla da olsa bunu kanıtlamaktadır.

Bildiğimiz devrimlerin farklılığı üzerine, teorik planda başka mülahazalarda da bulunulmalıdır. Fransız burjuvazisi 1789 Devrimi *öncesinde* yalnızca kendi Üretici Güçlerini geliştirmekle kalmadı, üretim ilişkilerinin önemli bir bölümünü de geliştirdi.

Rus kapitalist burjuvazisi de Şubat Devrimi öncesinde bunu yaptı. Çin burjuvazisi için de aynı şey saptanabilir. Rus ve Çin devrimleri örneğinde, burjuva devrimi ancak geniş halk kitlelerinin katılımıyla mümkün olabilmiştir ve bu kitleler anında

Proletarya Devrimine doğru ilerlemişlerdir. Bizde durum böyle değildir: burjuva devrimi oldu. Batılı kapitalist toplumsal formasyonlar içinde, kapitalist üretim tarzının üretim ilişkilerinin çok güçlü öğelerinin fiilen “ortaya çıktığı” feodal toplumsal formasyonlarda olup bitenin tamamen tersine, sosyalist üretim ilişkilerinin öğeleri –pek önemsiz bile olsa– hiçbir yerde –elbette gelişmemektedir. Rusya’da ve Çin’de de gelişmemişlerdi. Demek ki devrim bizde ister istemez başka bir biçim alacaktır, *burjuvazinin en ufak yardımı ya da rızası olmadan*, yalnızca proletarya etrafında toplanmış olan burjuvazinin kurbanlarının yardımıyla olacaktır.

İTHAKI TARİH TOPLUM KURAM

Louis Althusser

Marx İçin

Louis Althusser

Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi

Louis Althusser

İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Louis Althusser

Güncel Müdahaleler

Louis Althusser

John Lewis'e Cevap

Louis Althusser

Felsefi ve Siyasi Yazılar Cilt I

Louis Althusser

Yeniden-Üretim Üzerine

Louis Althusser

Lenin-Tarihi Yazanlar ve Yapanlar

Edmund Wilson

Kaynayan Orta Doğu

Gilbert Achcar

Komünist Manifesto

Marx-Engels

Küreselleşme Heyulası

Hayri Kozanoğlu

Başka Bir Siyaset Mümkün

Ufuk Uras

Kıbrıs Dün ve Bugün

Derleyen: Masis Kürkçügil

Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları

Derleyen: Masis Kürkçügil

Doğu-Batı Hayali Kırılma

Georges Corm

Anlamın Gizi - Dilden İdeolojiye

Savaş Kılıç

Mithat Şen ve Beden Yazısı I

Zeynep Sayın

Tekeliyet 1

Yalçın Küçük

Tekeliyet 2

Yalçın Küçük

Bilim ve Edebiyat

Yalçın Küçük

Şebeke

Yalçın Küçük

Sırlar

Yalçın Küçük

Tekelistan

Yalçın Küçük

Putları Yıkıyorum

Yalçın Küçük

Isyan

Yalçın Küçük

Barışamadık

Pınar Selek

Porto Alegre

M. Gret- Y. Sintomer

Psikanalitik Edebiyat Kuramı

Oğuz Cebeci

Marksist-Liberal

Mehmet Altan

Açık Pencereden 2000'li Yıllar-1

Melih Aşık

Açık Pencereden 2000'li Yıllar-2

Melih Aşık

Mahallede Herkes Kahramandır (Yazılar)

Ahmet Tulgar

Tam Yakalandığımız Yerden (Röportajlar)

Ahmet Tulgar

Aile Boyu Sinema

Gökhan Akçura

Sahil Yolunda Yürümek

Metin Tükenmez

Kaptan

Marcel Desailly

Tanrı'nın Eli

Jimmy Burns

Futbol Asla Sadece Futbol Değildir

Simon Kuper

Ajax (Hollandalılar ve Savaş)

Simon Kuper

Futbol ve Sinema

Tunca Aslan

Kocaman Bir Adam

Bariş Tut

Futbolun Beceriksizleri Ansiklopedisi

Christian Eichler

Yer Fener Gök Cimbom

Murat Erdil

Futbolun Psikiyatrisi

Kaan Arslanođlu

YENİDEN-ÜRETİM

LOUIS ALTHUSSER

ÜZERİNE

Elinizdeki metin, "Yeniden-Üretim Üzerine" Jacques Bidet tarafından gerçekleştirilen editoryal çalışmanın ardından, Fransa'da 1995 yılında yayınlanmıştır. Yani Althusser'in ölümünden beş yıl sonra... "İdeoloji" ve "yeniden-üretim" kavramlarının enine boyuna irdelendiği makalelerden oluşan bu metin, Althusser'in metinde sıkça belirttiği gibi iki cilt olarak tasarlanmasına karşın yazık ki tamamlanamamıştır. "Tamamlanamamışlık" salt tarihsel bir olgu olmaktan çok, Althusser söz konusu olduğunda karakteristiktir de adeta, o başlangıçların filozofudur...

"Louis Althusser'e özgü anlayışın ölçüye gelmezliği her şeyden önce, başlangıçtan başka hiçbir yerde bulunmak istemeyen bir düşüncenin ölçüye gelmezliğidir. Machiavelli'nin yazılarında çok erken bir tarihte saptadığı ve özdeşleştiği yalnızlık da bundan kaynaklanır. Ancak bu yalnızlık, hep kendi karşıtını kendi içinde taşırmış gibi olur hemen. Gerçekten de, Althusser kendi düşüncesini son derece boğucu zorlamalar ağma hapsedmişti; üstelik bu ağı kendi kendisine zorla kabul ettiren de gene kendisiydi. Dolayısıyla, boşluk düşüncesi fazla-dolu ile tartışır hep, başlangıç ise sonu gelmez cançekişmeyle; Althusser'in yapıtının tümü de paradoks burcunda yer alır."

Francois Matheron

9.50₺

9500000

ISBN 975-8725-41-6

9 789758 725410

